

K 240 12
1954
XVI - A

აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის

მ თ ე მ ბ ე

В Е С Т Н И К

ГОСУДАРСТВЕННОГО МУЗЕЯ ГРУЗИИ

им. акад. С. Н. Джанашиа

XVI-A

აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის

მ ო ე მ ბ ე

В Е С Т Н И К

ГОСУДАРСТВЕННОГО МУЗЕЯ ГРУЗИИ

им. акад. С. Н. Джанашиа

XVI-A

6112

შინაარსი—СОДЕРЖАНИЕ

	83•
1. ი. ჩხიკვიშვილი. მასალები დუშეთის რაიონის (მთიულეთის არაგვის ხეობა) ორნითოფაუნის შესწავლისათვის	5
И. Д. Чхиқвишвилі. Материалы к изучению орнитофауны Душетского района	13
2. მ. კაჭარავა. თრიალეთის ქედის ჩრდილო ფერდის ზედა ეოცენის სტრატეგრაფია მიკროფორამინიფერების მიხედვით	15
М. В. Качарава. Стратиграфия верхнеэоценовых отложений северного склона Тriaлетского хребта по фауне микрофораминифер	22
3. Н. И. Бурчак-Абрамович. Пещера хребта хвамли	27
4. ვ. პაპავა. კავკასიის ფლორის შრომანისებრთა ოჯახის აუტენტიკები	69
В. И. Папава. Аутентики флоры Кавказа семейства лилейных	79
5. მ. ფოფხაძე. დაღისტნის ზოგიერთი ცარცული მხაროფეხიანი	89
М. В. Попхадзе. Некоторые меловые плеченогие Дагестана	106
6. ვ. პაპავა. კავკასიის ფლორის მიხაკისებრთა ოჯახის აუტენტიკები	121
В. И. Папава. Аутентики флоры Кавказа из семейства гвоздичных	148
7. ლ. ჩინჩალაძე. ალბინოსი ფრინველები	157
8. მ. მელიქიშვილი. კახეთში ნაპოვნი ველური ვაშლის ერთი ფორმის შესახებ	158
9. ქრონიკა	161

О. ჩიქვიშვილი

შასაღები დუშეთის რაიონის (მთიულეთის არაგვის ხეობა) ორნითოფაუნის შესწავლისათვის

მთიულეთი ცნობილია უმაღლესი მთებით, რომელთა მწვერვალები დაფარულია მარადი თოვლით და მყინვარებით; მისმა უღრანმა ტყეებმა, რომლებიც მეფისა და მენშევიკების დროს საგრძნობლად დაზიანდნენ, მაინც შეინარჩუნეს თავისი სიდიადე. ადამიანს აქ კიდევ შეუძლია შეხედეს ფიჭვის ან წიფლის ბუმბერაზებს, რომელთა სიმაღლე განისაზღვრება მრავალი ათეული მეტრით, ხოლო ხნოვანება — რამდენიმე საუკუნით. ტყის სარტყლის ზემოთ მთების კალთები დაფარულია დეკას გაუვალი შამბნარით. აქვე ადამიანის თვალწინ იშლება თვალწარმტაცი სუბალპური და ალპური მდელოები, რომლებიც გამოყენებულია საძოვრებად.

თეთრი და შავი არაგვის აუზების ფარგლებში, როგორც მთელ თავისი აღმოსავლეთ ნაწილში, კავკასიონს აქვს სამხრეთისაკენ დაქანებული ფერდობები, რომლებიც უერთდება არაგვის ვაკეს. ეს ქედები თავის ქვედა ნაწილში დაფარულია ბუჩქებითა და ნახევარ-ბუჩქებით, ხეების ფსკერი კი ავსებულია ღორღით.

საქართველოს ამ კუთხის ფაუნა მრავალნაირია და მასთან თავისებური. ეს განსაკუთრებით ორნითოფაუნის შესახებ ითქმის. ამას აპირობებს უმთავრესად ოროგრაფიული, კლიმატური და ფლორისტული ფაქტორები. აქ ჩვენ ვხვდებით ფრინველთა ისეთ სახეობებს, რომლებიც დამახასიათებელია კავკასიის და კერძოდ საქართველოს ორნითოფაუნისათვის.

თემის დამუშავების მიზანი იყო თეთრი და შავი არაგვის ხეობის ორნითოფაუნის სისტემატიკური თვალსაზრისით შესწავლა და ამ საფუძველზე მოზაფხულე და მოზინადრე ფრინველებას დადგენა.

თემა დამუშავდა შემდეგი მეთოდით: შეძლების მიხედვით გაცნობილი იყო სათანადო ლიტერატურა, გადათვალთვრებული იყო საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ფრინველთა კოლექციები.

სათანადო მასალის დაგროვების მიზნით ჩატარდა სავიწრო მუშაობა თეთრი და შავი არაგვის ტერიტორიაზე, ფასანურის მახლობელ და შორეულ შემდეგ მიდამოებში: ჩრდილოეთის მიმართულებით მლეთამდე, ანანურის მიმართულებით ფასანაურიდან 10 კილომეტრის დაშორებით, გულამაყრის ხეობაში სოფ. დუმატხომდე. სავიწრო მუშაობის დროს შეგროვილი ფრინველთა ფაუნისტური მასალა დამუშავდა ლაბორატორიულ პირობებში სისტემატიკი თვალსაზრისით.

ფაუნის შესწავლა ანდა ცხოველთა კომპლექსის მეცნიერულად გამოკვლევა თხოულობს ეკოლოგიურ ანალიზს. გასაგებია, რომ ცხოველს შეუძლია იარსებოს იქ, სადაც გარემოს პირობები მისთვის ხელსაყრელია. როგორც ცნობილია, ბიოლოგიური კომპლექსის შესწავლა გარემოსგან დამოუკიდებლად შეუძლებელია, რადგან ცხოველთა და მცენარეთა შორის ურთიერთობა მრავალნაირია და რთული. შეიძლება ითქვას, რომ არ შეგვიძლია დავასახელოთ არც ერთი ლანდშაფტის ელემენტი, რომელიც ნაკლებად თუ ბევრად არ ახდენდეს ზეგავლენას ფრინველთა განსახლებაზე. ამგვარად, ფრინველთა განსახლება ჩვენ შეგვიძლია განვიხილოთ ლანდშაფტების ღარგლებში. იმ მიზნით, რომ აგვეგო გამოსაკვლევი ტერიტორიის ლანდშაფტების მარტივი სქემა, მოგვყავს მათი მცენარეების დამახასიათებელი სახეობები.

სანამ ჩვენ გადავიდოდეთ საკვლევი ტერიტორიის ფრინველთა განხილვაზე ლანდშაფტების მიხედვით და ამასთან დაკავშირებით სხვა საკითხებზეც, ჩვენ მიზანშეწონილად ვთვლით წაუძღვაროთ მათ საკვლევი ტერიტორიის ფრინველთა ინვენტარიზაციის შედეგი.

1. მწყერი — *Coturnix coturnix* L.
2. კავკასიის კაკაბი — *Alectoris kakelik caucasica* Suschk.
3. ევროპული დიდი ქედანი — *Columba palumbus palumbus*
4. ევროპული გარეული მტრედი — *Columba livia neglecta* Hume.
5. ევროპული ქედანი — *Columba oenas oenas* L.
6. ევროპული გვრიტი — *Streptopelia turtur turtur* L.
7. ჩრდილოეთის პატარა წინტალი — *Charadrius dubius curonicus* Gm.
8. მეზორანგ — *Tringa hypoleucus* L.
9. შაულა — *Tringa ochropus* L.
10. დასავლეთის რუხი ყანჩა — *Ardea cinerea cinerea* L.
11. კავკასიის შავარდენი — *Falco peregrinus caucasicus* Kleinschm.
12. ჩვეულებრივი ალალი — *Falco subbuteo subbuteo* L.
13. დასავლეთის კირკიტა — *Falco tinnunculus tinnunculus* L.
14. კავკასიის ქორი — *Accipiter gentilis kaukasicus* Klein.
15. ჩვეულებრივი მიმინო — *Accipiter nisus nisus* L.
16. წითელი ძერა — *Milvus milvus* L.
17. ჩვეულებრივი ფასკუნჯი — *Neophron percnopterus percnopterus* L.
18. ჩვეულებრივი ორბი — *Gyps fulvus fulvus* Hablzl.
19. სვაი — *Aegipius monachus* L.
20. პატარა ქვეარწივი — *Aquila pomarina* Brehm.
21. კავკასიის კაკაჩა — *Buteo buteo menetriesi* Bogd.
22. მცირე აზიის ზარნაშო — *Bubo bubo interpositus* Rotsch et Hart.
23. ჩვეულებრივი ყურიანი ბუ — *Asio otus otus* L.
24. დასავლეთის წყრომი — *Otus scops scops* L.
25. კავკასიის ფეხბანჯგვლიანი ბუ — *Aegolius funereus caucasicus* But.
26. კავკასიის ბუკიოტი — *Athene noctua caucasica* Zarud.
27. კავკასიის ტყის ბუ — *Strix aluco wilkenskii* Menzbier.
28. ჩვეულებრივი გუგული — *Cuculus canorus L.*
29. სამხრეთის უფეხურა — *Cadrimulgus europaeus meridionalis* Hart.
30. კავკასიის ყაპყაბი — *Coracias garrulus* L.
31. კვირონი — *Merops apiaster* Pallas.

32. ხმელთაშუა ზღვის ალკუნნი — *Alcedo atthis atthis*. L.
33. ევროპული ოფოფი — *Upupa epops epops* L.
34. შავი ნამგალა — *Apus apus* L.
35. ჩვეულებრივი შავი კოდალა — *Dryocopus martius martius* L.
36. კავკასიის მწვანე კოდალა — *Picus viridis* L.
37. წვრილნისკარტა დიდი კრელი კოდალა — *Dryobates major tenuirostris* But.
38. კავკასიის პატარა კრელი კოდალა — *Dryobates minor colchicus* But.
39. მაქცია — *Jynx torquilla* L.
40. ევროპული ყორანი — *Corvus corax corax* L.
41. აღმოსავლეთის რუხი ყვავი — *Corvus corone scharpii* Oates.
42. კავკასიის ჩხიკვი — *Garrulus glandarius krynickii* Kol.
43. კავკასიის შოშია — *Sturnus vulgaris caucasicus* Lorenz.
44. კავკასიის მოლალური — *Oriolus oriolus caucasicus* Sarud.
45. კავკასიის კულუმბური — *Coccothraustes coccothraustes nigricans* But.
46. კავკასიის მწვანულა — *Chloris chloris menzbieri* Moltsch.
47. პიეჭავი — *Spinus spinus* L.
48. კავკასიის ჩიტბატონა — *Carduelis carduelis brevirostris* Sar.
49. თურქესტანის ჭვინტა — *Acanthis cannabina bella* Brehm.
50. თავწილა — *Serinus pusillus* Pall.
51. კავკასიის სტვენია — *Pyrrhula pyrrhula rossikovi* Deryugin.
52. კავკასიის ჩვეულებრივი კოკობა — *Erythrina erythrina kubanensis* Laubm.
53. კავკასიის მარწუხა — *Loxia curvirostra caucasica* But.
54. კავკასიის სკეინჩა — *Fringilla coelebs solomkoi* Menzbier.
55. კავკასიის შინაური ბელურა — *Passer domesticus caucasicus* Bogd.
56. კავკასიის მთის გრატა — *Emberiza cia prageri* Laubm.
57. სამხრეთის ტყის ტოროლა — *Lullula arborea pallida* Sar.
58. კავკასიის რქიანი ტოროლა — *Eremophila alpestris penicillata* Gould.
59. თეთრი ბოლოქანქარა — *Motacilla alba* L.
60. ევროპული მთის ბოლოქანქარა — *Motacilla cinerea cinerea* Tunst.
61. ჩვეულებრივი ტყის მწყერჩიტა — *Anthus trivialis trivialis* L.
62. ცოცია — *Tichodroma muraria* L.
63. ირანის ჩვეულებრივი მგლინავა — *Certhia familiaris persica* Sar. et Loud.
64. კავკასიის ჩვეულებრივი სინეგოგა — *Sitta europaea caucasica* Reich.
65. ჩვეულებრივი დიდი წივწივა — *Parus major major* L.
66. კავკასიის წიწკანა — *Parus coeruleus satunini* Sar.
67. კავკასიის შავი წივწივა — *Parus ater michalowskii* Bogd.
68. კავკასიის თოხისტარა — *Aegithalos caudatus major* Radde.
69. კავკასიის ყვითელთავა ნარჩიტა — *Regulus regulus buturlini* Sard.
70. კავკასიის ლაჟო — *Lanius cristatus kobylini* But.
71. ციმბირის რუხი მემატლია — *Muscicapa striata neumanni* Poche.
72. ევროპული პატარა მემატლია — *Muscicapa parva parva* Bechst.
73. სკანდინავიის ქელია-ყარანა — *Phylloscopus collybitus abietinus* Nellson.
74. ევროპული ყაჩანა-გაზაფხულა — *Phylloscopus trochillus acredula* L.
75. მიმინოსებრი ბულბულა — *Sylvia nisoria* Rechst.
76. კავკასიის შავთავა ბულბულა — *Sylvia atricapilla dammholzi* Stres.

77. კავკასიის რუხი ბულბულა — *Sylvia communis icterops* Mensb.
 78. ევროპული ჩხართვი — *Turdus viscivorus viscivorus* L.
 79. წრიბა (აღმოსავლეთის მგალობელი შაშვი) — *Turdus ericetorum phiomelos* Brehm.
 80. კავკასიის ყელთეთრა შაშვი — *Turdus torquatus amicorum* Hart.
 81. კავკასიის შავი შაშვი — *Turdus merula aterrimus* Mad.
 82. კლდის ქრელი შაშვი — *Monticola saxatilis* L.
 83. მელორღია-პლემანკა — *Oenanthe pleschanka* Lepechin.
 84. ევროპული მდელოს ოვსადი — *Saxicola rubetra rubetra* L.
 85. ამიერკავკასიის შავთავა ოვსადი — *Soxicola torquata variegata* Gmel.
 86. ჩეულებრივი ბოლოწითელა — *Phoenicurus phoenicurus* L.
 87. კავკასიის შავი ბოლოწითელა — *Phoenicurus ochruros ochruros* Gmel.
 88. დასავლეთის ბულბული — *Luscinia megarhynchos* Erh. et Brehm.
 89. კავკასიის გულწითელა — *Erithacus rubecula caucasicus* But.
 90. კავკასიის ტყის ჭვინტაკა — *Prunella modularis obscura* Hall.
 91. კავკასიის ჭინჭრაქა (ღობემძვრალა) — *Troglodytes troglodytes hyrcanus* Sar.

92. სოფლის მერცხალი — *Hirundo rustica* L.

93. ქალაქის მერცხალი — *Delichon urbica* L.

მთიულეთში ორი მთავარი ლანდშაფტია: ტყისა და ალპური. რადგანაც საველე მუშაობა წარმოებდა ტყის ლანდშაფტის ფარგლებში, ამიტომაც ჩვენ შევეხებით მხოლოდ ამ ლანდშაფტის ფრინველებს.

ტყის ლანდშაფტი შეიძლება გავყოთ სამ ქვესარტყლად:

1. მუხა-რცხილის 500—1000 მეტრამდე ზღვის დონიდან.
2. წიფლის 1000—1500 " " "
3. წიწვნარის 1500—2000 " " "

მუხა-რცხილის ქვესარტყლის ტყეები ძირითადად შედგება შემდეგი ჯიშებისაგან: საქართველოს მუხა, ნეკერჩხალი, რცხილა, კობიტი. ამ ქვესარტყელს ახასიათებს ფრინველთა შემდეგი ფორმები:

მწყერი, დიდი ქედანი, ქედანი, გვრიტი, პატარა წინტარი, მებორანე, შაულა, რუხი ყანჩა, კირკიტა, ქორი, მიმინო, ძერა, ბუკიოტი, წყრომი, გუგული, უფეხურა, ყაპყაპი, ოფოფი, შავი ნამგალა, მწვანე კოდალა, დიდი ქრელი კოდალა, რუხი ყვავი, ჩხიკვი, შოშია, მოლადურა, მწვანულა, ჩიტბატონა, სკვინჩა, შინაური ბელურა, ტყის ტოროლა, თეთრი ბოლოქანქარა, მთის ბოლოქანქარა, დიდი წივწივა, კავკასიის ლაქო, რუხი მემატლია, მიმინოსებრი ბულბულა, შავთავა ბულბულა, წრიბა, შავი შაშვი, შავთავა ოვსადი, ჩეულებრივი ბოლოწითელა, რუხი ბულბულა, სოფლის მერცხალი, ქალაქის მერცხალი, სულ 45 სახეობა (48,3%/). ეს ქვესარტყელი არის ძირითადი საბუდარი გამოსარკვევი ადგილის ტყის ზონისათვის, რაც აიხსნება ტემპერატურის რეჟიმით, შედარებით თბილი ზამთრით, გრილი ზაფხულით და აგრეთვე, მდიდარი მრავალნაირი საკვებით. ყველა ეს ქმნის საკმარისად კარგ პირობებს ფრინველების არსებობისათვის. ამ ქვესარტყელში გვხვდება ბევრი მათთვის სასარგებლო მცენარე: გარეული ბალი, პანტა, მაყალო, მაყვალი, შინდი და სხვა.

ამის გარდა, მცენარეული საკვების სიუხვე ხელს უწყობს უხერხემლო ცხოველებისა და, პირველ რიგში, მწერების სიმრავლეს, რომელნიც, როგორც ცნობილია, ბევრ შემთხვევაში შეადგენენ ფრინველების მთავარ საკვებს.

წიფლის ქვესარტყელი. საქართველოში წიფლის ტყეები ქარბობს სხვა ტყეებს. ეს ტყეები უმთავრესად შედგება წიფლის ერთი ჯიშისაგან—სახელდობრ, აღმოსავლეთის წიფელი *Fagus orientalis* Lypsky. უნდა აღინიშნოს, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში წიფლის ტყეები, ცალკეული ხეების სახით, აღწევენ სუბალპურ ზონამდე. ქვეტყეს შეადგენენ: თხილი, კუნელი და სხვა. ამ სარტყლის მობუდარ ფრინველებად შეიძლება აღინიშნოს შემდეგი სახეობანი: სვაფი, ორბი, კაკაჩა, ტყის ბუ, სინეგოგა, ცოცია, გულწითელა, ჰვინტაკა, შავი ბოლოწითელა, მდელოს ოვსატი, კაკაბი, გარეული მტრედი, ალალი, ფასკუნჯი, ყურიანი ბუ, ფეხბანჯგვლიანი ბუ, კვირიანი, ალყუნი, მაქცია, კულუმბური, ჰვინტა, კოკობა, სტენია, მთის გრატა, ტყის მწყერჩიტა, წიწკანა, შავი წიწვივა, თოხის-ტარა, ქედია-ყარანა, ყარანა-გახფხულა, რუხი ბულბული, ჩხართვი და სხვა.

უდავოა, რომ მაღალტანოვანი წიფლის ტყეების ორნითოფაუნა შედარებით ღარიბია მობუდარი ფრინველებით, რაც ნაწილობრივ აიხსნება იმით, რომ წიფლის ტყეში ხეები განლაგებულია ზედმეტ სიხშირით, ამის გამო მათი წვერობი უერთდებიან ერთმანეთს და ქმნიან ერთგვარ ქერს, რომელიც ხელს უშლის შიშის სხივებს შეიჭრას ტყის სიღრმეში. ეს გარემოება კი უარყოფითად მოქმედებს ბევრი ცხოველის ცხოვრების არსზე. ასეთივე აზრისაა კავკასიის ფაუნის ზოგიერთი მკვლევარი (სუშკინი, სატუნინი).

მეორე მიზეზია ის, რომ აქ ფრინველები ვერ პოულობენ ისეთ მდიდარ მცენარეულ და ცხოველურ საკვებს, როგორც მუხა-რცხილის ტყეებში.

წიფლის ტყეების ზემოთ არის წიწვიანი ტყეები. ამ ქვესარტყლის დამახასიათებელ მობუდარ ფრინველებად შეიძლება აღიარებული იყოს შემდეგი სახეობანი: პატარა ქვეარწივი, შავი კოდალა, ყორანი, ჭიქვაფი, მარწუხა, ნარჩიტა, მგლინავა, ჰინკრაქა, შავარდენი, ზარნაშო, შავი კოდალა, პატარა ჭრელი კოდალა, თავწილა, რქიანი ტოროლა, ყელთეთრა შაშვი, კლდის შაშვი, მელორდია და სხვ.

ამ ქვესარტყლის ფრინველთა სიღარიბე აიხსნება იმით, რომ ეს ქვესარტყელი, როგორც პირველ ქვესარტყელთან, ისე განსაკუთრებით, მეორე წიფლის ქვესარტყელთან შედარებით საკვებით ღარიბია. თუმცა ზოგიერთი ფრინველი ბუდობს ამ სარტყელში, მაგრამ ძირითადად იკვებება ამ ქვესარტყლის ფარგლების გარეშე. მაგალითად, ჩხართვი, სტენია, ნარჩიტა და სხვ.

ცალკეული ქვეყნის ორნითოფაუნის შესწავლისას უფრო მეტ ინტერესს წარმოადგენენ მობუდარი ფრინველები. როგორც ცნობილია, მობუდარი ფრინველები იყოფა ორ ჯგუფად: მობინადრე და მოზაფხულე; ამ უკანასკნელებს ეკუთვნიან ის ფრინველები, რომლებიც მოფრინდებიან გაზაფხულზე იმ მიზნით, რომ გააკეთონ ბუდე, აღზარდონ ბარტყები და შემდეგ ისევ დაუბრუნდნენ თბილ ქვეყნებს.

საკვლევი ტერიტორიის მობინადრე სახეობანია: კაკაბი, დიდი ქედანი, გარეული მტრედი, ევროპული ქედანი, შაულა, რუხი ყანჩა, შვეარდენი, ალალი, ქორი, მიმინო, ძერა, ორბი, სვაფი, კავკასიის კაკაჩა, ზარნაშო, ყურიანი ბუ, ფეხბანჯგვლიანი ბუ, ტყის ბუ, ალყუნი, შავი კოდალა, მწვანე კოდალა, დიდი ჭრელი კოდალა, პატარა ჭრელი კოდალა, ყორანი, რუხი ყვაფი, ჩხიკვი, შოშია, კულუმბური, მწვანელი, ჭიქვაფი, ჩიტბატონა, ჰვინტა, თავწილა, სტენია, მარწუხა, სკინჩა, შინაური ბელურა, მთის გრატა,

რქიანი ტოროლა, მთის ბოლოქანქარა, ცოცია, მგლინავა, სინეგოვა, ზღვიანი წიფწივა, შავი წიფწივა, თოხისტარა, ნარჩიტა, ჩხართვი, წრიპა, შავი შაშვი, გულწითელა, ქინკრაქა; სულ 52 სახეობა (55,9%).

მომხილადრე ფრინველების სახეობათა სიჭარბე აიხსნება იმით, რომ საკვლევი ტერიტორია, მიუხედავად მთაგორიანი რელიეფისა, ქმნის საკმარისად კარგ საარსებო პირობებს, რის გამო ზემოთ აღნიშნული სახეობანი შედარებით ადვილად ეგუებიან ზამთრის მკაცრ პირობებს. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი მათგანი წლის ამ დროს იწყებს ხეტიალს, დაეშვებიან ქვევით საკვების მოპოვების მიზნით; დავასახელებთ ზოგიერთ მათგანს: სტეფანია, სკვინჩა, მთის გრატა, რქიანი ტოროლა, ჩხართვი, წრიპა, შავი შაშვი, გულწითელა, ქინკრაქა, ქივქავი, მთის ბოლოქანქარა, რუხი ყვავი, შავი კოდალა.

მოზაფხულე სახეობანია: მწყერი, გვრიტი, პატარა წინტალი, მებორანე, კირკიტა, ფასკუნჯი, ქვეარწივი, წყრომი, ბუკიოტი, გუგული, უფეხურა, ყაყაპი, კვირიონი, ოფოფი, ნამგალა, მაქცია, მოლადური, კოქობა, ტყის ტოროლა, თეთრი ბოლოქანქარა, ტყის მწყერიჩიტა, კავკასიის ლაქო, რუხი მემატლია, პატარა მემატლია, ქედია-ყარანა, კარანა-გაზაფხულა, მიმინოსებრი ბულბულა, შავთავა ბულბულა, რუხი ბულბულა, ყელთეთრა შაშვი, პრელი შაშვი, მელორდია-პლემანკა, მდელოს ოვსადი, შავთავა ოვსადი, ჩვეულებრივი ბოლოწითელა, შავი ბოლოწითელა, ბულბული, ტყის ქვინტაკა, სოფლის მერცხალი, ქალაქის მერცხალი; სულ 40 სახეობა (43%).

ზემოთ მოყვანილ მოზაფხულე ფრინველების სიდიდან ჩანს, რომ ფრინველთა ეს ჯგუფი შედარებით მრავალრიცხოვანია. ამ ჯგუფის შემადგენელ სახეობებიდან ზოგიერთნი ბუდობენ ტყის ზედა სარტყელში. მაგალითად: ქვეარწივი, ქედია-ყარანა, ყარანა-გაზაფხულა, პრელი შაშვი, ყელთეთრა შაშვი, მელორდია-პლემანკა, შავი ბოლოწითელა და სხვა. ეს აიხსნება იმით, რომ ისინი კავკასიისათვის ტიპური მთის ფრინველებია. სახეობათა ნაწილი, პირიქით, ბუდობს ტყის ქვედა სარტყელში. მაგალითად: ბუკიოტი, ყაყაპი, ოფოფი, თეთრი ბოლოქანქარა, ბულბული, სოფლის მერცხალი, ტყის ქვინტაკა, ჩვეულებრივი ბოლოწითელა, შავთავა ოვსადი, მოლადური, წყრომი, კავკასიის ლაქო და სხვა.

თეთრი და შავი არაგვის ხეობების ორნი თოფაუნის სისტემატიკური-ზოოგეოგრაფიული ანალიზი გვარწმუნებს, რომ ის არ არის ერთგვარი და ეკუთვნის სხვადასხვა ტიპის ფაუნას. აღნიშნულ სახეობათა საგრძნობი ნაწილი მიეკუთვნება პალეარქტიკაში ფართოდ გავრცელებულ სახეობებს:

1. <i>Coturnix coturnix</i>	13. <i>Bubo bubo</i>
2. <i>Alectoris kakelik</i>	14. <i>Asio otus</i>
3. <i>Charadrius dubius</i>	15. <i>Otus scops</i>
4. <i>Tringa hypoleucus</i>	16. <i>Aegolius funereus</i>
5. <i>Tringa ochropus</i>	17. <i>Athene noctua</i>
6. <i>Ardea cinerea</i>	18. <i>Strix aluco</i>
7. <i>Falco peregrinus</i>	19. <i>Cuculus canorus</i>
8. <i>Falco subbuteo</i>	20. <i>Caprimulgus europaeus</i>
9. <i>Falco tinnunculus</i>	21. <i>Aicedo athis</i>
10. <i>Accipiter gentilis</i>	22. <i>Upupa epops</i>
11. <i>Accipiter nisus</i>	23. <i>Dryocopus major</i>
12. <i>Milvus milvus</i>	24. <i>Dryobates major</i>

25. <i>Dryobates minor</i>	41. <i>Certhia familiaris</i>
26. <i>Jynx torquilla</i>	42. <i>Sitta europaea</i>
27. <i>Corvus corax</i>	43. <i>Parus major</i>
28. <i>Corvus corone</i>	44. <i>Aegithalos caudatus</i>
29. <i>Garrulus glandarius</i>	45. <i>Regulus regulus</i>
30. <i>Sturnus vulgaris</i>	46. <i>Lanius cristatus</i>
31. <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	47. <i>Phylloscopus trochillus</i>
32. <i>Spinus spinus</i>	48. <i>Turdus viscivorus</i>
33. <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	49. <i>Turdus ericetorum</i>
34. <i>Erythrura erythrura</i>	50. <i>Oenanthe pleschanka</i>
35. <i>Passer domesticus</i>	51. <i>Saxicola rubetra</i>
36. <i>Emberiza cia</i>	52. <i>Saxicola torquata</i>
37. <i>Eremophila alpestris</i>	53. <i>Troglodytes troglodytes</i>
38. <i>Motacilla alba</i>	54. <i>Hirundo rustica</i>
39. <i>Motacilla cinerea</i>	55. <i>Delichon urbica</i>
40. <i>Anthus trivialis</i>	

საკმაოდ წარმოდგენილია ხმელთაშუა ზღვის სახეობებიც, ამათ ეკუთვნ-

ნიან:

1. <i>Columba palumbus</i>	20. <i>Fringilla coelebs</i>
2. <i>Columba livia</i>	21. <i>Lullula arborea</i>
3. <i>Columba oenas</i>	22. <i>Tichodroma muraria</i>
4. <i>Streptopelia turtur</i>	23. <i>Parus coerulesus</i>
5. <i>Neophron percnopterus</i>	24. <i>Parus ater</i>
6. <i>Gyps fulvus</i>	25. <i>Muscicapa striata</i>
7. <i>Aegiptus monachus</i>	26. <i>Muscicapa parva</i>
8. <i>Aquila pomarina</i>	27. <i>Phylloscopus collybitus</i>
9. <i>Buteo buteo</i>	28. <i>Sylvia nisoria</i>
10. <i>Coracias garrulus</i>	29. <i>Sylvia atricapilla</i>
11. <i>Merops apiaster</i>	30. <i>Sylvia communis</i>
12. <i>Apus apus</i>	31. <i>Turdus torquatus</i>
13. <i>Picus viridis</i>	32. <i>Turdus merula</i>
14. <i>Oriolus oriolus</i>	33. <i>Monticola saxatilis</i>
15. <i>Chloris chloris</i>	34. <i>Phoenicurus phoenicurus</i>
16. <i>Carduelis carduelis</i>	35. <i>Phoenicurus ochruros</i>
17. <i>Acanthis cannabina</i>	36. <i>Luscinia megarhynchos</i>
18. <i>Serinus pusillus</i>	37. <i>Erithacus rubecula</i>
19. <i>Loxia curvirostra</i>	38. <i>Prunella modularis</i>

დასკვნა

დღუშეთის რაიონში (მთიულეთის არაგვის ხეობა) მოწყობილი ექსპედიციის დროს ნანახი და მოპოვებული იყო ფრინველების 93 სახეობა.

საკვლევი ტერიტორია შეიცავს ორ მთავარ ლანდშაფტს: ალპურსა და ტყისას. რადგანაც მასალის დაგროვება გვიხდებოდა მხოლოდ ტყის ზონაში, ამიტომაც ჩვენ შევვხებთ მხოლოდ ამ ლანდშაფტს. ის იყოფა სამ ქვესარტყლად: მუხა-რცხილის, წიფლისა და წიწვნარის. ამათგან ყველაზე უფრო მდიდარია

ფრინველთა სახეობებით მუხარცხილის ქვესარტყელი. ამის მიზეზია ის, რომ პირველს უკავია ხელსაყრელი ტერიტორია, რადგანაც მისი სამხრეთი საზღვარი უკავშირდება „კულტურულ“ სარტყელს, რომელიც მდიდარია საკვებით. ამ საკვებს ფრინველთა მოსახლეობა იყენებს, როგორც ბუდობის დროს, ისე მოზარდი თაობის გამოკვებისას; მეორე—თვით ეს სარტყელი იძლევა მდიდარ და მრავალნაირ საკვებს; მესამე—აქ მობუდარი ფრინველები არიან თითქმის ოპტიმალურ პირობებში, რადგანაც ამ ქვესარტყელში სამხრეთიდან იჭრება ჰაერის ძალიან ცხელი ტალღები, რომლებიც აქ გრილდება ჩრდილოეთიდან მომდინარე ცივი ტალღებით.

წიფლის ქვესარტყელი. შედარებით ღარიბია მობუდარი ფრინველებით. ჩვენი აზრით ამ მოვლენის მიზეზია ის, რომ მაღალტანოვანი ხეების წვეროები უერთდებიან ერთმანეთს და ქმნიან ერთგვარ ჭერს, რის გამოც შვის სხივებს არა აქვთ საშუალება შეიჭრნენ ტყის სიღრმეში; ეს გარემოება კი იწვევს ქვეტყის სიღარიბეს, რაც ხელს უშლის ფრინველთა ბუდობას. ამას უნდა დაემატოს ისიც, რომ ამგვარი ტყეები შედარებით ღარიბია საკვებით, რომელიც მასთან ერთგვაროვანია. ასეთივე უარყოფით ზეგავლენას ახდენს ფრინველებზე ამ ქვესარტყელის ზედმეტი სინესტე.

წიწვნარის ქვესარტყელი. ნაძვნარი ისევე, როგორც წიფლნარი, დაბურულია და ნაკლებად მიმზიდველია. მცენარეული საკვები ფრინველები-სათვის ძირითადად შედგება წიწვიანთა სხვადასხვა თესლებიდან, რომლებსაც ემატება შედარებით მცირე რაოდენობით სხვადასხვა ცხოველური საკვები.

აქ მობუდარ ფრინველთა შორის ჩვენ გვხვდება პალეარქტიკის ჩრდილო რაიონების სახეობები, რომლებიც ამ სახის ტყეებთან შეგუებულნი არიან (მარწყუხა, სტენია, შავი კოდალა, ჭიკჭივი, ნარჩიტა და სხვ.).

საკვლევი ტერიტორიის მობუდარი ორნიტოფაუნა ბიოლოგიის თვალსაზრისით გვაძლევს შემდეგ სურათს: როგორც მოსალოდნელი იყო, სახეობათა რაოდენობის მხრივ პირველი ადგილი უჭირავთ მობინადრე ფრინველებს—52 სახეობა (55,9%), მეორე ადგილი — მოზაფხულეებს—40 სახეობა (43%).

ამავე ორნიტოფაუნის ზოოგეოგრაფიული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ის არ არის ერთგვაროვანი და ეკუთვნის სხვადასხვა ტიპის ფაუნას: აღნიშნულ სახეობათა 55 სახეობის (59%) უმრავლესობა პალეარქტიკაში ფართოდ გავრცელებული სახეობებია. საკმაოდ წარმოდგენილია ხმელთაშუა ზღვის სახეობებიც—38 სახეობა (40%).

უნდა აღინიშნოს, რომ შედარებით მცირე დროის გამო, ჩვენ საშუალება არ მოგვცა უფრო დეტალურად გავცნობოდით საკვლევი ტერიტორიის ორნიტოფაუნას, მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ შრომაში წარმოდგენილ მობუდარ ფრინველთა სია თითქმის ამომწურავია.

И. Д. ЧХИКВИШВИЛИ

МАТЕРИАЛЫ К ИЗУЧЕНИЮ ОРНИТОФАУНЫ ДУШЕТСКОГО РАЙОНА

(Ущелья рек Белой и Черной Арагвы)

Резюме

В пределах исследованной территории доминируют два ландшафта: лесная и альпийская зоны. Экспедиция работала в пределах первого ландшафта, который делится на три подзоны: 1) дубово-грабовых лесов, 2) буковых лесов, и 3) елово-пихтовых лесов. Из этих подзон гнездящимися птицами богата дубово-грабовая, что объясняется ее территориально выгодным положением, так как с юга к ней примыкает „культурная“ зона, богатая кормовыми ресурсами, которые используются гнездящимися птицами дубово-грабовой подзоны во время гнездового периода. Далее необходимо отметить, что и сама эта подзона богата кормом. Наконец, птицы этой подзоны находятся в оптимальных условиях, так как волны горячего воздуха, вторгающиеся с юга, здесь охлаждаются холодными волнами, идущими с севера.

Буковая подзона сравнительно бедна гнездящимися птицами. Одна из причин этого явления та, что кроны высокоствольных деревьев соединяются друг с другом и образуют „потолок“, который мешает проникновению солнечных лучей вглубь леса, что вызывает бедность подлеска, а это препятствует гнездованию птиц. К этому присоединяется и то, что сами буковые леса бедны кормовыми ресурсами, которые к тому же довольно однообразны. Отрицательное влияние оказывает на птиц и излишняя сырость этой подзоны.

Леса елово-сосновой подзоны также непривлекательны как и буковые. Растительный корм в основном состоит из семян различных хвойных пород, к которому прибавляется в незначительном количестве и животный корм. Среди гнездящихся птиц исследованной территории находятся виды, свойственные северной Палеарктике (клевст, снегирь, черный дятел, чиж, королек и др.).

Гнездящаяся орнитофауна исследованной территории, проанализированная с биологической точки зрения, дает следующую картину: как надо было ожидать, среди гнездящихся птиц первое место занимают оседлые—53 вида (56,7%), второе место—летующие—40 видов (43,3%).

Зоогеографический анализ той же орнитофауны показывает, что она не однородна и относится к различным фаунам. Большинство видов—55 (59,2%) относится к широко распространенным в палеарктике; довольно хорошо представлена средиземноморская подобласть—38 (40,8%). За короткое время, которое было в распоряжении автора, он не смог более детально изучить гнездящихся птиц исследованной территории, но можно сказать, что представленный в труде список гнездящихся птиц довольно полный.

ლოტიკა
ლიბერატორა — ЛИТЕРАТУРА

1. ნ. კეცხოველი. საქართველოს მცენარეულობის ძირითადი ტიპები. თბილისი, 1935.
- არ. ჯანაშვილი. ზოოგეოგრაფია. სამეცნიერო მეთოდური კაბინეტის გამოცემლობა, თბილისი, 1946.
2. ი. ხიკვიშვილი. მასალები ზევსურეთის ფაუნის შესწავლისათვის (ფრინველები და ძუძუმწოვრები). საქართველოს სახელმწ. მუზეუმის „მოამბე“, ტ. XI, თბილისი, 1941.
3. ი. ხიკვიშვილი. საქართველოს ფრინველები. აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქ. სახელმწ. მუზეუმის „მოამბე“, № 14, 1946.
4. С. А. Бутурлин и Г. П. Дементьев. Полный определитель птиц СССР. М. Л. т. 1, 1934, т. II, 1935, т. III, 1936, т. IV, 1937.
5. Г. П. Дементьев Н. А. Гладков, Е. Т. Спаченберг, А. М. Судиловская, Е. С. Птушенко. Птицы Советского Союза, т. I, Москва, 1951.
6. Г. Н. Дементьев, Р. Н. Мекленбургцев, А. М. Судиловская, Е. Т. Спаченберг. Птицы Советского Союза, т. II, Москва, 1951.
7. Г. П. Дементьев, К. А. Гладков, Е. Т. Спаченберг. Птицы Советского Союза, т. III, Москва, 1951.
8. М. А. Мензбир. Птицы России 2 тома, 1893—95 г. Москва, 1895.
9. К. А. Сатунии. Материалы к познанию птиц Кавк. Край. Кавк. отд. Имп. Русск. Геогр. Общ. т. XXVI, вып. 3, 1907.
10. К. А. Сатунии. Систематический каталог птиц Кавказского Край. „Записки Кавк. отд. Имп. Русск. Геогр. Общества“, т. XVIII, 1911.
11. Г. И. Радде. Орнитологическая фауна Кавказа. Систем. и биолого—географич. описание кавк. птиц. Тифлис, 1885.
12. И. Д. Чхиквишвили. К фауне млекопитающих и птиц Абхазии, Академия наук СССР, Грузинский филиал, Тбилиси, 1939.
13. К. Д. Чхиквишвили. Материалы по орнитофауне Кахетии (Гелавский уезд). Отдельный оттиск из „Закавказского Краеведческого сборника“. Серия А. Естественное знание, т. I, Изд. Краеведч. Кабинета Закавказского Коммунистич. Университета. Тифлис, 1930.

მ. კაპარაძე

თრიალეთის ქედის ჩრდილო ფერდის ზედა ეოცენის სტრატობრა-
ზია მიკროფორამინიფერების მიხედვით

თრიალეთის ქედის ზედა ეოცენი საკმაოდ მკვეთრად განირჩევა მოსა-
ზღვრე ნალექებისაგან. ზედა ეოცენი შედარებით რბილი თიხებისა და ქვიშაქვე-
ბის მორიგეობისაგან შედგება. შუა ეოცენი, რომელიც მას ქვეშ უდევს, ვულკა-
ნოგენურია, ხოლო ოლიგოცენი, რომელიც მას ზემოდან ესაზღვრება, მაიკო-
პური ფაციესით არის გამოსახული.

ზედა ეოცენი თრიალეთის ქედის ჩრდილო ფერდზე ჩვენ მიერ შესწავ-
ლილია მტკვრის ხეობის ვასწვრივ სოფ. კრის-ხევსა და სოღანლულს შუა.
სისქე ამ ნალექებისა დიდია, რაც იმაზე მიგვითითებს, რომ ზედა ეოცენის
დროს ეს ადგილი დაძირვას განიცდიდა.

დასახელებული რაიონის ზედა ეოცენის შესახებ ცნობები მოეპოვებათ
როგორც ძველ (ფ. დღუბა დე მონპერო, გ. აბიხი, ს. სიმონოვიჩი, ე. ფურნიე,
მ. კარკი და სხვები), ისე ახალ ავტორებს (ს. კუნეცოვი, მ. ვარენცოვი,
ვ. პახომოვი, პ. ვამურელიძე, ი. კაჭარავა, ვ. ედილაშვილი და სხვები).

მტკვრის ხეობის ვასწვრივ ზედა ეოცენი სწრაფ ფაციესურ ცვლილებას
განიცდის და ნამარხები შიგ იშვიათად გვხვდება. ამიტომ მათი ერთიანი
სტრატოგრაფიული სქემის დადგენა დიდ სიძნელეს წარმოადგენს. ამით აიხ-
სნება ის გარემოება, რომ ზედა ეოცენის ნალექებში გამოყოფილი სტრათი-
გრაფიული ერთეულები შესწავლილი რაიონების აღმოსავლეთ და დასავლეთ
ნაწილებში სხვადასხვა სახელებს ატარებენ. აღსანიშნავია, რომ ავტორების
ნაწილი ზედა ეოცენის ნალექების სტრატოგრაფიის დასადგენად მიკროფორ-
ამინიფერებსაც იყენებდნენ მ. გლენსერის, ვ. მოროზოვას და მ. კაჭარავას გან-
საზღვრების მიხედვით [3, 4, 5].

წინამდებარე ნაშრომში მოკლედ არის მოცემული ჩვენ მიერ 1949—1952
წლებში თრიალეთის ჩრდილო ფერდზე ჩატარებული მუშაობის შედეგები.

აღწერას რაიონის დასავლეთი ნაწილიდან ვიწყებთ, რადგან იქ ზედა
ეოცენური ნალექები საკმაოდ დაზასიათებული აღმოჩნდა ფაუნით.

თრიალეთის ქედის ჩრდილო ფერდის დასავლეთი ნაწილი

რაიონის დასავლეთ ნაწილში ზედა ეოცენის კრილები შესწავლილი
გვაქვს შემდეგ ადგილებში: კრის-ხევში, ხცისის-ხევში, ძამის ხეობაში, გო-
რის-ჯვრის მიდამოებში, ტანას ხეობაში და ხოვლეს მიდამოებში.

კრის-ხევის კრილი. კრის-ხევი მდებარეობს მტკვრის მარჯვენა ნა-
პირას, ქალაქ ხაშურის პირდაპირ. ხევის მარჯვენა ნაპირზე გაშენებულია ამა-

ვე სახელწოდების სოფელი. ხევი იძლევა ზედა ეოცენის ნალექებს. კრიოს-
პრილს. სოფლის სამხრეთით, წყალვარდნილთან გაშიშვლებულია ქვიშაქვების
და კონგლომერატების დასტა თიხების იშვიათი შუაშრეებით. თიხები დახასია-
თებული აღმოჩნდა შუა ეოცენური ფორამინიფერებით (*Globorotalia crassa-*
fasmis-ის ზონა). ამ დასტაზე განლაგებულია შემდეგი წყებები:

1. თევზიანი შრეები. ფიქლებრივი თიხების, მერგელების და ქვიშაქვე-
ბის მორიგეობა. თიხებში და მერგელებში ბლომად გვხვდება თევზის (*Zeus*)
ქერცლები და მცენარეების ნაშთები. ალებულ ნიმუშებში მიკროსკოპიული
ფორამინიფერები არ აღმოჩნდა.

2. თიხებისა და კვარციანი ქვიშაქვების მორიგეობა. თიხები ნაცრის-
ფერია და კარბონატული. ქვიშაქვები საშუალო და უხეშმარცვლოვანია. ამ
წყების უდიდესი ქვედა ნაწილის თიხები შეიცავენ შემდეგ მიკროფორამინი-
ფერებს:

- Bulimina sculptilis* Cush.
- Bolivina* aff. *nobilis* Hant.
- Bolivina* ex. gr. *aenariensis* (Costa)
- Valvulineria palmarealis* (Nutt.)
- Gyroidina soldanii* d'Orb.
- Eponides umbonatus* (Rss)
- Cassidulina globosa* (Hant).
- Pullenia quinqueloba* Rss
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerinella micra* (Cole)
- Globigerinoides conglobatus* H. B. Brady
- Anomalina affinis* Hant.
- Anomalina* aff. *grosserugosa* Gumb.
- Cibicides pygmeus* (Hant.)

წყების უმცირესი ზედა ნაწილის თიხები დახასიათებული აღმოჩნდა
მიკროფორამინიფერების შემდეგი ფორმებით:

- Flabellina budensis* Hant.
- Marginulina bhemi* Rss
- Cristellaria arquata* d'Orb.
- Nonion umbilicatum* Mont.
- Uvigerina jacksonensis* Cush.
- Uvigerina pygmaea* d'Orb.
- Gyroidina soldanii* d'Orb.
- Eponides umbonatus* (Rss)
- Eponides budensis* Hant.
- Pseudoparella culter* (P. et J.)
- Cassidulina globosa* Hant.
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerinella micra* (Cole)
- Anomalina affinis* Hant.
- Cibicides pygmeus* (Hant.)
- Cibicides ungerianus* (d'Orb.)
- Cibicides* aff. *lobatulus* (W. et J.)

ქვემოცნობილი
ქვემოცნობილი

3. კარბონატული და არაკარბონატული თიხები კვარციანი ქვიშაქვებით. თიხებში აღმოჩნდა შემდეგი ფაუნა:

- Lagena acuminata* Will.
- Lagena sulcata* W. et J.
- Lagena* cf. *marginata* Will.
- Nonion umbilicatum* Mont.
- Nonion* aff. *advenum* Gush.
- Uvigerina pygmaea* d'Orb.
- Bolivina* sp.
- Cassidulina globosa* Hant.
- Globigerina* aff. *bulloides* d'Orb.
- Globigerina concinna* Rss
- Globorotalia* sp.
- Cibicides* aff. *lobatulus* (W. et J.)

ამრიგად, კრის-ხევის კრილში შუა ეოცენსა და ქვედა ოლიგოცენს შორის გამოიყოფა სამი პალეონტოლოგიური ზონა: თევზიანი, კონგლობატუსიანი და ბოლივინიანი.

ხ ც ის ის კ რ ი ლ ი. ხცისის-ხევი კრის-ხევის დასავლეთით, სოფ. ხცისთან მიედინება. აქ კრილის აღწერაში მოჰყვა:

1. თევზიანი შრეები, შემდგარი ფიქლებრივი თიხების, მერგელებისა და ქვიშაქვების მორიგეობისაგან. პელიტური ქანები როგორც კრის-ხევიში, აქაც დახასიათებულია თევზის (Zeus) ქერცლებით და მცენარეული ნაშთებით.

2. ქვიშაქვებისა და თიხების მორიგეობა. აქაც წყების ქვედა ნაწილის თიხები შეიცავენ *Globigerinoides conglobatus*-ის ზონის შემდეგ ფორმებს:

- Uvigerina jacksonensis* Cush.
- Bulimina sculptilis* Cush.
- Valvulineria palmarealensis* (Nutt.)
- Gyroidina soldanii* d'Orb.
- Eponides umbonatus* (Rss)
- Eponides budensis* Hant.
- Cassidulina globosa* Hant.
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerinella micra* (Cole)
- Globigerinoides conglobatus* (H. B. Brady)
- Anomalina affinis* Hant.
- Cibicides pygmaeus* (Hant.).

ზედა ნაწილში კი წარმოდგენილია ბოლივინიანი ზონის შემდეგი ფორმები:

- Marginulina* cf. *bhemi* Rss
- Nonion umbilicatum* Mont.
- Bolivina elongata* Hant.
- Bolivina* aff. *nobilis* Hant.
- Bolivina* ex. gr. *aenariensis* Costa
- Cassidulina globosa* Hant.
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerina* aff. *dubia* Egger

2. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XVI—A

219

Anomalina affinis Hant.
Cibicides ungerianus (d'Orb.)
Cibicides pygmeus (Hant.)

მაიკობი აქ მეოთხეული ნალექებითაა დაფარული.

ძამას კრილი. ძამას ხეობაში, სოფ. კეხისჯვრის ახლოს მაასტრიხტული სართულის კირქვებზე და მერგელებზე უთანხმოდ განლაგებულია:

1. თევზიანი შრეები, წარმოდგენილი მერგელებით, თიხებით, ქვიშაქვებით და კონგლომერატებით. წყების ფუძეში გამოიყოფა ბაზალური კონგლომერატი. აქაც ამ ჰორიზონტის თიხებიდან აღებული ნიმუშები მიკროფორამინიფერებს არ შეიცავენ.

2. თიხებისა და ქვიშაქვების მორიგეობა. წყების ქვედა ნაწილი შეიცავს შემდეგ ფაუნას:

Uvigerina jacksonensis Cush.
Bolivina beyrichi Rss
Yalvulineria palmarealis (Nutt.)
Gyroidina soldanii d'Orb.
Eponides umbonatus (Rss)
Cassidulina globosa Hant.
Pullenia quinqueloba Rss
Globigerina bulloides d'Orb.
Globigerina cf. *dubia* Egger
Globigerinoides conglobatus (H. B. Brady)
Anomalina affinis Hant.
Cibicides ungerianus (d'Orb.)
Cibicides lobatulus (W. et J.)

წყების ზედა ნაწილი დახასიათებულია შემდეგი ფორმებით:

Uvigerina jacksonensis Cush.
Bolivina cf. *beyrichi* Rss
Bolivina ex. gr. *aenariensis* (Costa)
Bolivina aff. *advena* Cush.
Gyroidina soldanii d'Orb.
Eponides umbonatus (Rss)
Cassidulina globosa Hant.
Globigerina bulloides d'Orb.
Planulina cf. *costata* Hant.
Cibicides ungerianus d'Orb.

მაიკობი აქაც მეოთხეული ნალექებით არის დაფარული.

გორისჯვრის კრილი. გორის ახლოს, სოფ. გორის-ჯვართან შუა ცარცის ტუფოგენურ წყებაზე უთანხმოდ განლაგებულია:

1. ქვიშაქვების, თიხებისა და მერგელების მორიგეობა; არის ტუფოგენური ქანების შუაშრეები და ტუფბრექჩიებიც. ქვიშაქვებში ხშირია ზედა ცარცის კირქვებისა და მერგელების ნატეხები და ლოდები. ქვიშაქვები დახასიათებულია ნუმულიტებით, ხოლო პელიტები თევზის (*Zeus*) ქერცლებით.

2. კვარციანი ქვიშაქვები მერგელებრივი თიხების იშვიათი შუაშრეებით. წყების ზედა ნაწილი დახასიათებულია:

- Nonion umbilicatum* Mont.
- Uvigerina* aff. *jacksonensis* Cush.
- Bolivina* aff. *advena* Cush.
- Valvulineria palmarcalensis* (Nutt.)
- Gyroidina soldanii* d'Orb.
- Bolivina* sp.
- Eponides umbonatus* Rss
- Cassidulina globosa* Hant.
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerina dubia* Egger
- Globigerinoides conglobatus* (H. B. Brady)
- Cibicides ungerianus* d'Orb.

3. ქვიშაქვები და კონგლომერატები ფიქლებრივი თიხების შუაშრეებით. ქვიშაქვებში გვხვდება *Corbula* და *Corbulomya*.

ამ ქრისტის ზედა ეოცენის ნალექებში გამოიყოფა ორი პალეონტოლოგიური ზონა: თევზიანი (დასტა 1) და კონგლობატუსიანი (დასტა 2).

ტ ა ნ ა ს ხ ე ო ბ ა. სოფ. ჯებირას სამხრეთით შუა ეოცენური ნუმულიტებით დახასიათებული ტუფოგენური წყების ზევით განლაგებულია ქვიშაინ-თიხიანი ნალექები ზედაეოცენური ნუმულიტებით, რომლებშიაც გაირჩევა ორი პალეონტოლოგიური ზონა: 1. კონგლობატუსიანი და 2. ბოლივინიანი. კონგლობატუსიანი ზონა დახასიათებულია შემდეგი ფორმებით:

- Ammodiscus* cf. *incertus* d'Orb.
- Valvulineria palmarcalensis* (Nutt.)
- Gyroidina soldanii* d'Orb.
- Chilostomella cylindroides* Rss
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerinoides conglobatus* (H. B. Brady)
- Anomalina affinis* Hant.
- Cibicides pygmeus* (Hant.)
- Cibicides ungerianus* d'Orb.,

ბოლო ბოლივინიანი ზონა შემდეგი ფორმებით:

- Haplophragmoides* sp.
- Bolivina nobilis* Hant.
- Bolivina* ex. gr. *aenariensis* (Costa)
- Gyroidina soldanii* d'Orb.
- Eponides budensis* Hant.
- Eponides umbonatus* Rss
- Pullenia quinqueloba* Rss
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerinella micra* (Cole)
- Anomalina affinis* Hant.
- Cibicides ungerianus* d'Orb.

ზევითკენ უკანასკნელს მოსდევს ჯებირას ქვიშაქვები, რომლებიც ეკვივალენტურია გორის ჯვრის კორბულებიანი შრეებისა.

უფრო დასავლეთით, სოფ. ხოვლეს მიდამოებში ჯებირას ქვიშაქვები გადადის თიხებში, რომლებიც შეიცავენ *Planorbella* sp.

ამრიგად, როგორც ჭრილების აღწერიდან ჩანს, თრიალეთის მუზეუმის მკვლევარმა ჩრდილო ფერდის დასავლეთ ნაწილში შუა ეოცენსა და მაიკოპს შორის სამი პალეონტოლოგიური ერთეული გამოიყოფა: 1. თევზიანი ზონა, რომელიც მიკროფორამინიფერებს არ შეიცავს, 2. კონგლობატუსიანი ზონა და 3. ბოლივინიანი ზონა.

თევზიანი ზონის ასაკი. რადგან ამ ზონის შემადგენელი პელიტები მიკროფორამინიფერებს არ შეიცავენ, ამიტომ მათი ასაკის შესახებ ვერაფერს ვიტყვით. ნუმულიტების მიხედვით ის პრიამონულის ქვედა ნაწილზეა მიკუთვნებული (პ. გამყრელიძე).

კონგლობატუსიანი ზონის ასაკი. ამ ზონაში შუა ეოცენიდან გადმოდის შემდეგი ფორმები:

- Cyroidina soldanii* d'Orb.
- Eponides umbonatus* Rss
- Pullenia quinqueloba* Rss
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerinoides conglobatus* (H. B. Brady)
- Anomalina grosserugosa* Gumb.
- Cibicides lobatulus* (W. et I.)

პირველად ამ ზონაში გამოჩნდებიან:

- Uvigerina jacksonensis* Cush.
- Bulimina sculptilis* Cush.
- Bulimina truncana* Gumb.
- Bolivina* ex. gr. *aenariensis* (Costa)
- Bolivina nobilis* Hant.
- Valvulineria palmarealensis* (Nutt.)
- Cassidulina globosa* Hant.
- Anomalina affinis* Hant.
- Planulina costata* (Hant).
- Cibicides pygmeus* (Hant.).

კონგლობატუსიანი ზონის ფაუნა ახლოს დგას უნგრეთის *Clavulina szabo-*იანი შრეების მიკროფაუნასთან [8,9], განსაკუთრებით კი მათი ქვედა ნაწილთან—ოფენის მერგელებთან. უნგრეთის კლაფულინიანი შრეები მიკროფაუნისტურად ეკვივალენტურია პრიამონის (იტალია) კლაულინიანი შრეებისა, რომელნიც პრიამონული სართულის შემადგენელი ნაწილია. აქედან შესწავლილი რაიონის კონგლობატუსიანი ზონა შეიძლება დავათარილოთ პრიამონულად.

კონგლობატუსიანი ზონა ფართო გავრცელებით სარგებლობს საქართველოს გარეთაც, სახელდობრ, ჩრდილო კავკასიაში და ყირიმში. ნ. სუბოტიჩი ჩრდილო კავკასიის კონგლობატუსიან ზონას ბარტონულ სართულს უკავშირებს [8].

ბოლივინიანი ზონის ასაკი. ეს ზონა ფაუნისტურად ძლიერ ახლოს დგას კონგლობატუსიან ზონასთან. უკანასკნელისაგან მით განსხვავდება, რომ არ შეიცავს *Globigerinoides conglobatus* და დახასიათებულია ბოლივინების მდიდარი ფაუნით. მიკროფაუნისტურად ის ემსგავსება უნგრეთის *Clavulina szabo-*იანი შრეების ფაუნას, განსაკუთრებით კი მათი ზედა ნაწილის (კლიანცელის ტიგელი) ფაუნას. ჰანტკენი, რომელმაც შეისწავლა უნგრეთის აღ-

ნიშნული ნალექების მიკროფაუნა, ოფენის მერგელებისა და კლაინცელს-გელის ფორმებს შორის თითქმის არავითარ განსხვავებას არ ხედავდა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იგივე ითქმის კონგლობატუსიანი და ბოლიგინიანი ზონების შესახებაც. ის მცირე განსხვავება, რომელიც მათ შორის არსებობს, ფაციესური ხასიათისაა. ამრიგად ბოლიგინიანი ზონაც პრიაბონულს უნდა მიეკუთვნოს. ამ დასკვნას ეთანხმება მაკროფაუნის მიხედვით მიღებული შედეგებიც [4].

თრიალეთის ქედის ჩრდილო ფერდის აღმოსავლეთი ნაწილი

თრიალეთის ქედის ეს ნაწილი მოიცავს თბილისის რაიონს. თბილისის ზედა ეოცენის სტრატოგრაფიის დადგენაში დეაწლი მიუძღვით ა. რიბინინს, მ. ვარენცოვს, ვ. პახომოვს, ი. კაქარავას, პ. გამყრელიძეს, ვ. ედილაშვილს და სხვებს.

აქ შუა ეოცენის ტუფოგენურ წყებასა და ტიპიურ მაკოპურ ნალექებს შუა გარჩეულია: 1. ნავთლუღის შრეები, 2. თბილისის ნუმულიტიანი წყება, 3. ავლაბრის შრეები და 4. ახალსოფლის შრეები. აღნიშნული წყებებიდან მაკროფაუნისტურად დათარიღებულად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ თბილისის ნუმულიტიანი წყება, რომელიც პრიაბონულ *Nummulites fabianii* Pr. შეიცავს. აქ მრავლად არის წარმოდგენილი შუა ეოცენის ნუმულიტებიც. ავტორები (პ. გამყრელიძე, ვ. ედილაშვილი, ი. კაქარავა) მათ შუა ეოცენიდან გამორეცხილად სთვლიან [3].

ნ ა ვ თ ლ უ ღ ი ს შ რ ე ე ბ ი. ეს წყება შედგება ბიტუმიანი თიხებისა და ქვიშაქვებისაგან. ნავთლუღის რაიონში ის ძლიერ სქელია. თიხები დახასიათებულია თევზის ქერცლებით და მცენარეული ნაშთებით, თელეთისა და სეიდ აბადის ანტიკლინის ფრთებზე ეს შრეები უფრო უხეშმარცვლოვანია და თხელი. წყება მხოლოდ კუმის-ასურეთის ზოლში შეიცავს მიკროფორამინიფერებს:

- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerinella micra* (Cole),

რომელთა მიხედვით შემცველი ნალექები შეიძლება პარალელიზებულ იქნეს ჩრდილო კავკასიის პლანქტონური ფორამინიფერების ზონასთან (ლიროლეპისიანი პორიზონტი). საქართველოს სხვა ადგილებში და ჩრდილო კავკასიაშიც ეს ზონა კონგლობატუსიანი შრეების ქვეშ გამოიყოფა.

თ ბ ი ლ ი ს ი ს ნ უ მ უ ლ ი ტ ი ა ნ ი წ ყ ე ბ ა. ეს წყება შედგება ქვიშაქვებისა, გრაუვაკული ქვიშაქვებისა და თიხებისაგან. თიხების ნიმუშები, აღებული ამ წყებიდან, *Globigerinoides conglobatus*-ის ზონის შემდეგ ფორმებს შეიცავს:

- Uvigerina jacksonensis* Cush.
- Bulimina sculptilis* Cush.
- Bolivina* ex. gr. *aenariensis* (Costa)
- Gyroidina sol'danii* d'Orb.
- Eponides umbonatus* Rss
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerina dubia* Fgger
- Globigerinoides conglobatus* (H. B. Brady)
- Anomalina affinis* Hant.

ამრიგად, ნუმულიტების მიხედვით, მიღებული შედეგები მიკროფორამინიფერებითაც მტკიცდება.

ავლაბრის შრეები. თხელშრებრივი ქვიშაქვებისა და მერგელური თიხების მორიგეობას წარმოადგენს. მერგელური თიხები დახასიათებული აღმოჩნდა კონგლობატუსიანი ზონის შემდეგი ფორამინიფერებით:

Bolivina ex. gr. *acnariensis* Costa

Gyroidina soldanii d'Orb.

Eponides umbonatus Rss

Globigerina bulloides d'Orb.

Globigerina dubia Egger

Anomalina affinis Hant.

Cibicides pugmeys (Hant.)

კონგლობატუსიანი ზონა შესაფერისი ფაუნით წარმოდგენილია აგრეთვე კუმისისა და მცხეთის მიდამოებში. უკანასკნელ ადგილას (არმაზის-ხევში) შუა ეოცენის ტუფოგენურ წყებას მცირე ხარვეზის შემდეგ აგრძელებს ზერგელების დასტარკინიგზის ლიანდაგსა და მტკვარს შუა. მწვანე მერგელების ქვედა ნაწილში წარმოდგენილია კონგლობატუსიანი ზონა, ზედა ნაწილში კი ბოლივინიანი. მცხეთის მიდამოების ქრილისაყურადღებოა იმ მხრივაც, რომ შეიცავს დასავლეთ ევროპის პრიამონული საოთულისათვის ისეთ დამახასიათებელ ფორმას როგორცაა *Clavulina szaboi* Hant.

ახალსოფლის შრეები. შედგება სქელშრიანი ქვიშაქვების და თიხების მორიგეობისაგან. თიხები ზოგან კარბონატულია, ზოგან კი არაკარბონატული. გვხვდება გრაუვაკული ხასიათის ქვიშაქვებიც. ეს შრეები თანხმობით აგრძელებენ ავლაბრის შრეებს—კონგლობატუსიანი ზონას. ამიტომ, სტრატეგრაფიული მდებარეობის მიხედვით, ისინი ბოლივინიან ზონას უნდა გამოსახავდნენ. მართალია, ეს ნალექები მიკროფორამინიფერებს არ შეიცავენ, მაგრამ, როგორც ვიცით, რაიონის სხვა ადგილებში (მცხეთა, კუმისი, ვაშლოვანი) მათი ეკვივალენტური, მაგრამ სხვა ფაციესით გამოსახული ნალექები, დახასიათებულია ამ ზონის ფაუნით. ახალსოფლის შრეები ისე, როგორც ბოლივინიანი ზონის ფაუნის შემცველი ნალექები, მაიკოპით იხურება.

ამრიგად თრიალეთის ქედის ჩრდილო ფერდის ზედა ეოცენურ ნალექებში სამი მიკროფაუნისტური ზონა გამოიყოფა: 1. პლანქტონური ფორამინიფერების ზონა (ნავთლუღის შრეები), რაიონის დასავლეთი ნაწილის თევზიანი ანუ (ლიროლებისიანი შრეები), 2. *Globigerinoides conglobatus*-ის ზონა (თბილისის ნუმულიტიანი შრეები, ავლაბრის შრეები, რაიონის დასავლეთი ნაწილის ნუმულიტიანი შრეები) და 3. ბოლივინიანი ზონა (ახალსოფლის შრეები, რაიონის დასავლეთი ნაწილის ფალაქსიანი პორიზონტი).

М. КАЧАРАВА

СТРАТИГРАФИЯ ВЕРХНЕЭОЦЕНОВЫХ ОТЛОЖЕНИЙ СЕВЕРНОГО
 СКЛОНА ТРИАЛЕТСКОГО ХРЕБТА ПО ФАУНЕ
 МИКРОФОРАМИНИФЕР

Резюме

Верхний эоцен северного склона Триалетского хребта, представленный чередованием глин и песчаников, изучен нами почти по всем правым притокам р. Куры между Тбилиси и Хашури, где он залегает между ту-

ფოგენი თლში მდებარე ეოცენის და გლინო-პესანოზი თლში ოლიგოცენის, გამოხატულია მაიკოპოზი ფაცი. მოზიანი ვერხეოცენოვი ოლოჟიანი სევერიანი ტრიალიტი ბოლიანი, ჭო უკაზიანი ნა თო, ჭო ზოტი რაიონი ვერხეოცენოვი ვრემა იპოტიანი ზნიანი პოგრიანი.

ოტი ოლოჟიანი, სოფრიანი მაკროფაუნა სპოარიიკოზი, ხარაქერიანი ჯოვოლიანი რეზოკი ფაციანი იზმენიანი, ჭო ჯატირიანი სოზარიანი ჯო ნიხ ოლიანი სტარიგრაფიკოზი სხემა. ვ თლში ვერხეი ეოცენი ვოლიანი ჭატი რაიონი ვიდელიანი: ნავლუგოზი სლოი, ტბილიკოზი ნუმულიოვი სვიანი და ავლარიკოზი სლოი; ვ ვადალიანი ჭატი რაიონი—რბნიანი (ლიროლიკოზი) სლოი და ნუმულიოვი სლოი (2).

ნა ოლიანი იზუიანი მიკროფორამინიფერი ვერხეოცენოვი ოლოჟიანი სევერიანი ტრიალიტოკოზი ხრები, პო ანალიგი ს სევერიანი კავკაზო, ოსანილიანი სნიჯ ვ ვერხე სლუიანი ჯონი: 1. ჯონი პლანკტონიანი ფორამინიფერი, 2. ჯონი *Globigerinoides conglobatus* და 3. ჯონი *Bolivina*.

ჯონი პლანკტონიანი ფორამინიფერი (ნავლუგოზი სლოი, ლიროლიკოზი სლოი) ოხარაქერიანი *Globigerina bulloides* d'Orb. და *Globigerinella micra* (Cole). ფორმა ოტი, პოლჯოიანი სიროკი ვერიკალიანი რასპოარიანი ნიანი, ნე მოგო ოპრედილი ვოზრასთ ვმეაიანი იხ პორო. ფაუნისტიკოზი ონი, ჯალეაიანი ვ ვადალიანი ჭატი რაიონი ნეოგლასო ნა რაზნიანი გორიზონტიანი მდებარეი ეოცენი და ბოლიანი დრენიანი პორო, ტეზო სვიანი ს ოლოჟიანი ვიშელეაიანი ჯონი.

ჯონი *Globigerinoides conglobatus* (ტბილიკოზი ნუმულიოვი სვიანი, ავლარიკოზი სლოი, ნიჯიანი ჭატი მერგელი, ობაჯაიანი პო არმაზიკოზი, მარჯაიკოზი, კარსნიკოზი და ნუმულიოვი სვიანი ვადალიანი რაიონი) სოფრიანი:

- Clavulina* sp.
- Bulimina truncana* Gumb.
- Bulimina sculptilis* Cush.
- Uvigerina jacksonensis* Cush.
- Bolivina beyrichi* Rss
- Bolivina* ex. gr. *aenariensis* (Costa)
- Bolivina* aff. *nobilis* Hant.
- Valvulineria palmarealensis* (Nutt.)
- Gyroidina soldanii* d'Orb.
- Eponides umbonatus* (Rss)
- Eponides budensis* (Hant.)
- Pseudoparella culter* (P. et J.)
- Cassidulina* aff. *globosa* Hant.
- Chilostomella cylindroides* Rss
- Pullenia quinqueloba* Rss
- Globigerina bulloides* d'Orb.
- Globigerina* ex. gr. *dubia* Egger
- Globigerinoides conglobatus* (H. B. Brady)
- Globigerinella micra* (Cole)
- Anomalina affinis* Hant.
- Anomalina* ex. gr. *grosserugosa* Gumb.

- Planulina costata* (Hant.)
Cibicides pygmeus (Hant.)
Cibicides ungerianus d'Orb.
Cibicides lobatulus (W. et J.)

Из перечисленных форм в отложениях с *Globigerinoides conglobatus* впервые появляются:

- Bulimina sculptilis* Cush.
Bulimina truncana Gumb.
Uvigerina jacksonensis Cush.
Bolivina ex. gr. *aenariensis* (Costa)
Bolivina beyrichi Rss
Bolivina aff. *nobilis* Hant.
Valvulineria palmarealensis (Nutt.)
Globigerina dubia Egger
Anomalina affinis Hant.
Planulina costata (Hant.)
Cibicides pygmeus (Hant.)
Cibicides ungerianus d'Orb.

Этим зона *Globigerinoides conglobatus* отличается от зоны *Globorotalia erassaformis*, выделяющейся в среднеэоценовой вулканогенной толще Триалети. Фауна отложений с *Globigerinoides conglobatus* обнаруживает сходство с фауной слоев с *Clavulina szaboi* Hant. Венгрии, в особенности с фауной нижней части этих отложений, т. е. офенских мергелей. Эти последние, как известно, соответствуют слоям с *Clavulina szaboi* Италии приабонского яруса. На этом основании возраст зоны *Globigerinoides conglobatus* можно считать приабонским.

Зона *Bolivina* (ахалсопельские слои, отложения с *Yarlamussium fallax* Кочовк., верхняя часть мергелей Армазис-хеви и Мартазис-хеви) охарактеризована следующими микроскопическими форминиферами:

- Ammodiscus* aff. *incertus* d'Orb.
Clavulina szaboi Hant.
Flabellina cf. *budensis* Hant.
Marginulina bhemi Rss
Cristellaria arquata d'Orb.
Nonion umbilicatum Mont.
Bulimina truncana Gumb.
Bulimina sculptilis Cush.
Uvigerina jacksonensis Cush.
Bolivina beyrichi Rss
Bolivina nobilis Hant.
Bolivina ex. gr. *aenariensis* (Costa)
Bolivina aff. *advena* Cush.
Valvulineria palmarealensis (Nutt.)
Gyroidina soldanii d'Orb.
Eponides umbonatus (Rss)

- Eponides budensis* (Hant.)
Pseudoparella culter (P. et J.)
Cassidulina globosa Hant.
Pullenia quinqueloba Rss
Globigerina bulloides d'Orb.
Globigerinella micra (Cole)
Anomalina affinis Hant.
Anomalina grosserugosa Gümb.
Planulina costata (Hant.)
Cibicides pygmeus (Hant.)
Cibicides ungerianus d'Orb.
Cibicides lobatulus (W. et J.)

Эта фауна похожа на фауну верхней части (клайнцельский тегель) слоев *Clavulina szaboi* Hant. Венгрии. Ганткен, который детально изучил фауну этих отложений, пришел к выводу, что офенские мергели фаунистически почти ничем не отличаются от клайнцельского тегеля и на этом основании их объединил в один горизонт под общим названием „слой с *Clavulina szaboi*“, которые, как выше было отмечено, являются приабонскими. Исходя из этого, зону *Boljvina* с фауной почти идентичной фауне зоны *Globigerinoides conglobatus*, следует отнести также к приабонскому ярусу.

ლიტერატურა—ЛИТЕРАТУРА

1. Г. А б и х. Отчет комиссии, назначенной для исследования Тифлиских минеральных источников, 1870.
2. М. В а р е н ц о в. Геологическое строение западной части Куринской депрессии. Академия наук СССР, 1950.
3. И. К а ч а р а в а. Палеоген окрестностей Тбилиси. Изв. Геол. Инст. Грузии, т. II 1936.
4. И. К а ч а р а в а. Новые данные по палеогену Грузии. Тр. конф. по вопр. регион. геол. Закавказья (ноябрь 1951 г.), 1952.
5. С. К у з н е ц о в. Аджаро-Триалетская складчатая система. Изв. Академии наук СССР, 1937.
6. В. П а х о м о в. Стратиграфия палеогена Тифлиско-Навтлугского района. Азерб. Нефт. Хоз., № 3, 1934.
7. Н. С у б б о т и н а. Краткий очерк стратиграфии палеогеновых отложений Грозненской области по фауне фораминифер. Тр. ВНИГРИ, вып. 34, сб. II, 1949.
8. М. H a n t k e n. Die Fauna der *Clavulina szaboi* Schichten. Th. I. Mitth. aus d. Jahrb. d. K. Ung. geol. Anst., IV, 1875.
9. M. H a n t k e n. Der Ofener Mergel. Mitth. aus d. Jahrb. d. K. Ung. geol. Anst., Bd. 11, 1872.

Н. И. БУРЧАК-АБРАМОВИЧ

ПЕЩЕРА ХРЕБТА ХВАМЛИ

Посвящается светлой памяти А. ДЖАПАРИДЗЕ, выдающегося альпиниста и исследователя Кавказских гор.

1. Пещера Хвамли

Летом 1945 года (22.VI.10.VII) по приглашению А. Джанаридзе, начальника экспедиции, организованной грузинским альпийским клубом для обследования пещеры Хвамли, я принял участие в этой увлекательной экспедиции.

Настоящая статья является результатом естественно-исторических исследований, производившихся в пещере Хвамли и ее окрестностях¹. Только благодаря прекрасной организации самой экспедиции и исключительной внимательности со стороны начальника экспедиции к исследовательской части ее, явилась возможность работать в столь необычных условиях, буквально-таки, между небом и землей, на узких карнизах, над пропастью. Пусть же мои строки будут скромным даром предназначенным к укреплению в памяти общественности образа и деланий прекрасного человека, отважного исследователя пещер и вершин, организатора Хваманской экспедиции А. Джанаридзе, так трагически отошедшего от нас.

Пещера Хвамли совершенно недоступна без применения сложной альпинистической техники. После работы нашей экспедиции, вряд-ли будет повторение ее. Таким образом на ее вертикальные стены к пещере возможно больше никогда не поднимется любопытствующий исследователь. Древние сооружения пещеры Хвамли (каменная стена у входа в пещеру) постепенно разрушаются и недалеко тот час, когда они рухнут в пропасть. Благодаря этим обстоятельствам мне кажется, что всякие, даже самые беглые наблюдения над этим замечательным забытым уголком не должны оставаться втуне и только в рукописном дневнике.

Возвышенность Хвамли находится на границе Лечхуми и Окрибы, приблизительно в 35 км к северу от г. Кутаиси, на правом берегу р. Риони. Кряж Хвамли, сложенный известняками мелового возраста вытянут в

¹ Я лично лишь попутно затрагиваю археологическую часть работы, т. к. этим в экспедиции занимался археолог Г. Ломтадзе.

SW—NO направлении на протяжении до 15 км. Наиболее высокие его находятся в Ю. З. части (1999 м). Юго-восточная длинная сторона кряжа образует непрерывный вертикальный обрыв стены известняка, высотой до 200 м. Под стеной обрыва расположен крутой ($\leq 30-60^\circ$, местами круче) склон нижней части кряжа густо покрытый лесом.

Описываемая пещера Хвамли находится в юго-западной части кряжа (приблизительно в 3 км от юго-западного окончания массива Хвамли) на вышеупомянутой вертикальной стене, на высоте около 42 м от подножия ее.

Ближайшие населенные пункты — с. Меквена на правом берегу реки Риони (около 15 км) и с. Вани (около 12 км). Искусственную каменную стену, загораживающую вход в пещеру видно уже от с. Вани.

К подножию крутого склона хребта Хвамли под пещерой ведет тропа вполне доступная для продвижения по местному способу на санках. По крутому склону нижней части кряжа Хвамли до подножия вертикальной стены приходится с трудом пробираться пешком в лесной чаще в зарослях *Rhododendron ponticum* L. Уклон этой последней части пути, протяжением свыше 0,5 км, достигает до $30-50^\circ$, местами круче. У подножия обрыва Хвамли в районе верхней пещеры, являющейся целью нашей экспедиции, находится несколько небольших карстовых пещер (описание см. дальше, пещера № I, II, III). Из верхней пещеры Хвамли (рис. 1, уч. 8) вытекает ручей, который затем падает книзу с 42-х метровых высоты, рассыпаясь водными брызгами и струйками. В верхнюю пещеру проникнуть возможно только по веревочной лестнице. Ее нам удалось установить после нескольких дней сложной подготовительной работы. Еще выше в разных местах стены Хвамли виднеется несколько огромных сводов ниш и пещер, совершенно недоступных. На площадках перед нишами этих пещер растут старые сосны, кажущиеся снизу совсем карликами (рис. 1, 4).

Вершина кряжа Хвамли образует обширное известняковое плато, в сильной степени подвергнувшееся действию карстовых агентов. На нем встречаются карстовые пещеры, провалы, большие и малые воронки в разных стадиях развития и весьма разнообразной формы, карстовые долины, котловины. Местами поверхность известняка изъедена карровыми образованиями. Среди последних иногда наблюдаются типичные формы в виде узких продольных щелей, разделенных такими же узкими полосами известняка, имеющие то параллельные поверхности, то разнообразно извилистые и неправильные.

В ЮЗ части плато находятся две большие карстовые воронки, расположенные близко одна от другой и разделенные относительно тонкой стеной. Внизу у дна воронок эта стена обвалилась и образовала сквозные большие отверстия — ворота между воронками. Во многих воронках и щелях в начале июня (1945 г.) еще лежал снег. Нам на плато встретился только один, очень незначительный источник, вытекающий из щели между глыбами известняков, покрытой на дне вязкой желтой глиной. Источник, повидимому, питается где-то тающими снегами. В отличие от голой крымской яйлы плато Хвамли заросло старым лесом с богатым подлеском из *Rhododendron ponticum* L., *Azalea pontica* L., *Laurus nobilis* L. и других кустарников.

О пещере Хвамли упоминается в старинных литературных источниках. Так в Географии Грузии царевича Вахушти [1] о ней написано: «Видне всего на запад от Риона, на подножии горы находится скала Хвамли, очень высокая. Она усвоила такое имя через свое отвесное к звезде Хомли¹ направление. В этой скале высечена недоступная для врагов пещера, служившая складом сокровищ царей...».

О пещере «Хвамли» среди местного населения сохранилось множество легенд. Рассказывают о баснословных сокровищах, хранящихся в ее недрах. В пещере будто бы заперт оригинал «Витязя в тигровой шкуре», писанный рукой самого Шота Руставели. Были неоднократные попытки добраться до этой таинственной пещеры. Перед войной 1914 года в пещеру будто бы удалось проникнуть в корзине, спущенной на веревке сверху плато Хвамли. В пещере сокровищ не оказалось, а был найден только старинный меч и какие-то мелкие предметы.

В 1939 году в пещеру добрались, применяя альпинистическую технику А. Джанаридзе и В. Митрофанов [2]. Вполне возможно, что первоначально пещера Хвамли была более доступной и только последующие обвалы скал вокруг пещеры сделали ее столь трудно достижимой. В с. Дерча местная старожилка мне рассказывала, что она помнит обвал горы Хвамли, когда с грохотом обрушилась огромная часть скалы. Грохот был слышен на десятки километров и в с. Дерча, отстоящем километров за 18 от Хвамли.

Пещера у подножия вертикального массива Хвамли

Пещера I

Пещера I у подножия восточной вертикальной стены Хвамли, расположенная, приблизительно, в 20—30 м вправо (т. е. к юго-западу) от водопада, падающего из верхней пещеры Хвамли (уч. 8). Эта пещера служила нам жильем в течение первых дней (24.VI—29.VI), пока шли подготовительные работы к поднятию в верхнюю пещеру. У входа в пещеру растут клены, лещина, сосны и другие лесные деревья. Вход в пещеру обращен на SO 150°, имеет форму широкой щели, высотой до 2,1 м, шириной до 8 м (рис. 2). Наибольшая длина пещеры до 14 м, наибольшая ширина до 9 м, высота до 1,9 м. Правая (западная) стена пещеры более высокая по сравнению с левой, поднимается вертикально и у потолка постепенно закругляется сводом. Потолок в общем наклонен влево (к СВ) и у левой стены, которая в пещере очень низенькая, (рис. 2, 3, 4, 5, 6), почти сходится с полом пещеры. У левой стены навалено много некрупных камней, которые закрывают собою узкую щель, идущую влево вглубь скалы, видимо, далеко. Дно пещеры постепенно падает в глубину на NW 330° под \angle до 10° и на N под \angle 30° (рис. 2 в). У входа в пещеру лежат три огромных известковых глыбы, упавшие когда-то сверху от потолка. Большая из глыб достигает размера до 1,5 куб/м. У входа много мелких глыб.

¹ Хомли (Хоми) = плеяды.

В глубине дно пещеры усыпано мелкими камнями, размерами от 10 × 20 см и до 0,5 + 0,5 м. Дно покрыто слоем темного мелкозема, давнего овечьего кала, кусками обточенного водой красноватого древнего (?) кирпичика. На последнем иногда наблюдается гофрированная поверхность. Изредка попадаются кости домашней свиньи, баранов, козлов недавнего происхождения. Потолок пещеры неровный, шероховатый, с отслаивающимися пластами известняка, мощностью до 5—40 см. Поверхность стены потолка покрыта тоненьким налетом желтоватой известковой пыли, повидимому, связанной с разрушением известняка. В потолке простираются трещины, из которых после дождя капает вода. Вдоль восточной стены массива Хвамли в виде продолжения описываемой пещеры расположены ниши глубиной до 3—4 м, высотой до 1—1,8 м. Дно их также завалено камнями, землей, с потолка местами капает и стены покрыты известковой тонкой корочкой с мелкими натечными, почковидными образованиями. Дно ниши (пещеры) падает под \angle до 20—40° в сторону главной пещеры. Общая длина ниши вдоль стены Хвамли до 10—12 м. В профиле стен и потолка пещер хорошо видно направление пластов известняка, падающих на NO 30° \angle 20—25°. В самом глубоком углу главной пещеры (рис. 2с) на дне находится углубление, размерами до 2 × 2 м, глубиной до 1 м. На дне впадины в глубину скалы проходит трещина шириною 10—20 см.

Пещера II «Разиня»

Пещеры расположены в нескольких сотнях метров от вышеупомянутого водопада к NO от него вдоль подножия стены массива Хвамли. К пещере поднимаются по довольно крутому кулуару \angle до 45—50°, вдающемся в массив Хвамли. Пещеры находятся в верховьях кулуара, приблизительно на высоте около 50 м, над уровнем подножия стены Хвамли. Кулуар, достигающий длины до 100 м имеет, приблизительно, направление SO. 170° и сверху оканчивается более или менее ровной площадкой разм. до 40 + 10 м. Бока кулуара и сама площадка ограничены вертикальной стеной высотой до 100 м, а то и выше. Дно кулуара покрыто супесчаной глиной и глыбами камней разм. до нескольких метров. Ширина кулуара до 30 м. Над вышеуказанной площадкой верховья кулуара поднимается на высоте около 30 м грандиозный полукупол, создающий подобие гигантского грота, глубиной до 30 м, шириною до 40 м. У подножия задней стены этого грота и находится три описываемых нами пещеры (см. рис. 7, Па, Пб, Пс).

Пещера Па в СВ углу площадки (рис. 7)

Вход имеет форму широкой щели (ширина до 25 м, высота до 4 м, рис. 8). Длина всей пещеры около 30 м. Наибольшая ширина по середине до 30 м. Наибольшая высота 6 м, (приблизительно по середине). Ширина пещеры вблизи задней стены до 15 м. Дно пещеры начиная от самого

входа падает в глубину на протяжении до 8 м под $\angle 30^\circ$, далее в глубину на протяжении до 12 м дно более или менее горизонтально. Перед входом в пещеру поднимается под $\angle 45^\circ$ наружу стена вышеупомянутого огромного полугрота.

Потолок пещеры сводообразный в поперечном разрезе (рис. 9) и более или менее плоский в продольном (рис. 10). На потолке в поперечном направлении согласно с пластоватостью породы идут карнизы, ниши, выступы, ребра и др. формы неровностей потолка. В боковых стенах пещеры нишеподобные углубления размерами до нескольких метров.

Поверхности стен и потолка местами мокрые. Всюду с потолка каплет вода, производя беспрерывный звон капель. Стены и потолок в мокрых местах покрыты мхом.

Дно пещеры завалено глыбами известняка размерами до $1,5 + 1,5$ м и меньше. Возле входа находится несколько глыб размером $2 + 3$ м. На полу между камней лежит слой желтоватого суглинистого супеска. В глубине пещеры на ее горизонтальном наиболее пониженном участке пола стоит 3 ледяных сталагмита (рис. 8). Температура здесь наиболее низкая. В левой части пещеры имеющей высоту пола почти в уровень с входом температура была высокая — близкая к наружной. У задней стены пещеры находится наиболее пониженный участок размер. 5×10 м глубиной до 1,5 м. Стены этого понижения пологие. На дне его лежат остатки пласта тающего льда, разм. до 30×50 см, толщиной до 10 см. Высота 2-х ледяных сталагмитов до 0,5 м. Обхват при основании до 2 м (на высоте 40 см), форма конусовидная. Повидимому, их время от времени сбивают приходящие сюда чабаны. Вокруг сталагмитов образовалась ледяная корка площадью до 1×2 м, толщиной до 20 см. Вода капающая сверху на эту ледяную корку образует в ней углубления, диаметром до 10—30 см. В них находится вода, а на дне углублений молочно-белая известковистая муть. На стенах и на потолке пещеры большое разнообразие натечных известковистых образований (корка, почковидные формы, ребрышки, изредка сталактиты длиной до 5—10 см и др.).

Пещера Пь

Находится у южной стены вышеупомянутого общего огромного полугрота. У описываемой пещеры ширина больше ее длины (глубины). Длина пещеры около 20 м, ширина 35 м, высота у входа до 8 м. Дно пещеры круто падает наружу (\angle до $45 - 50^\circ$). Склон ее дна непосредственно переходит в склон вышеописанного общего для всех трех пещер кулуара (рис. 13). На полу много каменных глыб упавших с потолка, размер. до $0,5 \times 0,5$ м большего и меньшего. Общее направление длины пещеры (наружу) на $NO - 70^\circ$.

Вход имеет контуры округлой арки (рис. 12). По своему плану пещера скорее похожа на широкий грот (рис. 11). С потолка местами каплет вода. На полу среди камней желтоватый супесок.

Пещера II.

Расположена приблизительно на 10 м ниже пещеры IIb, в правой стене кулуара. Контуры пещеры округлые. Длина ее 8 м, ширина до 5 м, высота до 3,5 м, в глубине высота до 2 м. Потолок сводоподобный. В пещере сухо. Дно горизонтальное, покрыто серой землей с редко разбросанными мелкими камнями (рис. 14, 15, 16). Перед входом в пещеру снаружи скалистая площадка в несколько квадратных метров. Площадка обрывается к кулуару вертикальной стеной высотой до 5 м.

Пещера III

Находится приблизительно в 1 км вправо т. е. на SW от пещеры I в том же подножии стены массива Хвамли. К пещере нужно подниматься по крутому травянистому склону, оставив внизу метрах в 20—30 тропу. Пещера небольшая. Длина ее около 6 м, наибольшая ширина 2,5 м, наибольшая высота 2,3 м. Дно пещеры близкое к горизонтальному (слегка повышается в глубину), покрыто мелкими камнями и мокрым желтоватым суглинком. В задней стене пещеры вглубину скалы идет вертикальная щель (шириной до 20—30 см). Из боковых стен и потолка капает вода. На дне растет мох, в верх над входом по стене скалы тянется расщелина достигающая высоты до 10 м (рис. 17, 18, 19).

Описание растительности вертикальной стены Хвамли в районе верхней пещеры Хвамли, между подножием стены и этой пещерой (см. рис. 1).

Для удобства описания весь участок описываемой стены Хвамли на высоту до уровня пещеры (около 42 м) разбит на 8 отдельных полос, расположенных одна на другой начиная снизу от подножия. Каждый из описываемых участков отличается от остальных некоторыми особенностями своего строения, что отражается и на характере растительности их вполне оправдывает описание каждого из них отдельно¹.

Наиболее низко расположенным непосредственно прилегающим к подножию вертикальной стены является:

Участок 1-й

Подножие вертикальной стены Хвамли на высоту до 3 м. Участок 1-й имеет протяжение до 10 м. По середине его сверху вниз вергается водонепроницаемый (см. выше) потока, частично рассыпающийся мелкой водяной пылью, частично стекающий струйками по вертикальной стене. В районе потока поверхность скалы мокрая на ширину до 7 м. Из щели

¹ Правильность моих определений цветковых растений проверена проф. Д. И. Сосновским, Е. И. Кикодзе и М. Еквтимшвили. Осоки и злаки определены Л. И. Прилипко-Папоротникии мною. Мху И. В. Дилевской.

Всем названным лицам выражаю благодарность за оказанную помощь в работе.

на мокрой скале растут два куста *Juniperus sabina* L. со стеляющимися кустовыми ветвями. Обхват ветвей при основании корня до 30—50 см. Синие плоды. У самого подножия куст *Rosa Afzeliana* Fries., высотой до 1,5 м. 5.VII.45 г. — расцветающие цветы.

На площади в 6 м × 3 м (высота) растет 4 кустика *Potentilla Oweriana* Boiss; 6 кустиков *Campanula alliariaefolia* W. (листья высотой до 23 мм), до 25 кустов осоки (*Carex pontica* Alb. (?)) — частично в цветах, 6 кустов *Rhamnus cordata* Medw. (в цветах) и некоторые другие растения. На мокром участке скалы растет мох (*Enealypta vulgaris* Hedw.).

Участок 2-й.

Вертикальная стена, высотой до 25 м между участком 1-м и 3-м. Стена частично мокрая от вышеупомянутого водопада. В стене трещины относительно мало. Местами, особенно вверху скалы образуются навесы и поверхности, наклоненные наружу. В таких относительно затененных местах, растительность особенно бедная. Преобладает *Rhamnus cordata* Medw. кусты которой удалены один от другого на несколько метров. В трещинах изредка *Campanula alliariaefolia* W. и *Potentilla oweriana* Boiss.

Участок 3-й.

Между вертикальной стеной (2) снизу и карнизом (4) сверху, высотой 8—10 м, шириной до 30 м. Поверхность скалы крутая, слегка наклонена внутрь (\angle до 70—90°) и образует несколько (до 4-5) более или менее горизонтальных карнизов. Самый широкий из них нижний (шириной до 0,5 м) тянется над выступающей наружу навесистой верхней частью участка 2. На нижнем карнизе слева¹ растет одна вертикальная стройная сосна *Pinus hamata* (Stew.) высотой до 6 м при толщине (обхвата) ствола до 60—70 см. Своей верхушкой она поднимается в уровень основания ствола старого тисса (4), растущего выше на карнизе 4 почти против этой сосны. На обрывах участка 3 замечено 5 кустов *Sorbus graeca* (Spach), высотой до 1,5 м с белыми цветами.

На карнизах и в щелях накопился слой земли (особенно в верхней части участка, соседнего с карнизом 4). Благодаря этому травянистая растительность относительно богатая, аналогичная выше расположенному карнизу 4. Травянистые растения, которые росли бы только здесь (уч. 3) и не были бы на участке 4 не констатированы. В верхней части, переходной к вышерасположенному карнизу 4 травяной покров сплошной и особенно пышный. Ширина этой переходной полосы (сверху-вниз) до 1,5 м. Растения встречающиеся на ней для удобства описания частично помещены в списке растений следующего участка карниза 4. Дерновина *Daphne pseudo sericea* Pobaed. (растет влево от тисса) [4] (см. карниз 4), приблизительно на 1 м ниже карниза 4 сплошным ковром до 1 × 1 м.; *Androsace villosa* L. растет сплошной дерновиной прямо под тиссом 4 и на 1,5 м ниже его, пл. до 30 × 30 см. Белые цветы. Правее тисса 4 между ним и водопадом верхняя часть полосы 3

¹ Здесь и в дальнейшем при описании поверхности скал, стен я ориентируюсь став лицом наружу от скалы. В пещерах лицом к выходу.

покрыта травой — *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. V. (см. рис. 1, 2, 3, 5, 6) разбросанными среди нее теми же растениями, что и в левой части участка 3. Так здесь зарегистрировано до 10 стеблей без цветов *Lilium kesselringianum* Misch., до 30 стеблей *Pedicularis comosa* L. с желтыми цветами (большинство в бутонах), до 5 стеблей *Polygala anatolica* Boiss. et Heldr. *Campanula alliariaefolia* W. разбросана всюду одиночными стеблями. Лишь один стебель *Trogopogon* sp., с желтыми цветами; 3 дерновины *Astragalus kemmulariae* Grossh., пл. каждая до 20 × 30 см в разных участках склона; около 5-ти дерновинок *Draba imeretica* Rupr. пл. до 10 × 20 см, растущих в более крутых участках склона. Желтые цветы; Несколько стеблей *Vicia grosheimii* Ekvtim без цветов. Растет образуя заросль *Daphne pseudo sericea* Pobed. Разные злаки. Высота стеблей *Vicia grosheimii* Ekvtim. до 50 см.

Участок 4-й

Карниз (терраса) лежащий над участком 3. Длина его до 3,4 м, ширина местами до 4 м. Поверхность карниза горизонтальная, поперечно и слегка наклонена влево, образуя местами уступы влево (по видимому, искусственные). Из уступов 3 ступени высотой до 25 см и одна до 1 м. По своей длине карниз образует вогнутую вовнутрь массива Хвамли линию. Приблизительно по середине длины карниза сверху на него падает водопад потока верхней пещеры, высотой до 5 м. Благодаря выступанию наружу нижней части вышележащего участка (6) стены падение струй воды свободное и в пространстве между водопадом и задней стеной можно свободно пройти не забрызгавшись водой. Утром при соответствующем солнечном освещении водопад сверкающий над пропастью всеми цветами радуги, фееричен. На месте падения воды на поверхности террасы 4 образовался небольшой водный бассейн, диаметром около 1 м, глубиной до 20 см, окаймленный по берегу густым мхом (*Bryum affine* (Bruch) Lindl., *Crataneurum glaucum* (Lam.) C. Jens.

Несомненно поверхность карниза 4 и прилегающей к нему вертикальной стены (уч. 5) искусственно в древности были изменены и приспособлены к обитанию человека. В частности площадь карниза в своей задней части была расширена рубанием в стену скалы, у периферии, по видимому, искусственно насыпана земля, образующая местами подобие невысокого (до 0,5 — 0,8 метров высоты) вала. Сохранились вдоль обрыва у края террасы остатки каменной стены (в левой части карниза только остатки фундамента, в правой стена высотой выше 2 метров при длине в несколько метров). Не останавливаясь на археологической части описания, переходим к характеристике растительности этого участка. Большая часть площади карниза 4 заросла сплошным травянистым покровом, по местами у задней стены на каменном полу растительность разрежена или даже отсутствует. На террасе (карниз 4) растут 2 старых тисса (*Taxus baccata* L.). Бесспорно, они являются лучшим украшением этого замечательного уголка, придают ему особенную прелесть и поэтичность. Более старое дерево *Taxus baccata* L. (рис. 20, 4) находится у самого обрыва в левой части карниза (см. рис. 23). Корни его проникли в остатки фун-

даменты разрушенной искусственной каменной стены между ее плитами. Это свидетельствует о большей древности стены по сравнению с тиссом, который также весьма преклонного возраста. Обхват его ствола у земли 2,3 м. На высоте 40 см ствол дерева расходится на два ствола, из которых главный у основания имеет обхват — 1,3 м, более тонкий — 0,8 м. Корни тисса узловатые, частично обнажены до глубины 1 м. Один из горизонтальных корней виден на протяжении до 2 м. Поверхностные корни, идущие в сторону площадки террасы частично обрублены еще в прежние времена, т. к. площадка здесь искусственно углублена, приблизительно, до 1 метра. Дерево уже начинает засыхать. Его более тонкий второй ствол почти весь сухой. На нем сохранились мелкие зеленые веточки только в нижней части. У главного ствола засохла верхшина и некоторые из боковых ветвей, но в основном большая нижняя (до $\frac{3}{4}$) часть его еще жива и дает боковые ветви диаметром до 20—30 см. Большая часть ветвей обращенных наружу от скалы уже сухая, тогда, как ветви направляющиеся к стене скалы и нише — почти все живые. Верхние ветви приближаются к стене скалы и затем поднимаются вверх близко вдоль нее. Нижние ветви раскиданы и наклонены книзу в пространстве над площадкой карниза и нишевидным углублением его задней стены. Высота тисса — 5,4 м. На корнях на дневной поверхности растет мох *Homomallium incurvatum* (Sechrod) Laeske. Возле корней тисса рос единственный мелкий экземпляр папоротника — *Asplenium ruta-muraria* v. *Brunfelsii* Heubl.

Второй экземпляр тисса 13 (рис. 24) растет в правой части карниза 4 на расстоянии от каменной искусственной стены до 10 см (внизу) и 15 см (в верхней части стены). Высота дерева до 5,4 м. Обхват ствола у земли 0,95 м. На высоте 2,2 м, ствол разделяется на 2 более тонкие ствола, продолжающиеся расти вверх близко один от другого. Верхшина дерева начинает усыхать, но на нем значительно больше живых ветвей, чем на первом тиссе. По возрасту описываемый тисс значительно моложе чем первый. Вырос он несомненно уже после постройки каменной стены, после того как она была оставлена людьми. Со стороны каменной искусственной стены дерево совершенно лишено ветвей на всю высоту стены и лишь ее ветви расходятся наружу над стеной. На поверхности каменной стены местами желтый лишайник.

Растительность горизонтального карниза 4¹

Древесная растительность:

№ 1. *Carpinus caucasica* Grossh. L.

Одно дерево, высотой до 2 м. Обхват ствола у основания до 30 см. Ветви стелятся горизонтально в сторону обрыва.

№ 2. *Sorbus graeca* (Spach.)

2-а. Заросль пл. до 2 × 1 м. Высота кустов до 0,5 — 1 м. Бутоны.

2-б. Два дерева, высотой до 1,5 м и 4,5 м. Бутоны влево от водопада.

¹ Описание идет от левого края карниза к правому.

- 2-с. Дерево высотой до 0,5 м.
- 2-е. Маленькое дерево вправо от водонада.
- № 3. *Pinus hamata* (Stew). Высота до 8 м. Обхват ствола на высоте 20 см до 20 см.
- № 4. *Taxus baccata* L. Старое дерево (описание см. выше).
- № 5. *Fagus orientalis* Lipsky. маленькое деревцо, высотой 2 м. Обхват ствола у основания 12 см. Бук растет в 30 см ближе к обрыву от тисса 4.
- № 6. *Juniperus oblonga* M. В.
- 6-а Маленькое деревцо высотой до 15 см. Растет в 10 см от ствола тисса № 4.
- 6-б. Кустарник высотой до 0,8 м. Растет в тени тисса № 4.
- № 7 *Evonymus latifolius* Mill.
- 7-а. Деревцо высотой до 0,8 м.
- 7-б. Деревцо высотой до 1 м. Растет в отдалении от тисса № 13 около 1 м Листва.
- 7-с. Растут одно возле другого 5 деревец высотой до 0,6 — 1 м. Листья.
- № 8. *Lonicera caucasica* Pall.
- 8-а. Кустик высотой до 0,5 м диаметр ствола до 0,5 см Растет на крутом склоне. Листья.
- 8-б. Куст высотой до 0,8 м, диаметр ствола до 0,5 см. Листья.
- 8-с. Куст высотой до 0,8 м, диаметр до 1 см.
- 8-д. Куст высотой до 0,8 м. Растет в 5 см от ствола *Salix phlo-moides* M. В.
- 8-е. Куст высотой до 0,5 м. Есть молодые плоды.
- 8-ф. Куст высотой до 0,8 м.
- 8-г. Куст над обрывом.
- № 9. *Daphne pseudogericea* Pobed. Valb.
- 9-а Заросль пл. 4 м (вдоль карниза) × 3 м (поперек карниза). Кроме того, заросль спускается по склону ниже на участок № 3, занимая там пл. до 1 × 1,5 м. Высота стеблей до 0,3 — 0,4 м. В полном цвету. На указанной пл. доминирует в виде густого ковра.
- 9-б. Пл. заросли до 3,5 м (вдоль карниза) × 2 м (поперек карниза). Цветет. Во всем подобна заросли 9-а.
- № 10. *Rosa oxyodon* Boiss. Один куст высотой до 1 м. Несколько кустов высотой до 0,2 — 0,6 м. Растут вблизи. Только листья.
- 10-а. Три куста высотой до 0,5 м, растущие среди травы на пл. до 1 × 1,5 м. Только листья.
- № 11. *Cotoneaster integerrima* Medw.
- Заросль занимающая пл. до 2 × 2 м. Состоит из отдельных (до 15) стволов, высотой до 0,8 — 1 м. Только листья.
- № 12. *Salix phlomoides* M. В. Дерево растет тремя стволами, выходящими из земли один возле другого. Наиболее толстый ствол в обхвате у земли 22 см, высота до 4 м. Зрелые семена.
- № 13. *Taxus baccata* L. Растет у каменной искусственной стены в правой части карниза (описание см. выше).

Травянистая растительность (см. рис. 20).

Поверхность террасы 4 для удобства описания травянистой растительности я разбиваю на четыре части слева направо.

Первый подучасток между левым краем террасы и тиссом 4 длиною до 10 м; второй подучасток от тисса 4 слева до бассейна с водой справа длиною 7 м; третий подучасток от бассейна с водой слева до искусственной стены справа — 6 м и четвертый подучасток от начала искусственной каменной стены слева до правого конца террасы длиною до 10 м.

1-й подучасток

№ 14 *Astragalus kemmulariae* Grossh. Цветы: в левой части площадки на крутом задернованном склоне переходном к более низко расположенному участку 3. Растет в трех пунктах кустами высотой до 30 см.

14-а. Заросль пл. 30 × 30 см у боковой стены.

№ 15. *Trogopogon* sp. Желтые цветы. Три стебля влево от ствола тисса 4, высотой до 40 см.

№ 16. *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. В. Сплошной ковер влево от тисса 4 у наружного края террасы и на крутом задернованном склоне книзу от нее.

Среди покрова травы раскиданы другие виды растений.

17. *Lilium kesselringianum* Misch. Одинокий стебель без цветов, высотой до 40 см.

№ 18. *Thymus* sp. Несколько стеблей без цветов.

№ 19. *Pedicularis comosa* L. Несколько стеблей высотой до 30 см. Желтые цветы.

№ 20. *Coronilla orientalis* Mill. Влево от тисса 4 образует две дерновина, пл. каждая до 15 × 15 см. Высота до 15 см. Желтые цветы.

20-а. Дерновина пл. до 15 × 15 см без цветов. Вблизи бассейна с водой.

№ 21. *Campanula alliariaefolia* W. Влево от тисса 4 до конца террасы 4 растет до 20 стеблей этого колокольчика. Цветов нет. Высота стеблей до 15 см.

№ 22. Какое-то зонтичное растение. Растет до 30 кустов влево от тисса 4, до конца террасы на крутом переходном склоне книзу к уч. № 3. Листья. Высотой до 15 — 20 см.

№ 23. *Polygala anatolica*. Boiss. et Heldr. Цветы и бутоны. Одинокие стебли (до 5) разбросаны в разных участках крутого склона уч. 3 переходного к террасе 4, влево от тисса 4 до конца террасы. Высота стеблей до 80 см.

№ 24. *Bupleurum exaltatum* M. С. До 10 растений в разных участках крутого склона переходного к террасе 4, влево от тисса 4. Высота стеблей до 30 — 40 см. Цветов нет.

№ 25. *Draba imeretica* Rupr. Дерновина пл. до 10 × 10 см. Растет у подножия боковой стены (рис. 20), на горизонтальной поверхности террасы 4. Желтые цветы.

2-й подучасток

№ 26. *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. В. Образует сплошной ковер на пл. до 2 м × 2 м, влево от бассейна водопада. Верхняя половина его лежит на горизонтальной террасе, нижняя половина спускается по крутому склону на участок 3. Высота стеблей до 40 см. Среди нее растет 11 стеблей *Campanula alliariaefolia* W., один стебель *Lilium kesselringianum* Misch. без цветов высотой до 40 см и несколько стеблей *Vicia grossheimii* Ekvtim.

№ 27. *Vicia grossheimii* Ekvtim. Без цветов.

№ 28. *Galium rotundifolium* L. Сплошная заросль, пл. до 0,5 × 0,5 м. недалеко от бассейна с водой, но на сухом месте. Высота стеблей до 27 см.

№ 29. Неопределенное растение. Дерновина пл. до 15 × 15 см. Листья.

№ 30. *Polygonatum multiflorum* (L.). Одинокие стебли числом до 15, раскиданы вблизи бассейна. Лишь на одном были цветы. Высота стеблей до 40 см.

№ 31. Зонтичное растение, стебли высотой до 15 см.

№ 32. *Poa alpina* L. Дерновина из 10 стеблей растущих в одном пункте. Без цветов.

№ 33. *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. В. Растет вблизи водного бассейна, образуя сплошной ковер пл. 1 × 1,5 м.

3-й подучасток

Участок террасы № 4 между водным бассейном слева и искусственной каменной стеной справа длиной до 6 м. На краю горизонтальной террасы находится искусственная насыпь, высотой до 1 метра, шириной до 1,5 м. Она густо покрыта травянистой растительностью. Последняя распространяется вниз по крутому склону ниже расположенного участка 3. Крутизна вышеупомянутого склона относительно меньше чем в других частях участка 3, равна $\le 60 - 70^\circ$. В травянистой растительности его доминируют: *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. В. с широкими листьями. Среди него раскиданы участки пл. до 10 × 15 см. *Poa alpina* L. высотой до 20 — 30 см, составляющей в общем до 50% всей травянистой растительности площадки. *Festuca ovina* L. составляет до 30% всего травяного покрова, встречаясь дерновинами пл. до 20 × 20 см. На этой же площадке (разм. 5 × 5 м), среди вышеуказанных злаков растет до 15 стеблей *Trogopogon* sp. с желтыми цветами и бутонами, 2 стебля *Erysimum cuspidatum* (M. B.) D. C. с желтыми цветами, до 20 кустов *Campanula alliariaefolia* W. с широкими листьями, составляющими до 5% всей описываемой площади. Довольно много *Coronilla orientalis* Mill. составляющего до 5% растительности всей площади, пл. до 0,5 × 0,5 м. Замечено три дерновины *Astragalus kemulariae* Grossh. с синими цветами, пл. до 20 × 20 см, 5 стеблей *Pedicularis comosa* L. с желтыми бутонами, около 10 стеблей *Aster alpinus* L. с цветами и бутонами, растущие вместе на 2-м участке на пл. по 40 × 50 см. Есть одна заросль *Allium* sp. пл. до 50 × 50 см без цветов. Несколько стеблей *Galium* sp. и какого-то зонтичного без цветов.

4-й подучасток

Участок горизонтальной террасы 4 между левым началом искусственной каменной стены и правым концом террасы, длиной до 10 м, при ширине ее до 3,5 м. Травянистая растительность сосредоточена ближе к наружному краю террасы 4, тогда как задняя часть ее ближе к стене (уч. № 5) на большей части площади обнажена до каменного пола, либо засыпана упавшими сверху камнями и сухими стволами старых *Juniperus oblonga* М. В. Один из них имеет до 65 см в обхвате ствола при основании корня. Ближе к наружному краю площадки 4 тянется полоса шириною до 0,8 м, покрытая гумусовым слоем, мощностью до 10—20 см. На нем главным образом и сосредоточена растительность. В составе ее доминирует дикий лук (*Allium sp.*), составляющий до 60% всей растительности. Заросли его высотой до 40 см. Цветов на нем нет и листья лука начинают засыхать. В небольшом количестве лук также растет и в задней части площадки 4 среди глыб камня.

№ 35. *Erysimum cuspidatum* (М. В.) Д. С. растет вместе с луком, составляя до 20% растительности этой площадки. Особенно много его ближе к искусственной каменной стене и обрыву. Высота стебля до 40 + 50 см. Цветы и зеленые плоды.

№ 36. *Sisymbrium loeselii* L. Три цветущих растения среди заросли лука и одно возле искусственной каменной стены, одно вправо от нее, на 1 м, одно вправо на 3 м. Высота стеблей до 60 см. На верхней поверхности искусственной каменной стены растет 10 цветущих стеблей высотой до 30—60 см. Вместе с ним несколько стеблей дикого лука (*Allium sp.*).

№ 14-b, *Astragalus kemmulariae* Grossh. образует 6 отдельных дерновин ближе к обрыву, разм. по 0,2 × 0,5 м. в которых растет только одна она. Одна из дерновин разм. до 0,5 × 0,7 м. Цветы.

№ 37. *Papaver armenica* (L.) Д. С. Четыре стебля высотой до 50 см с бутонами. Разбросаны одиноко среди заросли лука.

№ 38. *Scrofularia scopolii* Hoppe. Три отдельных куста. Один растет в 3 м вправо от искусственной каменной стены, два у правого края участка, в трещине известнякового уступа, на высоте около 1 м над площадкой. Высота кустов до 50 см. Пл. куста до 0,3 × 0,4 м. Цветы.

№ 39. *Heracleum villosum* Fisch. s. str. Большие листья (определение Манделеновой И.).

№ 40. *Heracleum villosum* Fisch. s. str. Один стебель высотой до 120 см. Бутоны. Растет в 1 м кзади от искусственной каменной стены.

№ 41. *Tragopogon sp.* Один куст высотой до 0,5 м. Бутоны.

№ 42. *Cuscuta sp.* Заползает стебли дикого лука, растущего у искусственной каменной стены. Стебли длиной до 30—40 см, светло-желтого цвета, лишены листьев.

№ 43. *Parietaria ramiflora* Moench. Бутоны и распускающиеся цветы. Растет в количестве до шести растений в трещинах на вертикальной задней стене скалы в расстоянии 1—3 м одно от другого. Дерновинки разм. 15 × 20 см.

საქართველოს
ბუნებისმეტყველება

Участок 5-й (рис. 21).

Вертикальная стена над карнизом 4. Высота данного участка скалы около 5—5,5 м над уровнем площади карниза 4. Вертикальная поверхность его искусственно обработана. В стене на высоте нескольких метров выдолблены небольшие ниши, повидимому, служившие для укрепления в них деревянных балок для каких-то построек, может быть служивших для защиты охранявшей пещеру. Поверхность стены оглажена и несомненно в свое время была для расширения площади карниза 4 углублена. Внизу у стены на террасе 4 находится поперечный барьер (рис. 20, 5) из известняка вырубленного в скале в форме поперечной стены высотой до 2 м, длиной до 2 м. Последняя указывает насколько была расширена площадь карниза 4. В верхней части стена 5 надвинута над карнизом № 4 в виде полусвода, местами закрывающая карниз 4 на $\frac{1}{3}$ ширины его. Повидимому и это отчасти создано искусственно. В правом конце стены 5 приблизительно против тисса 13 изображены на стене красной краской примитивные рисунки всадников, охотящихся с луками (?) на оленей.

Растительность стены 5 бедная. Относительно чаще встречается *Potentilla oweriniana* Boiss., растущая обычно из щелей небольшими кустиками, пл. до 10 × 15 см, редко большого размера. Расстояние между отдельными кустиками колеблется от 50 см до 3—4 м. На стене есть участки на до нескольких метров совершенно лишены растительности. На *Potentilla oweriniana* Boiss. засохшие, давно отцветшие цветы. На всем протяжении стены № 5 констатирован только один кустик папоротника *Asplenium ruta-muraria* var. *brunfelsii* Heufl., растущий в левой части стены на высоте около 3 м против тисса 4. Растение почти полностью было спрятано в небольшой щели, наружу выглядывали только верхушки ваин. Участок стены сухой. Папоротник был в полусохшем состоянии. *Rhamnus cordata* Medw. На описываемом участке 5 зарегистрирован в таких пунктах: два куста, растут в левой части стены. Пл. каждого из них около 0,3 × 0,4 м. Цветы. В правой части стены 5 растет три куста этого оригинального дерева, а именно: одно из них занимающее пл. 0,6 × 0,7 м растет на стене на высоте 0,9 м от поверхности террасы № 4. Непосредственно над ним, на высоте 3 м растет куст *Rhamnus cordata* Medw. немного меньшего размера, а внизу почти на границе стены скалы 5 и пл. карниза 4 маленький кустик разм. до 30 см.

В срединной части длины стены 5 на высоте около 4 м на протяжении около 10 м растет 5 кустов *Rhamnus cordata*. Расстояние между ними 1—5 м. Один куст *Rhamnus cordata* растет на вертикальной поверхности боковой стены S (см. рис. 20, 1₂), в левой части карниза 4 на высоте 0,5 м от пола карниза 4. Пл. куста 0,6—0,7 м.

Таким образом, на всей стене 5 имеющей пл. до 34 м (длина) × 5,5 м (высота) имеется 11 экземпляров *Rhamnus cordata*, распределенные неравномерно на ней. *Rhamnus cordata* Medw. весьма своеобразный эндемик в 1912 г. ¹ описанный Медведевым, именно с массива Хвамли

¹ Я. С. Медведев. Новые растения Кавказа. Вестник Тифлисского Ботанического сада. Вып. 25. 1912. с. 1—3.

(Найден им 26.VIII.1886 г. в ущелье р. Орхви в трещинах известняков (Ниди). В ботанической литературе о нем мало сведений. Растет здесь *Rhamnus cordata* исключительно на вертикальных или круто наклонных известняковых стенах, часто вверху на сводах и даже горизонтальных поверхностях потолков у входа пещер, т. е. вершиной ствола вниз. От корня глубоко проникающего в трещину расходятся вокруг ветви, которые сразу же распадаются по поверхности скалы, плотно прилегая к ней, цепляясь за неровности скалы (бугорки, выемки, трещинки). Для того, чтобы оторвать такую приставшую к скале ветку приходится употреблять усилия. Только верхняя ветки, увенчанная розеткой из листьев и цветов немного приподнимается от поверхности скалы. Кустики *Rhamnus cordata* в одиночку и группами усеивают голые стены массива Хвамли, украшают их своей зеленью и в то же время медленно ведут разрушительную работу своими корнями.

Parietaria ramiflora Grossh. растет в числе шести кустиков в левой части стены 5, против тисса 4. Размер кустиков: пл. 3×5 см до 20×20 см. Расстояние между ними 0,1—1—2 м. Только листья. В правой части стены против второго тисса 13 растет до 10 кустиков этого же растения.

Papaver caucasica M. B. Единственное растение высотой до 7 см, встречено в левой части стены против тисса 4, почти на уровне пола. Только листья.

Левый участок стены 5 влево от тисса 4 и до его левого конца совершенно лишен растительности. Он относительно наиболее затенен и искусственно огажен.

Участок стены № 5 в средней части ее длины против места падения водопада мокрый. Здесь растут *Potentilla oweriniana*, Boiss., а у правого края мокрой полосы куст *Carex pontica* All. (?) с желтыми цветами. Высота куста до 40 см, пл. до 40×40 см. Нижние листья осоки сухие.

Gypsophila tenuifolia M. B. Четыре кустика растут на вертикальной стене против тисса 4 на высоте около 1 м от пола. Каждый кустик разм. до 10×10 см.

Участок 6-й.

Площадка вертикальной стены, шириной до 5 м, высотой до 3,5 м. Описываемый участок расположен между шишеобразной вертикальной стеной 5 снизу и уровнем основания верхней пещеры Хвамли (уч. 8) сверху. Через середину площадки 6 протекает ручей, выходящий из пещеры Хвамли и затем падающий вниз с уступа на уступ по крутой стене (\sphericalangle до $70-85^\circ$) участка 6. Ложе ручья обозначено на участке 6 неглубокой ложбиной (шириной до 1 м—0,5 м, глубиной до 0,5 м). Поверхность площадки № 6 имеет вогнутую в глубину массива Хвамли поверхность (в горизонтальном сечении), соответственно такой же вогнутости нижележащих участков вертикальной стены 5 и горизонтального карниза 4. Только у площадки

6 эта вогнутость рельефа выражена более значительно. Благодаря этому вход в пещеру оказывается расположенным значительно более сзади (далее в глубину массива) чем терраса карниза 4 по горизонталь метра на три. На описываемой площадке 6 растительность в непосредственном соседстве с ручьем богаче, чем в более периферийных частях ее.

1. *Lonicera caucasica* Pall. Высота куста до 1 метра, пл. кроны до 1 м. Листья.

2. *Amelanchier rotundifolia* (Lam.). На левом берегу ручья 3-4 дерева растут тесно друг возле друга. Высота до 3 м. Растут в щели над вертикальной скалой. Цветы.

3. *Junipersu oblonga* M. B. Пл. кроны 1 × 1,5 м. Ветви спускаются по вертикальной скале.

3а. *J. oblonga* M. B. высота до 0,8 м. Листья длиной до 10—13 см (*J. depressa* Stew.).

4. *Daphne pseudo sericea* Pobed. Несколько кустиков с цветами.

5. *Galium* sp. Несколько кустиков.

6. *Crisimum cuspidatum* (M. B.) D. C. Один куст высотой до 40 см. Цветы.

7. *Rosa oxyodon* Boiss. Один куст, высотой до 0,5 м. Листья.

8. Зонтичное растение. Несколько стеблей. Листья.

9. *Stipa* sp. Несколько стеблей.

10. *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. B. Доминирует в составе травянистой растительности, создавая зеленый фон, особенно густой в нижней части площадки 6. Растет сплошными дерновинами высотой до 0,3—0,5 м. Широкие зеленые и сухие желтые листья. Среди покрова этой травы раскиданы крупные листья *Potentilla* sp.

11. *Androsace villosa* L. Несколько кустиков растут у самого края растительного ковра площадки 6 над голой поверхностью участка 5. Белые цветы.

12. *Carex pontica* All. (?) Несколько экземпляров растущих из щели вертикальной стены в мокром месте. Желтые цветы.

12а. *Carex pontica* All. (?) Несколько десятков стеблей с желтыми цветами растущими среди травы и *Potentilla* sp. с крупными листьями.

13. *Draba incretica* Rupr. Мелкие стебли ее разбросаны всюду по скале вокруг пещеры. Зеленые плоды.

13а. Дерновина разм. до 5 × 3 см. Цветы.

14. *Gypsophila tenuifolia* M. B. Образует оригинальные колючие подушки, похожие на ежа, разм. до 10 см и больше. Вертикальные скалы вокруг пещеры. Довольно часто.

14а. Большой колючий шар, разм. до 30 × 30 см.

14б. Немного меньший шар. Две подушки разм. до 30 × 40 см каждая.

14с. Подушка, разм. 30 × 30 см, растет возле куста *Rhamnus cordata*.

15. *Potentilla oweriniana* Boiss. Часто. Скалы вокруг пещеры. Без цветов.

16. *Rhamnus cordata* Medw. Один куст с желтыми цветами. Разм. 30 × 30 см.

16а. Два куста растущие на внешней поверхности искусственной каменной стены пещеры. Разм. каждого от 0,5 × 0,7 м.

17. *Campanula alliariaefolia* W. Сухой стебель с сухими цветками. Высота до 0,5 м.
- 17b. — Растение с листьями.
18. *Tragopogon* sp. Стебель высотой до 0,4 м с бутонами.
- 18a. — Куст с бутонами.
19. *Parietaria ramiflora* Moench. Три дерновины на поверхности искусственной каменной стены пещеры. Листья.
20. *Juniperus oblonga* M. В. Очень старый экземпляр. Растет свешиваясь над нишей, ниже его расположенного вертикального участка 5. Обхват ствола у основания до 38 см. Главный ствол лежит горизонтально на узком карнизе, обращенный вершиной вправо. Длина ствола до 3 м. 2.VII.45 г. Цветы. В 0,5 м влево на том же карнизе находится сухой ствол можжевельника еще толще предыдущего.
21. *Pedicularis comosa* L. Желтые цветы.
22. Злак, высотой до 40 см. Растет в 1 м вправо от входа в пещеру. Остался неопределенным.

Растительный покров описываемой площадки в нижней половине скрепленный корнями *Brachypodium silvaticum* (рис. 22, 10) представляет из себя сплошной прочный ковер мощностью до 20 см. Местами он даже свисает над вертикальной поверхностью голой верхней части участка 5 в виде лоскутьев, разм. до 0,5 м. Цельность этого ковра только пополам разрывается ложем ручья.

Участок 7-й

Участок вертикальной поверхности выше нижнего уровня пещеры Хвамли. Граница его неясно очерчена. Вверх он простирается несколько выше верхнего края пещеры, влево (т. е. на NO вдоль по скале) метров на 6—7 от пещеры, захватывая в свои границы нишу (B). Благодаря своей недоступности он исследован более поверхностно. Многие растения были зарегистрированы издала. Участок сухой. Травянистая растительность весьма бедна (за исключением площадки (A) и ниши (B)). Горизонтальная площадка (A) длиной до 5 м, шириной до 2—3 м густо заросла травой¹. На ней собраны: *Astragalus kemmularia* Grossh. с синими цветами, *Pedicularis comosa* L. с бутонами, *Campanula alliariaefolia* W. Листья.

Papaver caucasica M. В. с бутонами, высотой до 18 см; *Thymus* sp., *Rosa canina* L. с листьями; *Amelanchier rotundifolia* (Lam.) с зелеными плодами; *Scabiosa letschumensis* Kem.-Nat. с листьями, высотой до 19 см; козлорободник с желтыми цветами; *Polygala anatolica* Boiss. et Heldr. в цветах; *Sisymbrium loeselii* L. У края площадки растет один куст *Juniperus oblonga* M. В. высотой до 0,5 м, а возле него сохранился старый засохший ствол можжевельника длиной до 2,5 м, спускающийся вниз по вертикальной стене скалы.

¹ Площадка (A) весьма трудно доступна. На ней побывал только А. Джанаридзе, собравший там растительность. Добираться на нее пришлось по узенькому горизонтальному карнизу, идущему от уровня середины пещеры Хвамли.

На вертикальной стене между пещерой и площадкой А с растет большой куст *Astragalus kemmulariae* Grossh. с синими цветами (рис. 21), пл. до 50×30 см и 5 кустов *Rhamnus cordata* Medw. разм. от $0,5 \times 0,5$ м до $0,3 \times 0,8$ м и один куст разм. до $0,7 \times 0,7$ м [2], один куст *Juniperus oblonga* высотой до 50 см и дерновина какого-то злака пл. до 60×60 см.

В левом углу верхней части искусственной каменной стены пещеры, на границе со скалой растет большой куст *Rhamnus cordata*. Над входом в пещеру нависла естественная скальная ниша образующая полугрот длиной до 3 м. На ее потолке растут два куста *Rh. cordata* (пл. до $0,4 \times 0,4$ м каждый) вершиной вниз, в расстоянии до 2 м один от другого. На потолке верхней пещеры в расстоянии около 3 м от входа против бреша в стене, бросающей внутрь пещеры свет, растет один куст *Campanula allia-riefolia* W с листьями. Высота стебля до 20 см.

Искусственная ниша (В) имеет высоту до 3,5 м, длину 3 м, глубину 1,5 м. В ее стене устроено 3 небольших углубления (две полулуники вверх и одна полулуника вниз). На верхней ребре ниши растет шесть кустов *Rhamnus cordata* Medw.

Верхняя пещера Хвамли

Участок 8-й.

Пещера расположена на вертикальной стене Хвамли выше участка 6 на уровне уч. 7, на высоте около 42 м от подножия массива Хвамли (см. рис. №№ 26, 27, 28).

Верхняя пещера Хвамли являющаяся основным объектом изучения нашей экспедиции, по происхождению относится к естественным карстовым пещерам, но несомненно частично измененной человеком. Последнее особенно заметно на ее боковых внизу выровненных стенах. Очевидно, камень для постройки наружной искусственной стены пещеры был взят в самой пещере. Пещера обращена отверстием на SO 140° . Очертание пещеры в общем четырехугольное с вертикальными боковыми стенами и более низкой задней стеной, имеющей округло-вогнутые (в глубину скалы) контуры. Длина пещеры ко дну до 10 м, ширина ее посредине до 9,5 м, высота у входа около 10 м, у задней стены около 2,2 м. Длина пещеры по горизонтальной линии от пола у задней стены около 8 м (см. рис. 26). Дно пещеры падает наружу под $\angle 45^\circ$. У входа в пещера сужена до 4,7 м и целиком застроена каменной стеной. Последняя частично обрушилась снизу с справа сверху. Кроме того, брешь высотой до 1,5 м образовалась в самой толще известняка над вышеописанной искусственной стеной. В задней стене пещеры находится две округленных ниши. Меньшая ниша (рис. 25а) в правой половине задней стены глубиной, шириной и высотой по 1 м имеет дно, наклоненное наружу под $\angle 45^\circ$. Большая левая ниша (рис. 26,б) глубиной и высотой до 2 м, шириной до 3 м. Место перехода потолка пещеры постепенное, закругленное. Потолок неровный, слегка поднимается наружу (\angle до 10°) и вправо. На потолке нависли отщепившиеся плиты известняка угрожающие упасть, размеры этих плит до 1×1 м

при толщине 20—30 см. Круто наклонные к выходу дно пещеры рыхло унавожены сверху крупными и мелкими плитами известняка, образующими слои мощностью до 2 м. Под глыбами залегают жесткая глина, частично перемешанная с камнями, мощ. до 1 м. Под глиной находится массив известняка, который в верхней части настолько разрушен, что легко разбирается руками на отдельные куски, размерами от 10 до 30 X 40 см. В правой нижней части пещеры известняк переходит в сильно песчанистую породу (песчанистый известняк), дающую при разрушении рыхлый суглинисто-супесок. Глина, в средней полосе пещеры, по которой протекает поток мокрая и вязкая. С потолка пещеры, у ее задней стены, почти над нишей (а) вытекает источник. Сбежав по задней стене на дно пещеры, источник протекает через всю пещеру, приблизительно по середине ее ширины и выйдя наружу падает в пропасть, образуя при падении каскады, водопады, при этом частично рассыпается в брызги и водную пыль. На задней стене пещеры источник выбивается четырьмя струйками из двух параллельных трещин и нескольких мелких отверстий, отстоящих друг от друга приблизительно на 30 см. Вода частично стекает по вертикальной задней стене образуя быстрый поток, шириной до 10 см, частично падает вниз на дно свободно. Интересно то, что вышеупомянутый поток движется не только по вертикальной поверхности, но и по ее сводообразно нависшей части. Поверхность породы по пути потока черная, по видимому, от каких-то низших водорослей. Большая часть задней стены пещеры влажная и из нее местами слабо просачивается вода. В пустотах известняков (особенно в задней стене и в потолке) встречаются друзы кристаллов кальцита¹. Размер некоторых из этих пустот до 15—20 см, редко больше. Иногда попадаются неплохие прозрачные кристаллы, встречаются разности темно-дымчатого цвета. Вышеупомянутый поток на дне у задней стены образует небольшую впадину (разм. до 50 X 50 см, глубиной до 10 см) заполненную водой. По краям впадины на глыбах известняка растет мох *Homalia trichomanoides* (Sehrb.) Br., и *Bryum* sp. и др., а мокрые глыбы местами покрыты зеленоватым налетом каких-то низших водорослей.

В пещере, благодаря наличию в искусственной стене окон и брешей довольно светло. На боковых стенах пещеры хорошо видно падение пластов известняка на NO 70° под \angle до 10°. Мощность отдельных пластов 0,4 до 1 м, реже до 1,6 м. У потолка пещеры известняк принадлежит к иной фации чем ниже у боковых стен. У первой не видно пластоватости и потолок составлен (частично) из больших и неправильной формы глыб, присоединенных одна к другой без определенной системы. Вышеуказанная смена пород в профиле левой стены происходит заметно ниже, что объясняется общим нагибом пластов в эту сторону. У входа пещера сужена до 4,75 м и полностью застроена каменной стеной. Последняя своими боковыми краями целиком соответствует контурам входа пещеры. К моменту постройки каменной стены потолок пещеры был на 1,5 м ниже по сравнению с нынешним состоянием. К такому заключению мы

¹ Собранные образцы кальцита переданы в геол. отд. Госмузея Грузии.

приходим на основании нижеследующих соображений. По обе стороны верхней части стены (снаружи и внутри) уровень потолка пещеры на 1,5 м выше стены, но непосредственно над самой стеной в ее левой части еще сохранился пласт известняка плотно заполнявший этот полутораметровый промежуток. Пласт не может упасть, благодаря подпирания его снизу стеной (рис. 25). В правой (большей) части стены пласт известняка уже над стеной выпал, благодаря наличию справа большой брешни. Вход в пещеру постепенно кверху расширяется. Общая высота искусственной каменной стены до 8,5 м. Наибольшая толщина внизу 1,15 м. Кверху стена постепенно становится тоньше. Внизу стена на большую часть своей ширины уже обвалилась. Выпадение строительных глыб неуклонно продолжается. Высота нижней брешни до 2-х м. В верхнем правом углу искусственной стены пещера образует у потолка большую брешь, которая распространяется и над самой стеной влево. Стена сложена из больших глыб известняка неправильной четырехугольной формы. Между камнями розоватый связывающий цемент. Поверхность искусственной стены частично покрыта серой штукатуркой (на рис. 25 места со штукатуркой переданы точками). Поверхность каменной стены не вполне симметрична. Ее левая половина немного более выдвинута наружу. Кроме того, она не строго вертикальна, т. к. в верхней части она слегка наклонена наружу образуя в том же направлении незначительную выпуклость. В нижней части стена, наоборот, слегка вывукла внутрь пещеры. От проема нижней двери (рис. 32—34 и рис. 25, I) сохранилась верхняя часть левой боковой стены и потолок. Боковая поверхность проема дверей покрыта слоем серой штукатурки сквозь которую местами проглядывают каменные плиты. Вдоль наружной части поверхности боковой дверной стены отступая внутрь от наружного края на 15 см тянется вертикальный выступ глубиной до 4-5 см, служащий для удерживания дверей (рис. 32, 33). Наличие его говорит о том, что дверь открывалась внутрь здания. Края вышеуказанного паза дверей закруглены, прямых углов не образуют. Поперек потолка дверей (рис. 32) тянется бревно (б). Кнаружи от него вставлена вертикальная плита (с) немного выступающая книзу от уровня бревна и благодаря этому играющая для дверей ту же задерживающую роль, что и вышеупомянутый паз боковой стены. Кнутри от бревна поперек потолка дверей тянется углубление (д). Углубление имеет неровную поверхность, состоящую из зацементированных мелких камней, которые постепенно обваливаются. Повидимому, в это поперечное углубление при закрытых дверях изнутри можно было вставить преграду, усиливающую крепость дверей. Кнутри от углубления (д) вставлена поперечная плита (е). У правого конца бревна (б) у его наружного края сделано сквозное квадратное отверстие (Рис. 34, г.), возможно предназначенное для дверной петли. По обе стороны дверей на уровне ее верхней части находится в толще стены на внутренней ее поверхности две ниши неправильной формы, глубиной до 25 см. Ширина левой ниши 22 см, высота 25 см. Расстояние до дверей 70 см. Правая ниша высотой до 20 см, шириной до 40 см, расстояние до дверей 30 см. Вполне возможно, что описанные ниши образовались,

попросту, от вываливания из стены камней. Над дверью на внутренней поверхности стены расположены в горизонтальный ряд четыре прямоугольных ниши и одно сквозное прямоугольное отверстие (рис. 25, II—VI). Ниши, повидимому, служили гнездами для укрепления в них деревянных бревен потолка первого этажа (или пола второго этажа). В некоторых нишах среднего и верхнего этажей (см. дальше) еще сохранились короткие обломки толстых основных балок. Судя по всему в стене было четыре этажа (?). Повидимому, балка пола каждого этажа наружным концом входила в соответствующую нишу искусственной стены, а внутренним ложилась на приподнимающееся (под $\angle 45^\circ$) дно пещеры у задней стены ее. Левая нижняя ниша 1-го этажа (рис. 25, II) имеет неправильно прямоугольные контуры (рис. 35), глубина ее потолка 32 см, по полу чуть меньше, высота по правой стороне 25 см, по левой 23 см, ширина 16 см, сверху 20 см. Задняя стена ниши покатая к полу под $\angle 70^\circ$, состоит из 3-х камней, в промежутках залитых цементом.

Нижняя вторая слева ниша (рис. 36). Вокруг камней составляющих обрамление ее поверхности лежит штукатурка (рис. 25, IV). Прямо под нижней дверью расположено сквозное более или менее прямоугольное отверстие (рис. 37). Снаружи оно приподымается под \angle до 5° (рис. 25, IV).

Вторая справа нижняя ниша. Потолок ее составлен из двух плит (наружной и более внутренней), задняя стена из одной вертикальной плитки (рис. 25, V). По размеру эта ниша раза в полтора глубже следующей.

Первая справа нижняя ниша (рис. 39). Задняя стена ее составлена из вертикальной тонкой плиты, которая кверху не доходит на 5 см. Последнее пространство заставлено 3-мя маленькими камнями с цементом между ними. Ширина ниши внизу 28 см, сверху 25 см, высота левой боковой стенки 26 см, правой 18 см, глубина 27 см (рис. 25, VI).

Во втором этаже, приблизительно посредине его находится единственное сквозное окно (рис. 25, VII). Потолок окна состоит из 3-х довольно толстых отесанных поперечно положенных основных балок. У бревен высота их приблизительно в полтора раза меньше ширины. На бревнах местами еще сохранилась кора. По размеру окно приблизительно в два раза меньше дверей 3-го этажа. На уровне предполагаемого потолка 2-го этажа находится три ниши, расположенные в горизонтальный ряд (рис. 25, VIII, IX, X).

На 3-м этаже находится большое прямоугольное отверстие (дверь?) лежащее немного ближе к правой стороне (рис. 25, XI) и три сквозных, небольших, неправильно четырехугольных отверстия (оконца) в верхней части левой половины 3-го этажа (рис. 25, XII, XIV). Потолок над оконцами образован одним длинным бревном, идущим от левого края стены почти до середины ее ширины, лишь немного не достигая деревянного бревна под большой дверью. Высота проема дверей пола 120 см, ширина 80 см, толщина боковой стены до 70 см. Потолок дверей 3-го этажа составлен из 4-х поперечных отдельных бревен (рис. 29).

Наружное бревно самое толстое. У его правого конца выдолблено неправильное квадратное углубление (несквозное), выходящее своим краем

на внутреннюю сторону бревна. Второе наружное бревно имеет вдоль левого наружного края паз (рис. 30). Последний не доходит до левого конца бревна приблизительно на 0,1 длины всего бревна в пролете дверей. У вертикального края паза, против отверстия первого бревна выдолблено квадратное сквозное отверстие, чуть побольше размером чем первое. (Рис. 29). У правого наружного угла его, у внутренней стены паза сделана сквозная небольшая круглая дырочка. На внутренней боковой поверхности 2-го бревна справа приблизительно на $\frac{1}{6}$ длины бревна пролета дверей (вправо от вышеописанного отверстия) выдолблен желобок (см. рис. 31). Желобок тянется по середине поверхности бревна. Остальные две внутренние балки без вырезок, сплошные. Назначение вышеописанных отверстий и пазов осталось не вполне понятным. Повидимому, они служили какими-то приспособлениями для дверей.

Боковые стены и пол дверей уложены из больших глыб. Окно четвертого этажа (рис. 25, XV) устроено ближе к левой стороне стены. В потолке окна четыре грубо отесанных балки. Из них наружная наиболее толстая. Вправо от окна две небольших неправильно прямоугольных окошечка (рис. 25, XVI, XVII). Правое окошечко четвертого этажа (рис. 40, 41) несимметрично. Его нижняя поверхность наклонена внутрь пещеры под \angle до $15 - 20^\circ$. Верхняя горизонтальная. Боковые стенки немного скошены вправо и суживаются кнаружи. Благодаря этому пространство окошечка также суживается наружу.

В правом верхнем углу четвертого этажа две неправильных прямоугольных ниши (рис. 25, XVIII, XIX).

У всех вышеописанных окошек и ниш каменной стены (за исключением одного) верхняя и нижняя поверхности более или менее горизонтальные. Боковые стенки их иногда скошены, например, правая боковая сторона у левого окошечка третьего этажа и др.

Животный мир вокруг пещеры Хвамли

Наши наблюдения над животным населением поверхности и небольшие сборы беспозвоночных оттуда пока остаются неопределенными. Нижеприведенные указания относятся почти исключительно к верхней пещере Хвамли и карнизу 4, на котором мы жили. Из птиц летающих вдоль стены массива Хвамли нами ежедневно наблюдались орлы-беркуты, как-то крупные подорлики (?) и стервятники. Орлы по утрам совершали регулярные охотничьи облеты вдоль Хвамли держась обычно на одной высоте с нами или ниже. Несколько раз наблюдались вороны (*Corvus corax* L.) и канюки (*Buteo* sp.). Несколько раз к нам на тисс залетали снизу крапивники (*Troglodytes hyreanus* Sar. et Loud.). Иногда мимо пролетали стайки стрижей и ласточек.

На высоте около 10 метров над правой стороной карниза 4 прилеплено к вертикальной скале до 20 старых заброшенных гнезд ласточек (*Delichon urbica meridionalis* Hart.). Некоторые из них уже начали разваливаться и покрылись желтым лишайником.

Внизу на карнизе 4 под гнездами найдена засохшая мумия лодкой ласточки этого вида¹. Всюду на карнизе ниже его и выше по скалам и снаружи искусственной стены пещеры бегают ящерицы (*Lacerta saxicola parvula* Lantz et Cyren). Собранные экземпляры скалистой ящерицы хорошо определились как форма *parvulus*². Окраска ее сверху зеленая, с двумя боковыми, местами прерывающимися, темными полосами и более узкой срединной спинной полосой. Полосы образовались из слившихся темных пятен. Нижняя поверхность у формалиновых экземпляров серовато-черная. Из морфологических признаков отмечу такие: лобноносовой щиток касается межчелюстного (за исключением одного экземпляра). Централно-височный отделен от ушного двумя — тремя чешуйками. Межчелюстной не касается ноздри, хоть и близок к этому. Между верхнечелюстными и надглазничными полный ряд зернышек. Первый верхневисочный относительно короток, неправильно округлой формы. Централно-височный овальный, относительно небольшой. Воротник без зазубрин. Впереди анального два увеличенных щитка, лежащих поперечно. Чешуя хвоста со слабыми ребрышками, G — (число горловых чешуй) 25 — 28; Sg — (число Squamal dorsales) поперек туловища около 68; P. fm (число бедренных пор) — 15 — 20; L — (Longitudo corporis) — 50,5 мм (наибольшего экземпляра), L. cd — (Longitudo caudalis) — 95 мм (его-же).

Особенно обаяли они правую часть карниза 4. Любопытно было наблюдать, как ящерицы подбегали к бассейну с водой на карнизе 4 и грациозно пили воду. В пещере и на поверхности карниза 4 собрано несколько старых орехов лещины. На некоторых из них скорлупа характерно погрызена мелкими грызунами, (повидимому, лесными мышами), в форме округлого отверстия занимающего большую часть боковой продольной половины ореха. Орехи, повидимому, принесены грызунами снизу, труднее допустить занос их сверху с плато Хвамли, расстояние до которого отсюда значительно больше (до 150 м), чем снизу, да и лещина на плато встречена в очень небольшом количестве. Возможно, что орехи сюда занесены птицами и грызуны только воспользовались этим подарком.

Время от времени, к нам на карниз 4 снизу, реже сверху, залетали разные виды мотыльков — павлины глаз, лимонницы, крапивницы, белые мотыльки вроде боярышниц, крупные и мелкие стрекозы, шмели, пчелы, мухи. Встречались разные виды пауков, мелкие многоножки, кивсяки, мокрицы, муравьи. Поселение на стенах скалы над карнизом 4 устроили свои пешеходные дорожки. В сырой глине пещеры и почве карниза мелкие дождевые черви. Собраны на земле среди корней растений преимущественно на карнизе 4 разные виды раковин.

¹ Экземпляр передан в зоол. отдел Госмузея Грузии.

² П. В. Терентьев и С. А. Чернов. Определитель пресмыкающихся и земноводных СССР. 1940, 2 изд-е, стр. 98.

II. Пещера „Вердзис-тави“

Описываемая пещера находится в окр. с. Твиши в 1,5 км к Н от вертикальной стены северо-восточного конца высокого скалистого кряжа «Хвамли», сложенного из массивных известняков мелового возраста.

Гора Хвамли расположена на границе древних областей Западной Грузии, Лечхуми и Окрибы (Цагерского и Кутаисского районов), находится приблизительно в 45 км к северу от города Кутаиси, и образует юго-западную часть водораздела между р. Рионом и р. Цхенис-Цхали. СВ конец Хвамли вилотную подступает к левому берегу р. Риона, который в этом пункте прорывается между массивами «Хвамли» (с запада) и массивом «Орхви» (с востока). Навысшие точки Хвамли достигают 1999 метров над у. м. (в ЮЗ части массива). В районе с. Твиши высота Хвамли меньше. ЮВ сторона массива Хвамли вообще вытянутого в направлении SW—NO образует вертикальную стену, в этом месте высотой до 150 м. Пещера Вердзис-Тави находится, приблизительно, в средней части стены, обращена входом (наружу) на SO 115°, и видна издали. С шоссе на дороге Кутаиси-Шови хорошо можно разглядеть искусственную каменную стену с дверью и окнами. Проезжающие мимо путники всегда поражаются недоступностью пещеры. Подступ к пещере весьма труден. Для проникновения в нее необходимо применение альпинистической техники¹. Путь к пещере (рис. 42) идет по узкому карнизу, круто (под $\angle 35 - 50^\circ$, местами круче), подымающемуся по стене Хвамли все выше и выше над обрывом. Карниз начинается снизу от шоссе, подходящему в этом месте к самой стене Хвамли и отсюда идет по диагонали вверх вдоль стены, на протяжении свыше полукилометра. Карниз на большей части пути зарос чащей из самшита, лещины, кизила, граба и других деревьев, перепутанных колючими лианами (*Smilax*). Ширина карниза от 2—3 до 1 м. Поднявшись против пещеры, которая находится выше описываемого карниза метров на 25, необходимо пройти еще немного дальше по карнизу, миновав пещеру. После этого предстоит наиболее трудная часть пути — подъем на высоту до 20 м прямо вверх по вертикальной скале над пропастью. Растущие в щелях скалы деревья отчасти помогают подниматься. В уровень с пещерой, на запад от нее (рис. 42) проходит горизонтальный карниз. Достигнув снизу этого карниза и затем продвигаясь по нем на восток метров через 20 м подходим к пещере. Ширина верхнего карниза вначале около 1,5—2,0 м, ближе к пещере он суживается до 0,5 м. Перед входом в пещеру необходимо подняться еще вверх метра на полтора—два, цепляясь за уступы скалы.

Пещера в старину несомненно служила временным убежищем для окрестных жителей во время нападения врагов. Об этом красноречиво го-

¹ Пещера была посещена 6.VII.45 г. участниками экспедиции Грузинского Альпийского клуба: начальником ее Алексей Джапаридзе (трагически погибшем в октябре 1945 г. при восхождении на вершину Ушба), Леваном Готуа, Георгием Джапаридзе, Александром Немшверидзе и автором этой статьи.

ворят и легенды, еще сохранившиеся среди жителей селения Твиши. Время приспособления пещеры для указанной цели, очевидно теряется в глубокой древности, но судя по некоторым материальным остаткам, найденным в пещере, ею продолжали пользоваться и сравнительно недавно, может быть, даже в XVIII столетии. Пещера карстового происхождения, но внутренность ее была отчасти изменена человеком для обитания. Вход в пещеру застроен каменной стеной с дверью, окнами и бойницами. Наибольшая длина пещеры 9 м, ширина по середине 8,8 м, наибольшая высота 8-9 метров. Таким образом, очертание пещеры приближается к кубической форме. В профиле стен пещеры видно падение пластов известняка на $NO 15^\circ < 30^\circ$. В левой боковой стене ¹ видимое падение пластов на $NW 335^\circ < 20$. Дно пещеры падает в глубину под углом до 5° . Вдоль задней стены пещеры у пола тянется ступенчатая каменная полоса, шириною до 1—1,5 м, высотой до 0,8 м, образующая удобную естественную скамейку (полку) для сидения. Задняя стена пещеры, приподнимаясь непосредственно над этой полкой закругляется нишеобразно к потолку. Потолок пещеры падает в продольном направлении от входа к задней стене, переходя в последнюю постепенным сводом. В поперечном сечении потолок приближается к плоскости и закругляется лишь при переходе в боковые стены. Через середину потолка, поперек пещеры, проходит трещина. Последняя образует в одном пункте потолка отверстие, размером до 80×50 см. Вокруг трещины породе потолка чериобурого и зеленоватого (от низших водорослей) цвета и образует почковидные патечные формы известняка. Возможно, что временами, напр., при таянии снеговых полей, на плато Хвамли, или после сильных дождей, через эту трещину, просачивается вода. В день посещения 6.XII.45 г. пещера была совершенно сухая. Описываемая трещина спускается и по левой боковой стене пещеры, не доходя до пола на 1,5 м. В правом переднем углу пещеры в стене находится естественная ниша (а) глубиною до 3 м, шириною до 2,5 м, высотой до 1,5 м. Стена ниши закругленно переходит в потолок. Дно ниши в глубине, в наружной части покрыто слоем суглинка с пенлом (следы очага), и стены ее закончены от дыма. Закончена также и стена пещеры по соседству с вышеописанной нишей.

В правом переднем углу пещеры (рис. 49, б) находится большой скальный выступ, высотой до 1,1 м, шириною до 2,5 м, длиною до 2 м. Сверху на него налегает правый край каменной стены. Выступ частично отделяет нишу (а) от общей площади пещеры.

У левой боковой стены на полу лежат крупные каменные глыбы (д), имеющие продолговатую форму и тупо закругленные ребра. Глыбы упали из левой боковой стены, в которой даже видно место, на высоте 1,5—2 м от пола, откуда они могли выпасть. Большая по размеру и наиболее прямоугольная по контурам глыба достигает 2,2 м в длину, 0,8 м в ширину, 0,6 м в высоту. Средняя часть пола пещеры покрыта мощным слоем желто-ржавого суглинка с культурными остатками. В середине пещеры

¹ При описании пещер я ориентируюсь по странам света, став лицом к выходу.

нами выкопан шурф, глубиной до 1 м. В профиле шурфа = выявлен вышеупомянутый суглинок, который с глубины 50 см становится более глинистым (выше он более супесчаный). До конца слой суглинка шурфом не пройден. На всю глубину его попадались фрагменты грубой глиняной посуды с орнаментами, кости домашних животных (бык, баран, свинья). Посуда сравнительно поздняя, повидимому XVII—XVIII вв. Свиные кости принадлежат главным образом молодым животным, бараны — взрослым. У одной из нижних челюстей быка М₃ был еще не вполне развит. Несколько глубже одного метра, повидимому, начинается разрушенная коренная порода (известняк).

В пустотах известняка стен пещеры попадают кристаллики кальцита. Входное отверстие пещеры застроено каменной стеной (рис. 49). В левой части стена обвалилась, образовав большую брешь. Толщина каменной стены внизу 1, 2 м. Кверху стена постепенно становится тоньше. Поверхность каменной стены частично покрыта штукатуркой (рис. 49 — сплошной фон). Стена сложена из больших грубо обтесанных известняковых глыб, преимущественно прямоугольной формы.

Входная дверь (рис. 49, а) высотой до 1,6 м, шириной внизу 1,2 м, вверху 1,1 м. Толщина бокового проема дверей 1,1 м. Боковые стены дверей составлены из больших глыб. Под дверьми, ниже ее на 0,5 м, в каменной стене торчит обломок палки (к), толщиной до 20 см, длиной до 30 см. Повидимому, к ней прикреплялась лестница, идущая к дверям.

Правое окошко — бойница (рис. 49, б) имеет высоту и ширину по 45 см. Кнаружи пространство окошка постепенно суживается, достигая у наружного края высоты 35 см и ширины 25 см. Длинная ось окошка скошена вправо, к поперечнику каменной стены под углом в 45° (рис. 47). Это приспособление имело оборонительное значение, т. к. приход врага можно было ждать только справа с запада, со стороны карниза.

Окно над дверью (рис. 49, с) квадратной формы, со стороны равна приблизительно половине ширины дверей.

Окошко-бойница находящаяся наискось влево и внизу от дверей (рис. 42 а) имеет высоту до 40 см, ширину 25 см. Кнаружи проем его суживается. Бойница также скошена вправо.

Окошко (рис. 49, е) по величине подобно бойницам (d, g.), но наружу оно не имеет суживания и скашивания вправо. Толщина боковой стены его, соответственно с толщиной верхней части каменной стены, тоньше по сравнению с нижними окошками.

Окошко (f) наружу не суживается и не скошено вправо.

Окошки-бойницы (h, l) приблизительно одного размера и формы с бойницей (b) и также скошены вправо.

Таким образом, в каменной стене устроено 5 бойниц (b, d, g, h, l), суживающихся кнаружи и скошенных вправо, 3 прямых окошка и одна входная дверь.

Выше над правым верхним углом дверей (а) торчит горизонтальная балка (рис. 46, p), направляющаяся своим концом в глубину пещеры.

Длина торчащей балки около 3 м, обхват балки около 50 см. Балка всунута в сквозное квадратное отверстие в стене. Ввиду того, что отверстие несколько большего диаметра чем балка, для неподвижности балки в отверстие с боков всунуто по плоскому камню. Выступающий наружу у стены конец балки сломан. У внутреннего конца балки, вокруг нее зазубрина. Повидимому, балка служила для привешивания к ней над очагом котла (?), т. к. под ее выступающим внутрь пещеры концом на полу пещеры констатированы остатки очага (рис. 46, о).

Над одной из вышеописанных больших глыб (d), лежащих у левой стены пещеры наблюдаются следы искусственной обработки (рис. 43, d) Последние имеют вид узких углублений, идущих поперек пола в два ряда, под углом друг к другу. Назначение их не ясно. (рис. 48).

К сожалению, некоторые детали в описании пещеры (например, устройство дверей) так и остались неисследованными. Начали быстро спускаться сумерки, мы принуждены были оставить пещеру и уже в темноте пробираться книзу по небезопасным карнизам и вертикальной скале.

В нижней части длины карниза, уже сравнительно невысоко над Рионом, из пещеры, находящейся в стене Хвамли, вытекает ручей. Пещера по дну которой протекает ручей, идет, повидимому, далеко. По уверениям местных жителей по ней стекают воды с вершины плато Хвамли. Рассказывают случаи, когда пропавшие на плато Хвамли бараны были вынесены книзу водой из этой пещеры. Водой этого ручья могли при нужде пользоваться, спрятавшиеся в верхней пещере люди, но для этого им было необходимо оставлять своё убежище.

Еще одна пещера, также нами не исследованная, находится несколько выше по карнизу от нижней. Повидимому, в ней накапливается вода.

Перед входом в верхнюю пещеру, на 1 м ниже нее, в щелях скалы растет в небольшом количестве папоротник — *Polypodium serratum* (W) Futo. Его листья уже на лето частично пожелтели. Из других видов папоротников, встретившихся нам по пути у карниза назову: *Asplenium rutamuraria* L., *Asplenium trichomanes* L., изредка в нижней части карниза среди зарослей — *Phylleitis scolopendrium* L. Newman.

ლიტერატურა—ЛИТЕРАТУРА

1. Паревич Вахушти. География Грузии. Записки Кавказского отдела импер. русского географ. об-ва, кн. XXIV, вып. 5, 1904, стр. 213.
Также: «Description géographique de la georgie par la Tsarevitch Wakhoucht, publié d'après l'original autographe par M. Brosset. 1842. т. 375.
2. Джанаридзе А., Митрофанов В. «В таинственные подземелья». На суше и на море, № 1. 1940. с. с. 22 — 23.
3. G. Tchitaia. Rapport bref de l'expédition de Le'tchoumi. Вестник Госмузея Грузии в. XII — В. 1943. с. 260—268. На груз. яз.
4. Абашидзе Е. Хвамли. (Известия географ. о-ва Груз. ССР, 1949, № 2. с. 147 — 153). На груз. языке.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. Общий вид вертикальной стены Хвамли с пещерами.
- 1 — пещера нижняя.
 - II — пещера Разина.
 - 8 — верхняя пещера с искусственной каменной стеной (участок 8-й).
 - IV — пещера недоступная.
 - 1 — участок 1-й вертикальной стены, высотой 3 м.
 - 2 — участок 2-й, высотой до 25 м.
 - 3 — уч. 3-й, высот. до 8 м; а — *Pinus hamata* выс. 8 м.
 - 4 — горизонтальный уч. 4-й. Терраса с остатками культурных сооружений.
 - b — старое дерево *Taxus baccata* L. (4) в левой части террасы № 4.
 - c — более молодое дерево *Taxus baccata* L. (13) в правой части террасы № 4.
 - d — остатки искусствен. каменной стены у наруж. края террасы № 4.
 - e — уч. 5-й. Вертик. скала, высот. до 5 м, со следами искусствен. обработки (ниши, рисунки и др.).
 - 6 — уч. 6-й, тоже верхней пещеры, высот. до 3,5 м.
 - 7 — уч. 7-й, вертикальная скала влево от верхней пещеры (8).
 - 8 — искусственная ниша, высотой до 3,5 м.
 - 8 — уч. 8-й. Верхняя пещера с каменной стеной.
- Рис. 2. План пещеры № 1. а — глыба у входа; b — понижение дна; с — впадина.
- Рис. 3. Поперечный разрез пещеры № 1 у входа. Вид в глубину.
- Рис. 4. Поперечный разрез пещеры № 1, через середину.
- Рис. 5. Поперечный разрез пещеры № 1 в 2-х метрах от ее входа.
- Рис. 6. Продольный профиль пещеры № 1.
- Рис. 7. Общий план расположения пещеры II. d — колуар; к — площадка перед полукуполом гота.
- Рис. 8. План пещеры IIa. а — наибольшее понижение; О — ледяные сталагмиты; — глыбы камней.
- Рис. 9. Пещера IIa. Поперечный профиль у входа. Вид снаружи в глубину пещеры.
- Рис. 10. Продольный профиль пещеры IIa.
- Рис. 11. План пещеры IIb.
- Рис. 12. Поперечный профиль пещеры IIb. Вид в глубину пещеры.
- Рис. 13. Продольный профиль пещеры IIb.
- Рис. 14. План пещеры IIc.
- Рис. 15. Поперечный профиль пещеры IIc.
- Рис. 16. Продольный профиль пещеры IIc.
- Рис. 17. План пещеры III.
- Рис. 18. Поперечный разрез пещеры III.
- Рис. 19. Продольный профиль пещеры III.
- Рис. 20. Горизонтальная поверхность террасы (участок № 4).
- s — поперечная стена высотой в 2 м, длиной до 2 м, вырубленная в скале.
 - m — искусственная каменная стена.
 - w — водный бассейн под водопадом.
 - r₁ — *Rhamnus cordata* Medw.
 - 1 — *Carpinus Betulus* L.
 - 2 — *Sorbus graeca* (Spach.).
 - 3 — *Pinus hamata* (Stew.).

- 4 — *Taxus baccata* L. Старое дерево.
- 5 — *Fagus orientalis* Libsky.
- 6 — *Juniperus oblonga* B. B.
- 7 — *Evonymus latifolia* Mill.
- 8 — *Lonicera caucasica* Pall.
- 9 — *Daphne sericea* Valh.
- 10 — *Rosa oxyodon* Boiss.
- 11 — *Cotoneaster integerrima* Medw.
- 12 — *Salix philmoides* M. B.
- 13 — *Taxus baccata* L. Более молодое дерево.
- 14 — *Astragalus hemmulariae* Gross.
- 15 — *Tragopogon* sp.
- 16 — *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. B. (fol.)
- 17 — *Lilium besseringianum* Misch.
- 18 — *Thymus* sp.
- 19 — *Pedicularis comosa* L.
- 20 — *Coronilla cappadocica* W.
- 21 — *Campanula alliariaefolia* W.
- 22 — Зонтичное растение
- 23 — *Polygala anatolica* Boiss. et Helde.
- 24 — *Bupleurum exaltatum* M. C.
- 25 — *Draba imeretica* Rupr.
- 26 — *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. B.
- 27 — *Vicia grossheimii* Ekvilini
- 28 — *Gatium rotundifolium* L.
- 29 — Неопределенное растение.
- 30 — *Polygonatum multiflorum* (L.)
- 31 — Зонтичное растение.
- 32 — *Poa alpina* L.
- 33 — *Brachypodium silvaticum* (Huds) P. B.
- 34 — *Allium* sp.
- 35 — *Erysimum cuspidatum* (M. B.) D. C.
- 36 — *Sisymbrium Loeselii* L.
- 37 — *Papaver armeniacum* (L.) D. C.
- 38 — *Scrophularia scopoli* Hoppl.
- 39 — *Heracleum villosum* Fisch.
- 40 — *Heracleum villosum* Fisch.
- 41 — *Tragopogon* sp.
- 42 — *Cuscuta* sp.
- 43 — *Parietaria ramiflora* Moench.

Рис. 21. Вертикальная стена Хвамли вокруг верхней пещеры (участки 5, 6, 7, 8).

- II — *Astragalus hemmulariae* Grossh.
 j — *Juniperus oblonga* M. B.
 r — *Rhamnus cordata* Medw.
 o — злак; c — *Campanula alliariaefolia* W.
 n — *Carex pontica* All; H — *Pedicularis comosa* L.
 A — Горизонтальная площадка; Б — искусственная ниша высот. 3,5 м
 М — искусствен. камен. стена на террасе (уч. 4).
 13 — дерево *Taxus baccata* L.; 4 — старый *Luxus baccata* L. на террасе № 4.
 20 — старый *Juniperus oblonga* на уч. 6.
 а — *Asplenium ruta muraria* L.
 p — *Parietaria ramiflora* Moench.
 М — *Papaver caucasica* M. B.

Рис. 22. Участок № 6 ниже верхней пещеры (уч. № 8).

- 1 — *Lonicera caucasica* Pall.

- 2 — *Amelanchier rotundifolia* (Lam.)
- 3 — *Juniperus oblonga* M. B.
- 4 — *Daphne sericea* Valh.
- 5 — *Galium* sp.
- 6 — *Erysimum cuspidatum* (M. B.) D. C.
- 7 — *Rosa oxiodon* Boiss.
- 8 — Зонтичне растение.
- 9 — *Stipa* sp.
- 10 — *Brachyopodium silvaticum* (Huds.)
- 11 — *Androsace villosa* L.
- 12 — *Carex pontica* All.
- 13 — *Draba imeretica* Rupr.
- 14 — *Gypsophila tenuifolia* M. B.
- 15 — *Potentilla oweriana* Boiss.
- 16 — *Rhamnus cordata* Medw.
- 17 — *Campanula alliariaefolia* W.
- 18 — *Tragopogon* sp.
- 19 — *Parietaria ramiflora* Moench.
- 20 — *Juniperus oblonga* M. B.
- 21 — *Pedicularis comosa* L.
- 22 — знак.

Рис. 24. Тисс № 13. Правый край террасы у пещеры Хвамли. Вид от водопада вправо.

Рис. 25. Каменная стена у входа в пещеру Хвамли. Вид изнутри.

I — остатки нижних дверей

II, III, V, VI — ниши нижнего этажа

IV — сквозное окошко нижнего этажа

VII — Окно 2-го этажа

VIII, IX, X — ниши 2-го этажа

XI — дверь (?) 3-го этажа

XII, XIII, XIV — сквозные окошки 3-го этажа

XV — окно 4-го этажа

XVI, XVII — сквозные окошки 4-го этажа

XVIII, XIX — ниши 4-го этажа

Защитокатуренные места покрыты точками. Над окошками и дверьми VII, XI, XV деревянные балки. Над окошками XII — XIV одна балка.

Рис. 26. План пещеры Хвамли (уч. 8)

a, b — ниши

Рис. 27. Поперечный разрез пещеры Хвамли по линии А — В

Рис. 28. Продольный профиль пещеры Хвамли (№ 8)

a — искусственная каменная стена.

Рис. 29. Потолок дверей (XI). Общий вид снизу — вверх.

Рис. 30. Поперечный разрез 2-го бревна (см. рис. 29).

Рис. 31. Желоб 2-го бревна (см. рис. 29).

Рис. 32. Продольный профиль верхней части левой боковой стены дверей (I).

a — выступ для удерживания дверей

b — поперечное бревно потолка дверей

c — поперечная вертикальная наружная плита

d — поперечное углубление

e — горизонтальная поперечная плита

f — место вышавшей плиты, глубиной до 40 см. Верхняя жирная линия — граница потолка дверей. Заштрихованы слегка места со штукатуркой.

Рис. 33. Горизонтальный разрез левой боковой стенки дверей (I).

a — выступ для удерживания дверей

Рис. 34. Потолок дверей. Вид снизу. Обозначения см. рис. 7.

g — сквозное отверстие в бревне.

- Рис. 35. Левая нижняя ниша 1-го этажа.
 а — штукатурка.
 б — скала.
- Рис. 36. Нижняя вторая слева ниша 1-го этажа.
- Рис. 37. Нижнее среднее сквозное отверстие 1-го этажа. Камни вокруг штукатурены (точки).
- Рис. 38. Вторая справа нижняя ниша.
- Рис. 39. Первая справа нижняя ниша.
 а — штукатуренное отверстие.
 б — скала.
- Рис. 40. Продольный профиль правого верхнего окошка (4-й этаж).
- Рис. 41. Вид правого верхнего окошка (4-й этаж) изнутри пещеры. Внутренняя рама. Рисунок является наружной стороной окошка.
- Рис. 42. Общий вид на пещеру Вердзис-Тави с **SO**.
 а — ущелье р. Риона.
 б — пещера с ручьем.
 ... — путь к пещере Вердзис-Тави по карнизу.
 Белые участки — вертикальная голая стена; Запунктированные — вертикальная стена Хвамли, в щелях которой растут деревья и кустарники.
- Рис. 43. План пещеры Вердзис-Тави.
 а — ниша; б, с, выступы скалы; d — глыб камней; е — естественный выступ скалы; f — понижение потолка пещеры; m — более высокая часть каменного пола пещеры; p — балка над очагом; n — шурф; k — искусственная каменная стена.
- Рис. 44. Продольный профиль пещеры Вердзис-Тави.
- Рис. 45. Поперечный разрез пещеры Вердзис-Тави. Вид в глубину пещеры.
- Рис. 46. Балка, торчащая с внутренней стороны стены пещеры Вердзис-Тави. Продольный разрез пещеры.
 о — очаг.
- Рис. 47. Горизонтальный разрез бойницы (I).
- Рис. 48. Искусственная выемка на камне (**d₁**). Боковая сторона камня.
- Рис. 49. Общий вид изнутри каменной стены у входа в пещеру Вердзис-Тави.
 а — двери; б, d, g, h, l — окошки бойницы. с, f — квадратные окошки; е — окошко прямоугольное, b₁ c₁ — выступы скалы. p — место горизонтальной палки.
 На каменной стене штукатуренные места остались чистыми.
 М — скала.
 О — брешь в стене.

Таблица I

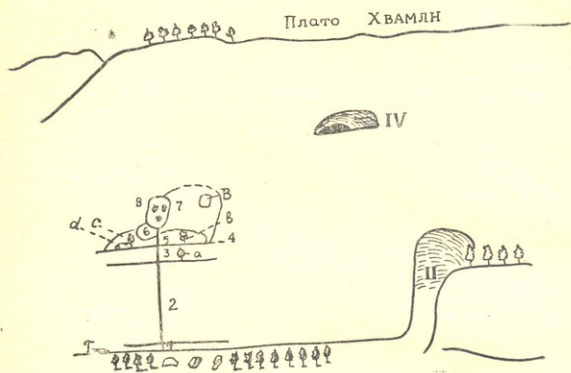

Таблица II

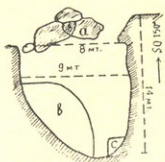

Рис. 2

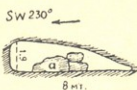

Рис. 3

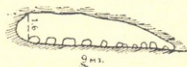

Рис. 4.

Рис. 5

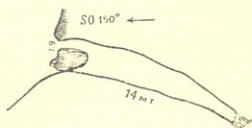

Рис. 6

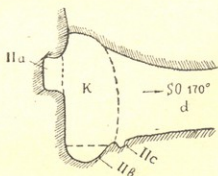

Рис. 7

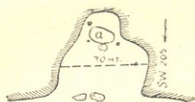

Рис. 8

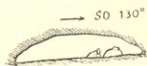

Рис. 9

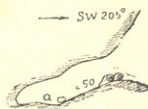

Рис. 10

Таблица III

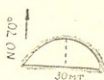

Рис. 11

Рис. 12

Рис. 13

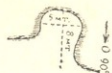

Рис. 14

Рис. 15

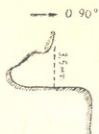

Рис. 16

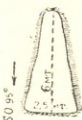

Рис. 17

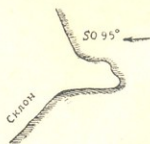

Рис. 19

Рис. 18

Таблица IV

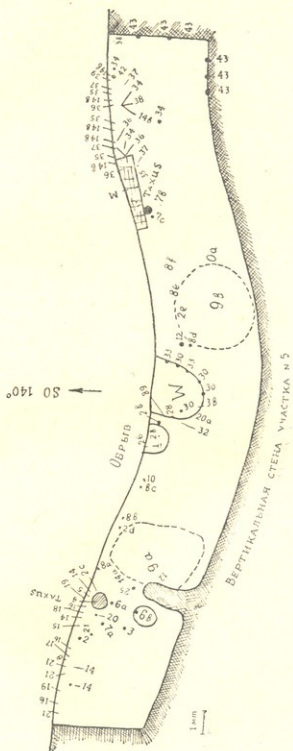

Таблица V

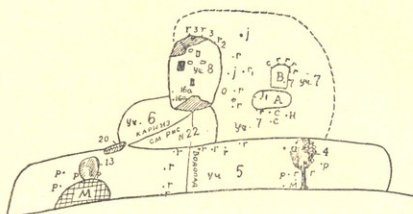

Рис. 21

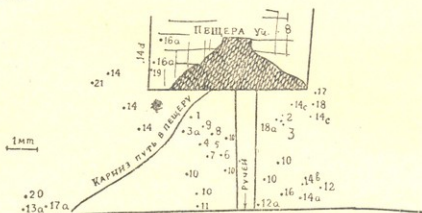

Рис. 22

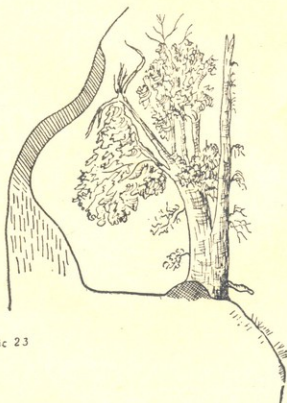

Рис 23

Таблица VII

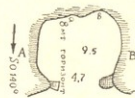

Рис. 26

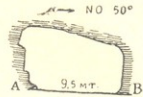

Рис. 27

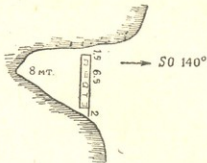

Рис. 28

Рис. 30

Рис. 31

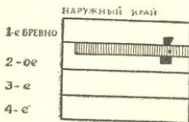

Рис. 29

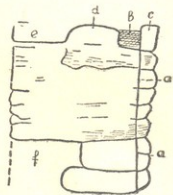

Рис. 32.

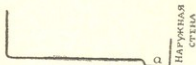

Рис. 33

Таблица VIII

Рис. 34

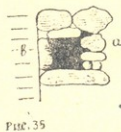

Рис. 35

Рис. 36

Рис. 37

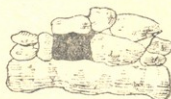

Рис. 38

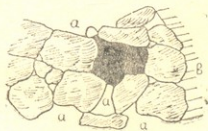

Рис. 39

Рис. 40

Рис. 41

Таблица IX

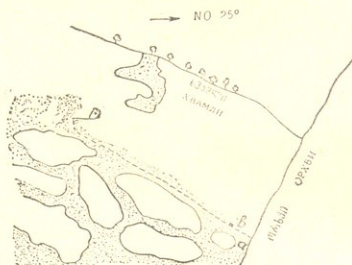
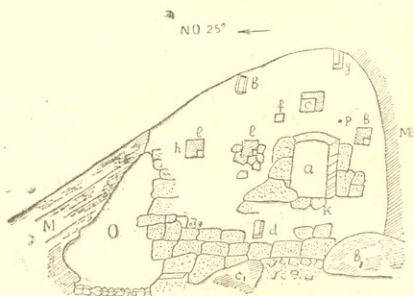

Рис. 42

Таблица XI

3. პაპაშვილი

ქავკასიის ფლორის შრომანისებრთა ოჯახის აუტენტისებები

წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს წინა წლებში დაწყებული მუშაობის გაგრძელებას, რომელიც დაკავშირებულია ქავკასიის ფლორის აუტენტისებების შესწავლასთან [10].

აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში ქავკასიის ფლორის შრომანისებრთა ოჯახი საკმაოდ ფართოდაა წარმოდგენილი. აუტენტისებურ ეგზემპლარებთან ერთად აქ დაცულია ამ ოჯახის ენდემური და იშვიათ სახეობათა ჰერბარიუმი, რომელთა მნიშვნელობა მეტად დიდია ქავკასიის ფლორის შესწავლისა და მისი პრაქტიკულად გამოყენების თვალსაზრისით.

ლიტერატურულ წყაროებისა და საჰერბარიო მასალების დამუშავების შედეგად, (დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში, ბოტანიკის ინსტიტუტში და ლენინგრადში აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში) ჩვენ მიერ დადგენილია, რომ აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში ინახება შრომანისებრთა ოჯახის შვიდი სახეობის აუტენტისები (1—ტიპი, 5—იზოტიპი და 1—კოტიპი)ა

ამ ნარკვევში პირველად მოყვანილია სამი შემდეგი სახეობის *Allium gunibicum* Misch.; *Muscari atropotatum* Grossh. და *Scilla caucasica* Misch.-ლათინური დიაგნოზი ციტირებული ლიტერატურის მიხედვით.

აუტენტისების აღწერა

1. *Allium gunibicum* Misch. ex Grossh. Fl. Cauc. I (1928) 208.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: დაღისტანი (გუნიბი).

Locus classicus: Dagestan (Gunib).

იზოტიპი: გუნიბი. 25.VII.1885. შემგრ. გ. რადე, დაცულია თბილისში აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Isotypus: Gunib. 25 Jul. 1885. Leg: Radde. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

Allium gunibicum Misch. ex Grossh. Fl. Cauc. I (1928) 208; Воденский. во Фл. СССР. IV (1935) 188. (descr. emend.)

Bulbi aliquot ad rhizoma breve affixi ovato-conici vel elongato—conici, 0,5—0,75 cm crassi; (1) 2—7 cm longi, tunicis fuscis, coriaceis, rimosis obsolete reticulatis, fibrosis. Caulis 10—20 cm altus, tenuis, foliorum vaginis laevibus approximatis basi vestitus. Folia 3-4 semicylindrica, canaliculata, laevia

0,5—1 mm lata, cauli subaequales. Spathae rostellum longius spatulae basi aequale vel vix brevius. Umbella vix brevius, persistens. Umbella fasciculato semiglobosa vel semiglobosa, pauciflora, laxa. Pedicelli aequales, perigonio sesqui vel duplo longiores, basi paucis bracteati. Phylla perigonii semiglobososeo—purpurea ca 5 mm longa elliptica, obtusa. Filamenta rosea, perigonii phyllis sesqui longiora inter se et cum perigonio basi coalita, integra, subulata, aequalia. Stylus perigonio exsertus. Capsula eo vix brevior. VIII

In rupibus et decliviis lapidosis. 1300—2000 m. Caucasus. Dagestan. Descript. ex Gunib. Typus in Petropoli.

Allium gunibicum Misch. საქვრბარიუმო ნიმუში 116. სურ. 1.

აღნიშნული სახეობის აუტენტური ეგზემპლარი შეიცავს ერთ საქვრბარიუმო ფურცელს, რომელიც მოთავსებულია ქალაქის ყდაში. ამ სახეობის ათი მცენარე დამაგრებულია რუხი ფერის სქელ ქალაღზე. მცენარეების ზომა 8—20 სანტიმეტრს არ აღემატება (ყველა მცენარე ჰერბარიუმში სრულად არის დაცული. განსაკუთრებით მისი ვეგეტატიური ნაწილები).

საქვრბარიუმო ფურცლის ქვედა მხარეს, მარცხნივ მოთავსებულია ორი ეტიკეტი. ზედა, ამ სახეობის ავტორის ეტიკეტი, რომელზედაც პ. მიშჩენკოს მიერ აღნიშნულია მცენარის სახელწოდება: „*A. gunibicum*. n.“ „teste Mischschenko“. ამ ეტიკეტის ქვეშ იმავე მხარეზე მოთავსებულია გ. რადეს ეტიკეტი. ამ უკანასკნელზე დაბეჭდილია: „Herbarium caucasicum“, შემდეგ რადეს მიერ დაწერილია „*Allium* sp. Gunib. 25. Jul. 1git: Radde“. ეტიკეტზე აღნიშნულია ჰერბარიუმის რიგითი ნომერი „116“. იგივე ნომერი განმეორებულია საქვრბარიუმო ფურცელზე.

შენიშვნა: სახეობა *Allium gunibicum* Misch. აღწერილია დალისტინდან „გუნიბი“ და პირველად კავკასიის ფლორაში 1928 წ. გამოქვეყნდა [4], ვინაიდან ჩვენ მიერ ჭეშოღაღწერილი აუტენტური 116, სახეობით შეესაბამება ამ სახეობის კლასიკურ ადგილსამყოფელს და მასზევეა მოცემული თვით ავტორის განსაზღვრაც, ეს ყოველივე საფუძველს გვაძლევს საქვრბარიუმო ეგზემპლარი № 116, მივიღოთ როგორც სახეობა *A. gunibicum*-ის იზოტიპი (ტიპი დაცულია ლენინგრადში).

აღნიშნული სახეობა იზრდება მშრალ ფერდობებზე. გვხვდება იმიერკავკასიაში (დალისტანი).

2. *Muscari atropotatum* A. Grossh. Определ. раст. Кавказа (1949) 696. *Muscari longipes* non. Boiss. auct.:—*Muscari longipes* Boiss. var. *brevipes* A. Grossh. Флора Кавказа т. II (1940) 176.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ყარადონლი X ალპაუტი.
Locus classicus: Karadonly X Alpaut.

იზოტიპი: აზერბაიჯანი. განჯის რაიონი. მულანის ველი ს. ყარადონლსა და ალპაუტს შორის. 18.V.1928. შემგრ. ლ. პრილიპკო. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Isotypos: Azerbajdjan prov. Gandzha, distr. Agdam steppa Mugan, inter p. Karadonly et custodium Alpaut. 18.V.1928. Leg: L. Prilipko. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

Muscari atropotatum A. Grossh; Прилипка во фл. Азерб. II (1952) 188 (descr. emend.)

Bulbus magnus, ovato-globosus, ad 3-4 cm latus, vaginis griseo-cinnomomeis. Caulis altus, rectus, 40—70 cm altus. Folia plana, lata, 10—20 mm lata, margine cartilaginea, aspera. Racemus latus late conicus, longus, 20—45 cm longus. Flores steriles numerosi, coerulei a fertilibus, anguste tubulatis valde differentes, in pappum apicalem congesti, plus minusve longe pedicellati. Florum fertilium pedicelli longi, floribus aliquoties longiores, flexuosi, arcuato curvativi 2—4 cm longi. Florum fertilium perianthium flavido-viride vel brunnea-viride, longe tubulatum fere cylindricum. IV—V

Hab. in As. SSR. Kura Ar. loca demissa (in parte australi) plan. Nachiczewanj. Lenk. Mug. in locis demissis et collibus humilibus necnon in arvis regionis montanae inferioris.

Hab. URSS. Caucasus (Transcaucasia australis et australi—orientales).
 Distrib. Iran. (Descriptus ex As. SSR).

Muscari atropotatum A. Grossh. საქერბარიუმო ნიმუში 165. სურ. 2.

რუხი ფერის სქელ საქერბარიო ფურცელზე მოთავსებულია ერთი მცენარე, რომლის სიგრძე ბოლქვით და ყვავილედით 58 სანტიმეტრია. მცენარეზე 5 ფოთოლია, რომელთა სიგრძე 20—35 სმ არ აღემატება, სიგანე 1-2 სმ, სამი ფოთლი მცენარიდან მოტეხილია და იქვე ცალ-ცალკე საქერბარიო ფურცელზეა დამაგრებული. თითო ზომით 23, 24, 31 სმ. ყვავილედი 20 სმ სიგრძისაა და ხშირყვავილიანი. ბოლქვის დიამეტრი 5 სმ, სიგრძე—5 სმ. საერთო ჰაბიტუსით აღნიშნული მცენარე სრულად არის ჰერბარიუმში წარმოდგენილი.

საქერბარიო ფურცელზე ქვედა ნაწილში მარჯვნივ მოთავსებულია ერთი ეტიკეტი, ზომით 11,5×8,5 სმ. ეტიკეტზე დაბეჭდილია: „A. Grossheim Plantae orientales. Обследование пастбищ ССР—Азербайджана по поручению Наркомзема. ამ წარწერის შემდეგ ავტორის (ა. გროსჰეიმის) ხელი დაწერილია *Muscari longipes* Boiss. v. *brevipes* Grossh. შემდეგ დაბეჭდილია: Transcaucasica Azerbajdjan, prov. Gandzha, distr. Agdam. Steppa Mugan, inter p. Karadonly et custodium Alpaut. 18.V.1928. Leg.: L. Prilipko. Det.: A. Grossheim“. — ეტიკეტზე, ზედა ნაწილში, მარცხნივ, აღნიშნულია კოლექციის პირველადი საშემოსავლო ნომერი: „222—29“ ხოლო ქვედა ნაწილში იმავე მხარეზე კი—ჰერბარიუმის რიგითი ნომერი: „165“.

საქერბარიო ფურცელი მოთავსებულია სქელი ქაღალდის ყდაში, რომელზედაც დაწერილია მცენარის სახელწოდება: „*Muscari longipes* Boiss. v. *brevipes* Grossh. და ჰერბარიუმის ნომერი—„165“.

შენიშვნა: ლიტერატურული წყაროების მონაცემებისა და მასალების დამუშავების შედეგად გამოვლინდა, რომ სახეობა *Muscari atropatanum* A. Grossh. ავტორის მიერ დადგენილია სახესხვაობა *M. longipes* Baiss. var. *brevipes* A. Gr. ეგზემპლარის მიხედვით. კლასიკური ადგილსამყოფელი: „Кардонлы X Айнау“ (6,7).

ა. გროსჰეიმის ახალი სახეობის *M. atropatanum* A. Gr-ის ლათინური დიაგნოზი არ მოუცია.

კავკასიის ფლორის უახლეს ლიტერატურაში ეს სახეობა ამ უკანასკნელი სახელწოდებით არის ცნობილი [6,13].

ლენინგრადში აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში დაცულია აუტენტიკი N—165-ის ერთი ცალი ეგზემპლარი, რომელზედაც მოცემულია ა. გროსჰეიმის მიერ სახეობის განსაზღვრა: *Muscari atropatanum* A. Grossh.

თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაცულ ეგზემპლარზე N—165, ავტორის მიერ აღნიშნულია მხოლოდ სახესხვაობა *Muscari longipes* Boiss. var. *brevipes* A. Gr. ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე არაავტორ ემყარება არ იწვევს, რომ აუტენტიკი N—165, წარმოადგენს სახეობა *M. atropatanum*-ის იზოტიპს.

სახეობა *Muscari atropatanum* A. Grossh. იზრდება მთის ქვედა სარტყელში მშრალ ფერდობებზე.

გვხვდება აზერბაიჯანის სსრ, სომხეთის სსრ და ნახჭევანის ავტ. რესპუბლიკაში.

3. *Nectaroscordum tripedale* (Trautv.) A. Grossh. Флора Кавказа т. II (1940) 110—*Allium tripedale* Trautv. A. H. P. II (1873) 485.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: დარალეგეზი, ისტი-სუ. (სომხეთი).

Locus classicus Daralagös—Isti-su. (Armenia).

იზოტიპი: ისტი-სუ-ს მახლობლად, არპა-ტშაისთან. VI.1871. შემგრ. გ. რადე. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Isotypus: ad arpa—tschai, pr. Isti-su. Ende Jun. 1871. legit: Radde. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Allium tripedale* Trautv.

Scapo $2\frac{1}{2}$ —3 ped. alto, tereti, stricto, basi vagina 30—40 centim. longa (folium gerente?) tecto; umbella multiflora, radii pro genere crasis, inaequalibus, interioribus ad $3\frac{1}{2}$ centim, exterioribus ad $1\frac{1}{2}$ centim. longis perigonio pro genere maximo campanulato, persistente, albido, nervis roseis, petalis 14 milium longis, unguiculatis,—exteriorum unque laminam subquadrato-orbiculatam, apice rotundatam et mucronatam longitudine et latitudine aequante, 5—7 nervio, interiorum unque lamina duplo brevior et duplo angustior, 3-nervio, lamina ovata, basi rotundata, apice obtusiuscula, mucronata; staminibus aequalibus, supra tepalorum basin insertis, perigonio multiplo brevioribus, omnibus edentatis, subulatis, ima basi parum dulatatis, capsula perigonio dimidio brevior.

In Armenia. ad thermas Isti-su (Radde).

Nectaroscordum tripedale (Trautv.) A. Grossh. საპერბარიუმო ნიმუში
N—7766. სურ. 3.

საპერბარიო ფურცელზე დამაგრებულია სახეობა *N. tripedale*-ს ერთი ღერო ყვავილედით (ზომი 112 სანტიმეტრი). მცენარე აღებულია ნაყოფობაში. ყვავილედში დატულია 12 ნაყოფი (კოლოფი) თესლებით. კოლოფები გარედან დაფარულია ყვავილსაფრის ფოთოლაკებით. ღეროზე ორი დახურულვაგინიანი ფოთლის ქვედა ნაწილია დატული (ზომით—31 სმ).

საპერბარიო ფურცლის ქვედა ნაწილში მოთავსებულია ორი ეტიკეტი. პირველი—ქვედა მხარეს გ. რადეს ეტიკეტი (ზომით 8×10 სმ) მასზე დაბეჭდილია „Herbarium caucasicum“. ამ წარწერის შემდეგ რადეს მიერ დაწერილია: „Allium tripedale Trautv. ad Arpa-tschai, pr. Isti-su. Ende Jun. 1871. Legit: Radde“. ეტიკეტზე აღნიშნულია პერბარიუმის რიგით ნომერი „7766“.

ამ ეტიკეტის ზევით მოთავსებულია პ. მიშჩენკოს ეტიკეტი (ზომით 6×9 სმ), ამ უკანასკნელზე პ. მიშჩენკოს ხელით აღნიშნულია „Al. tripedale Trautv. teste: P. Mischtschenko“. საპერბარიო. ფურცელი მოთავსებულია სქელი ქაღალდის ყდაში, რომელზედაც აღნიშნულია მცენარის სახელწოდება: *Nectaroscordum tripedale* (Trautv.) A. Grossh. და პერბარიუმის ნომერი „7766“.

შენიშვნა: 1873 წელს ე. ტრაუტვეტერმა (Trautvetter) გ. რადეს მასალების მიხედვით აღწერა ახალი სახეობა *Allium tripedale* [20] ამის შემდეგ ეს სახეობა კავკასიის ავტორების მიერ ამ უკანასკნელი სახელწოდებით იყენობილი.

1940 წელს ა. გროსჰეიმმა პირველად კავკასიის ფლორის მეორე გამოცემაში მოიყვანა სახეობა *Nectaroscordum tripedale* (Trautv.) Grossh. და სინონიმში მიუთითა *Allium tripedale* Trautv. ლიტერატურაში დამოწმებულ ამ სახეობის კლასიკური ადგილსამყოფელი „Isti-su“—Daralagös [5,14], საესებით შეესაბამება ჩვენს ხელთ არსებულ საპერბარიო ნიმუშს N—7766, იმ განსხვავებით, რომ მასზე არ არის აღნიშნული არც ე. ტრაუტვეტერის და არც ა. გროსჰეიმის განსაზღვრა. ამის საფუძველზე ჩვენ ამ აუტენტის N—7766—ვთვლით როგორც სახეობა *N. tripedale*-ს იზოტიპი.

ამ სახეობის ტიპი—დატულია ლენინგრადში საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში.

სახეობა *N. tripedale* (Trautv.) Gross. იზრდება მთის შუა სარტყელში, კლდეების ნაპრალებში. გვხვდება აზერბაიჯანის და სომხეთის სსრ-ში.

4. *Ruscus hyrcanus* G. Wor. Вестн. Тифл. Бот. Сада 7 (1907) 32.—*R. aculeatus* f. *verticillata* Alexeenko. in Schedis. Fl. cauc. exs. n° 309.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: თალიში.

Locus classicus: Talysch.

კოტიპი: ბაქოს გუბერნია. თალიში. 12.VIII.1897. შემგრ.: ალექსეენკო. დატულია თბილისში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის პერბარიუმში.

Cotypus. Gub. Baku. Talysch. Inter Hovzavuja et Hirdoni in planitie fl. Hawzararü; 0—100'. 12.VIII.1897. Leg. Alexeenko. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

Ruscus hyrcanus G. Wor. საქერბარიუმო ნიმუში N—174. სურ. 4.

აღნიშნული სახეობის აუტენტიკი შეიცავს ერთ საჰერბარიო ფურცელს, რომელიც მოთავსებულია სქელი ქაღალდის ყდაში. ამ უკანასკნელზე მარჯვნივ, ქვედა ნაწილში, აღნიშნულია მცენარის სახელწოდება *Ruscus hyrcanus* G. Wor., მარცხნივ კი ჰერბარიუმის ინვენტარული ნომერი „174“.

რუხი ფერის სქელ ქაღალდზე დამაგრებულია სახეობა *R. hyrcanus*-ის ერთი ცალი დეროს ზედა ნაწილი, 34 სანტიმეტრის სიგრძე, რომელიც ზედა ნაწილში დატოტვილია.

საჰერბარიო ფურცელზე ქვედა ნაწილში, (მარცხნივ) მოთავსებულია ეტიკეტი (ზომით 11×7 სმ), მასზე დაბეჭდილია: „Museum Botanicum Academiae Scientiarum Petropolitanae“.

ამ წარწერის შემდეგ ავტორის—ალექსეენკოს ხელით შავი მელნით დაწერილია: „2237. *Ruscus aculeatus* L. f. *verticillata* (teste Alexeenko) Gub. Baku. Talysch. Inter Howzawuja et Hirdoni, in planitie fl. Havza—arū 0,—100'. 12.VIII.1897. Alexeenko“. ეტიკეტზე ზედა ნაწილში, მარჯვნივ (წითელი მელნით) დასმულია მუზეუმის შტამპი. ქვედა ნაწილში, მარცხნივ—ჰერბარიუმის ნომერი „174“. ეტიკეტზე აღნიშნულია აგრეთვე კოლექციის პირველადი საშემოსავლო ნომერი „150—13“.

ზემოაღწერილი ეტიკეტის გვერდით მარჯვნივ მოთავსებულია გ. ვორონოვის ეტიკეტი, ზომით 4×8 სმ, რომელზედაც დაბეჭდილია „Notae criticae“ ავტორის ხელით დაწერილია „*Ruscus hyrcanus* m. 1913“ და დაბეჭდილია: G. Woronow“.

შენიშვნა: სახეობა *Ruscus hyrcanus* Wor. პირველად აღწერილი იყო ალექსეენკოს მიერ, როგორც *Ruscus aculeatus* f. *verticillata* Alexeenko. შემდეგ ი. ვორონოვმა ეს ფორმა კავკასიის ფლორისათვის მოიყვანა *Ruscus hyrcanus*-ის სახელწოდებით. [2].

ლიტერატურული წყაროების მონაცემების საფუძველზე ამ სახეობის კლასიკური ადგილსამყოფელად ცნობილია „ირანი“ და ლენქორანი [6,14]. ტიპი ინახება ლენინგრადში აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში. ჩვენს ხელთ არსებული ზემოაღწერილი აუტენტიკი „174“ წარმოადგენს 1913 წელს ლენინგრადის მაშინდელი პეტერბურგის ბოტანიკური მუზეუმის ფონდიდან გაცემის წესით მიღებულ ეგზემპლარს (ალექსეენკოს მიერ—1897 წ. შეკრებილი და განსაზღვრული), რომელზედაც მოცემულია გ. ვორონოვის „Notae criticae 1913 წელი. *Ruscus hyrcanus* G. Wor.“.

როგორც დედან დიავნოზშია აღნიშნული, ი. ვორონოვს სახეობა *R. hyrcanus*-ის დადგენის დროს მხედველობაში ქონდა ზემოაღნიშნული ალექსეენკოს საჰერბარიო ეგზემპლარებიც. ამის საფუძველზე ჩვენ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია აუტენტიკი N—174 მივიღოთ როგორც კოტიპი. აღნიშნული სახეობა იზრდება მთის ქვედა სარტყლის ტყეებში. გვხვდება აზერბაიჯანის სსრ (ლენქორანში). საერთო გავრცელება: ირანი.

5. *Scilla armena* Grossh. in Monit Jard. Bot. Tifl. ser. II 3. (1927) 198.
—*S. Sibirica* f. *monantha* G. Bordz. in Fl. Cauc. exs. (1909). n° 334.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: სამხრეთ საქართველო.
Locus classicus: Georgiae australis.

იზოტიპი: ახალქალაქის მახლობლად, მთა ტაუშან, მაღლობებზე და ბაზან-ხოვან ფერდობებზე. 5600'. შემგრ. და გამსაზღვრ. ე. ბორდზილოვსკი, დაკულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Isotypus: Prope Achalkalaki, in collibus et decliv. herbosis m. Tauschan. 5600' 12/25. IV.1907. Leg. et determ. E. Bordzilowsky. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Scilla armena* Grossh. Bulbus mediocris tunicis griseis. Folia bina, saepissime falcato-patentia v. falcato-recurva, oblongo-lanceolata, 2—5 mm lata. Scapus 8—15 (ad 30) cm. altus, uniflorus, rarissime biflorus. Bractee binae, minimae. Perigonii phylla elliptico-linearia v. oblonga. (9) 10—13 (16) mm. longa, 3—5 mm. lata, intense-caerulea, linea media saturatiore. Filamenta linearia. Capsula obtuse trigona, globoso-ovata.

Syn. *S. sibirica* f. *monantha* E. Bordzilowsky. in. N. A. Busch. V. V. Marcowicz, G. N. Woronow, Fl. Cauc. exsic. № 334.—*S. sibirica* f. *alpina* Mischtschenko in Schedis. pp.

Specim. exim. Грузия: Атени Горийск. у. правый берег р. Тана, между кустарниками, Цв. 27.II.27. Д. Сосновский (sub. *S. cernua*)—Ахалкалаки, на г. Тавшан, 5600'; травянистые склоны. Цв. 12.IV.07. Е. Бордзиловский (Sub. *S. sibirica* f. *monantha* sp. auth.)... [3]

Scilla armena Grossh. საჰერბარიუმო ნიმუში N—175. (exs. 334). სურ. 5.

ზემოაღნიშნული აუტენტიკი შეიცავს ერთ საჰერბარიო ფურცელს, რომელიც მოთავსებულია სქელი ქაღალდის ყდაში. ამ უკანასკნელზე, ქვედანაწილში, მარჯვენა მხარეს აღნიშნულია მცენარის სახელწოდება: „*Scilla armena* Grossh.“ და მარცხნივ—ჰერბარიუმის რიგითი ნომერი: „175“.

როესი ფერის სქელ საჰერბარიო ფურცელზე დამაგრებულია ორი მცენარე. მათი სიგრძე 12 სმ არ აღემატება. თითო მცენარეზე დაკულია ორი ფოთოლი, ერთი ყვავილი და ერთი ბოლქვი. საერთო ჰაბიტუსით, ზემოაღნიშნული სახეობა, ჰერბარიუმში სრულად არის წარმოდგენილი.

საჰერბარიო ფურცელზე, ქვედა მხარეს, მარცხნივ მოთავსებულია ეტიკეტი, ზომით 8×13 სმ, მასზე დაბეჭდილია: „*Editio Horti Botanici Imperialis Petropolitani*. N. A. Busch. B. B. Marcowicz, G. N. Woronow. Flora caucasica excicata 334. *Scilla sibirica* Andrews. Bot. Rep. 365.—*S. cernua* (Delar.) in Redoute, Liliac. tab. 298!—Ledeb. Fl. Ross. IV.157.—Boriss. Fl. Or. V. 226.—Шмалер. Фл. II. 499“.

S. sibirica f. *monantha* E. Bordzil. scapis unifloris Folia individuorum in locis umbrosis v. inter herbam densam crescentium erecta, specimium autem e locis apricis falcato-patentia v. falcato-recurva; scapi $4\frac{1}{2}$ —37 cm (saepius—8—20 cm) alti; bractee binae perigonii phylla elliptico-linearia v. oblonga v. ovalia, 9—16 mm longa, $3\frac{1}{3}$ — $5\frac{3}{4}$ mm lata, coerulea, linea media saturatiore, interiora saepe praesertim in parte inferiore, delutiora; filamenta linearia, apice attenuata, perigonio $1\frac{1}{2}$ —2 plo breviora; capsula obtuse trigona globoso-ovata.

Armenia Rossica. Prope Achalkalaki, in collibus et decliv. herbosis m.
 Tauschan 5600'. 12/25 IV.1907. Leg. et det. Eug. Bordzilowsky*.

ეტეტიკტზე ზედა ნაწილში, მარჯვენა მხარეს აღნიშნულია კოლექციის პირველადი საშემოსავლო ინვენტარული ნომერი: 45—10 და ჰერბარიუმის რიგითი ნომერი: „175“ ამ ეტიკეტის გვერდით, მარჯვენა მხარეზე, მოთავსებულია ა. გროსჰეიმის ეტიკეტი (ზომით 2,5×8,5 სმ), რომელზედაც აღნიშნულია (ა. გროსჰეიმის ხელით) მცენარის სახელწოდება „Scilla armena A. Grossh. VIII.25.

შენიშვნა: ლიტერატურული წყაროებისა და საქრბარიო მასალების მონაცემებმა ცხადყო, რომ სახეობა Scilla armena A. Grossh. დადგენილია ა. გროსჰეიმის მიერ სამხრეთ საქართველოდან ე. ბორძილოვსკის მასალების მიხედვით.

ამ სახეობის იზოტიპს წარმოადგენს ზემოაღწერილი აუტენტიკური ეგზემპლარი N—175 (ჰერბარიუმის გამოცემა—334). ამ გარემოებას ადასტურებს აგრეთვე ის, რომ თვით ავტორს—ა. გროსჰეიმს დედან დიაგნოზში მოყვანილი აქვს შემდეგი: „Silla sibirica f. monantha sp. auth.“ [3]. ტიპი დაცულია ლენინგრადში.

სახეობა Scilla armena Grossh. იზრდება ღია ბალახოვან ფერდობებზე 1500—2100 მეტრის სიმაღლეზე. გვხვდება საქართველოს სსრ (ქართლი, ჯავახეთი, მესხეთი) და სომხეთის სსრ.

საერთო გავრცელება: აღმოსავლეთი ანატოლია (თურქეთის სომხეთი).

6. *Scilla caucasica* Misch. Tr. Бюро по Прикл. Бот. 2. (1912) 48 и 56.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ყარაბაღი. (მთა მუროვ-დაღი).

Locus classicus: Karabach. (m. Murov-dag).

ტიპი: აზერბაიჯანი. ელიზბეტპოლის გუბერნია. ხანაგეი, სადგურ ტერტერის მახლობლად. ტყე, მუროვ-დაღის წინა მთებზე. 16.IV.1908. შემგვრ. ა. ფლორენსკი. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Typus: Azerbajdjan. Prov. Elisabethpol. loc. Chanagei, prope Station. ferrov. Terter. in coll. m. Murov-dag, in silva. 16.IV.1908. Leg.: A. Florenski. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

Scilla caucasica Misch. Ахундов во фл. Азерб. II (1952) 175. (descr. emend.).

Bulbus late ovatus, interdum ovatus, ad 2,8 cm altus et 2,2 cm latus, vaginis griseis, saepe subnigris tectus. Caules 6—20 cm alti unus vel aliquot ex bulbo uno orientes. Folia 2—4, atro virentia, late linearia, 6—15 mm lata, caule breviora, apice mitraeformia. Inflorescentia racemus multiflorus vel pauciflorus. Bracteae acutae, ad 2—4 mm longae, albae, scariosae. Pedicelli floribus longiores post anthesin nutantes. Perianthii phylla oblongo-elliptica, obtusa, ad 12 mm longa, atro-coeruleo-violacea, stria mediana atrata. Stamina antheris caesiis perianthto duplo breviora. Fructus capsula globosa.

III—IV.

Hab. As. SSR. Mk. borealis—Mk. centralis—Lene. mont. in regione montana media in silvis et fruticetis. Distr. In URSS Caucasus. Transcaucasia orientalis. Tal. Descript. ex As. SSR (mons. Murov-dag).

Scilla caucasica Misch. საპერბარიუმო ნიმუში N—7880, სურ. 6.

ზემოაღნიშნული სახეობის აუტენტეკი შეიცავს ერთ საპერბარიო ფურცელს.

სქელ ნაცრისფერ ქალაღზე (ზომით 24×29 სმ) დამაგრებულია სამი მცენარე, უბოლქვოდ. მცენარეები ყველა თავისი ნაწილებით პერბარიუმში სრულად არის დაცული (მცენარეები აღებულია ყვავილობის პერიოდში).

საპერბარიო ფურცელზე მარცხენა მხარეს, ქვედა ნაწილში მოთავსებულია ორი ეტიკეტი. პირველ ეტიკეტზე აღნიშნულია: „Herbarium Musei Caucasic. Flora caucasica. Scilla Hohenackeri F. et M. Имение Ханакей бл. ст. Тертерской (Джеванширский у.) лес, на предгорьях Муров-дага. 16.IV.1908. leg. A. Florenski. det G. Woronow“. ეტიკეტზე აღნიშნულია კოლექციის ნომერი: „17—08“ და პერბარიუმის რიგითი ნომერი „7880“.

ზემოაღნიშნული ეტიკეტის ზემოთ მოთავსებულია ავტორის (მიშჩენკოს) ეტიკეტი (ზომით 9×6 სმ), ეტიკეტზე მიშჩენკოს ხელით დაწერილია მცენარის სახელწოდება: „*Scilla caucasica* m. დაბეჭდილია: „teste: P. Mischtenko“.

საპერბარიო ფურცელი მოთავსებულია სქელი ქალაღის ყდაში, რომელზედაც აღნიშნულია მცენარის სახელწოდება: „*Scilla caucasica*“ და პერბარიუმის ნომერი: „7880“.

შენიშვნა: სახეობა *Scilla caucasica* Misch. აღწერილია აზერბაიჯანიდან — მთა „მუროვ-დაღი“ და გამოქვეყნებულია 1912 წელს [9]. ავტორს ამ სახეობის ლათინური დიაგნოზი არ მოუცია.

შემდეგში ა. გროსპეიმს თავის შრომაში „Пролески Кавказа“ მითითებული აქვს სახეობა *Scilla caucasica*-ს კლასიკური ადგილსამყოფელი: Елизаветп. г. им. Ханакей бл. ст. Тертер. лес на предгорьях Муров-дага. 10.IV.08. Флоренский. ამ ნაშრომშივე ა. გროსპეიმს მოყვანილი აქვს აგრეთვე: „teste Воронов sub. S. Hohenackeri; teste Мищенко. sp. auth“ [3]. ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ სახეობა *Scilla caucasica*-ს ზემოაღწერილი აუტენტეკური ეგზემპლარი—N—7880, რომლის შინაარსი სავსებით ემთხვევა ა. გროსპეიმის მონაცემებს, მივიღოთ როგორც ამ სახეობის დედანი ნიმუში—ტიპი, რომლის ერთი ცალი დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

სახეობა *Scilla caucasica* Misch. იზრდება მთის შუა სარტყლის ტყეებში. გვხვდება აზერბაიჯანის სსრ.

7. *Tulipa Schmidtii* Fomin. Вестн. Тифл. Бот. Сада. 14. (1909) 47.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ლენქორანი „ეშაკტში“.

Locus classicus. Lenkoran-„Echaktschi“.

ტიპი: ბაქოს გუბერნია, ლენქორანის მაზრა, სოფ. ეშაკტში, შემგროვებელი კახიკოვი და შელკოვიკოვი. 29.IV.1907. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Typus: Prov. Baku. Distr. Lenkoran. p. Echaktschi. 29.IV.1907. legit. Kazn. Schelkovnikov. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Tulipa Schmidtii* Fomin. Bulbo magno rotundo $4\frac{1}{2}$ cm alto et 5 cm lato tunicis intus dense lanato-pilosis obsito, caule elato cum pedunculo glaberrimo, foliis 6—10 approximatis glaucis, omnibus valde obtuse carinatis margine ciliatis, inferioribus oblongis vel oblongo-lanceolatis, superioribus lineari-lanceolatis et linearibus perigonio coccineo erecto magno ad 8-9 cm longo, perigonii phyllis exterioribus late-oblongis attenuato-acuminatis, interioribus obovatis obtusis, plus minus longe mucronatis omnibus basi macula late-rhomboida fere obovata magna nigra flavido cincta apice emarginata vel subtridentata notatis, staminibus perigonio $2\frac{1}{2}$ —3-plo brevioribus, filamentis glabris atro—purpureis anthera duplo longioribus, ovario conico-trigono apice cum stigmatibus intense coccineo. 4.

Habitat ad pagum Eschaktschi prov. Baku distr. Lenkoran, ubi clarissimis A. N. Kaznakovio et A. B. Schelkovnikovio detecta est.

Tulipa Schmidtii Fomin. სურ. 7.

ზემოაღნიშნული სახეობის აუტენტიკი შეიცავს ორ საჰერბარიო ფურცელს, რომელიც მოთავსებულია სქელი ქაღალდის ყდაში. ამ უკანასკნელზე აღნიშნულია მცენარის სახელწოდება *Tulipa Schmidtii* Fom. და ჰერბარიუმის ნომერი: 192—193.

საჰერბარიო ნიმუში N—192.

სქელ, ნაცრისფერ ქაღალდზე (ზომით 48×28 სმ) დამაგრებულია ერთი მცენარე (*Tulipa Schmidtii*) სიმალით 52 სანტიმეტრი. ბოლქვი ღეროზე მოტეხილია და იქვე საჰერბარიო ფურცელზეა დამაგრებული (ზომით $3 \times 3,6$ სანტ.) რომელიც, გარედან მკრთალი წითელი ფერის ქერქლებითაა დაფარული. მოყვანილობით მომრგვალოა, ღერო დაღარულია, შუა ნაწილში შეფოთლილია. ფოთლები მორიგეობითაა განწყობილი, ფოთოლთა რიცხვი 9, მათი ზომა 6—20 სანტიმეტრის ფარგლებში მერყეობს. ღერო ბოლოვდება ერთი მოზრდილი ყვავილით, ეს უკანასკნელი ყველა თავისი ნაწილით სრულად არის დაცული (ყვავილსაფრის ფოთოლაკები—6, მტვრიანები—6 და დინგი).

საჰერბარიო ფურცელზე ქვედა ნაწილში, მარცხენა მხარეს, მოთავსებულია ეტიკეტი ზომით 13×8 სმ. ეტიკეტზე ზედა ნაწილში დაბეჭდილია: „Herbarium Musei Caucasic, Flora caucasica, ამ წარწერის შემდეგ ავტორის (ფომინი) ხელით დაწერილია: *Tulipa Schmidtii* sp. n. Fomin, T. Eichleri. Rgl. (ეს უკანასკნელი სახელწოდება ავტორის მიერ ხაზგასმულია), ამის შემდეგ დაბეჭდილია: „Сел. Эшакчи. Ленкоранск. у. Бакинск. г. 29.IV.1907 legit.: Kazn. Schelkovnikov. teste: A. Fomin“.

ეტიკეტზე მარჯვენა მხარეს ზედა ნაწილში აღნიშნულია კოლექციის ნომერი „26—07“, ხოლო მარცხენა მხარეს ჰერბარიუმის ნომერი „192“.

საჰერბარიუმ ნიმუში N—193.

ნაცრისფერ ქალაღზე ზომით 48×29 სმ, მოთავსებულია ორი მცენარე-პირველი მცენარე მარცხენა მხარეს, აღებულია უბოლქვოდ, 33 სანტიმეტრის სიმაღლისა (ყვავილით). ღეროზე მორიგეობით განლაგებულია ექვსი ფოთოლი. მათი ზომა 7—13 სანტიმეტრის ფარგლებში მერყეობს. ყვავილი ერთი, ზომით 6 სანტიმეტრი სიგრძე და 3,5 სანტიმეტრი სიგანე. ყვავილსაფრის ფოთოლაკები სრულად არის წარმოდგენილი ჰერბარიუმში.

მეორე მცენარე, რომელიც საჰერბარიო ფურცელზე მარჯვენა მხარეს არის მოთავსებული, ზომით 36 სანტიმეტრია. აღებულია უფესვოდ. ღეროზე ქვედა ნაწილში მორიგეობით განწყობილია ორი ფოთოლი. ერთი 28 სანტიმეტრის სიგრძის, მეორე ფოთოლი 7 სანტიმეტრი. ღერო ბოლოვდება ერთი ყვავილით, რომელიც ჰერბარიუმში სრულად არის დაცული.

საჰერბარიო ფურცელზე მარცხენა მხარეს ქვედა ნაწილში მოთავსებულია ერთი ეტიკეტი, რომელზედაც ზედა ნაწილში დაბეჭდილია: Herbarium Musei caucasici; Flora caucasica, მცენარის სახელწოდება: *Tulipa Schmidtii* sp. n. Fomin.-ავტორის ხელითა დაწერილი. ხოლო T. Eichleri Rg.—ხაზგადასმულია. ამ წარწერის შემდეგ დაბეჭდილია: Сел. Эшакчи. Ленкоранск. у. Бакинск. губ. Leg. Kazn. Schelkovnikov. teste. A. Fomin. 29.IV.1907. ეტიკეტზე აღნიშნულია კოლექციის ნომერი „26—07“ და ჰერბარიუმის ნომერი „193“.

შენიშვნა: სახეობა *Tulipa Schmidtii* Fom. დადგენილია ა. ფომინის მიერ 1907 წელს ა. კახნაკოვის და შელკოვნიკოვის მიერ შეგროვილი მასალების მიხედვით ლენკორანიდან „р. Eschachtschi“ და გამოქვეყნებულია 1909 წელს [16].

საჰერბარიო მასალების შედარებამ ლიტერატურული წყაროების მონაცემებთან ცხადყო, რომ ზემოაღწერილი აუტენტეკის N—192—193—ეტიკეტის შინაარსი და მცენარის მორფოლოგიური ნიშან-თვისებები საცხებით ემთხვევა ავტორის მიერ მოცემულ დედან დიაგნოზის მონაცემებს, რაც საფუძველს გვაძლევს თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაცული ეგზემპლარი მივიღოთ, როგორც სახეობა T. Schmidtii-ის ტიპი. ამ სახეობის ტიპის არსებობა ლენინგრადში, საკავშირო მეცნიერებათა აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში, არა სწორადაა მითითებული [14].

სახეობა *Tulipa Schmidtii* Fom. იზრდება ნათესებში. გვხვდება აზერბაიჯანის სსრ.

В. И. ПАПОВА

АУТЕНТИКІ ФЛОРЫ КАВКАЗА СЕМЕЙСТВА ЛИЛЕЙНЫХ

Резюме

Данная работа является частью труда, начатого в предыдущие годы по изучению аутентиков флоры Кавказа [10].

Целью нашей работы было установление аутентиков этого семейства, хранящиеся в фондах Государственного Музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашиа в Тбилиси.

В гербарии Государственного Музея Грузии, семейство лилейных флоры Кавказа представлена более или менее полно. Кроме аутентиков в гербарии хранятся также редкие, эндемичные виды из сем. лилейных, равно как виды с *классических местобитани.

В результате обработки литературы и гербарного материала, хранящихся в Тбилиси в Государственном Музее Грузии, в институте Ботаники и в Ленинграде в Ботаническом институте им. акад. Комарова, нами установлено, что в гербарии Государственного Музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашиа, хранятся 7 аутентиков относящихся к семейству лилейных.

(1—тип, 5—изотипов и 1—котип).

В этой заметке впервые приводятся латинские диагнозы следующих видов *Allium gunibicum* Misch. *Muscari atropatanum* A. Grossh., *Scilla caucasica* Misch. по цитированной литературе.

Ниже приводим список аутентиков (описание аутентиков даны на грузинском языке):

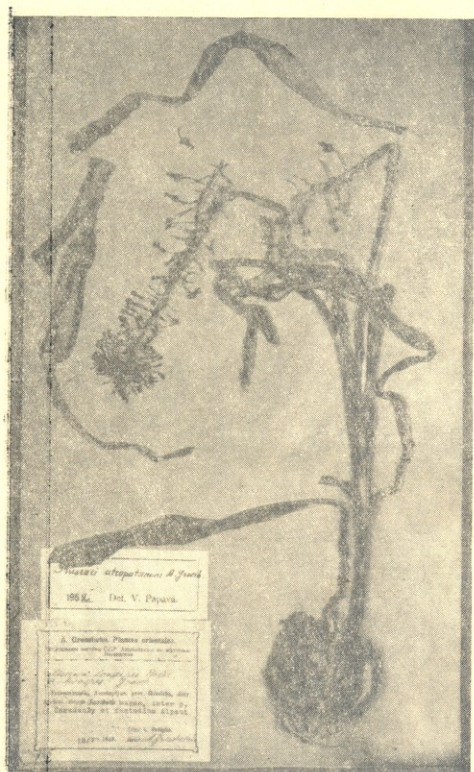
1. *Allium gunibicum* Misch. Изотип. герб. лист N—116.
2. *Muscari atropatanum* A. Grossh. Изотип герб. лист N—165.
3. *Nectaroscordum tripetale* (Tr.) A. Grossh. Изотип герб. лист N—7766.
4. *Ruscus hyrcanus* G. Wor. Котип герб. лист N—174.
5. *Scilla armena* A. Grossh. Изотип герб. лист N—175 (exec. 334).
6. *Scilla caucasica* Misch. Тип герб. лист N—7880.
7. *Tulipa Schmidtii* Fomin. Тип герб. лист N—192, 193.

ლიტერატურა—ЛИТЕРАТУРА

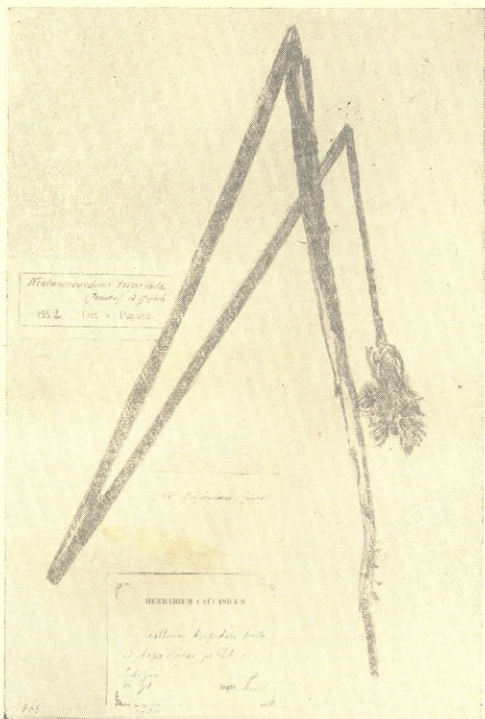
1. საქართველოს ფლორა. ლეიქი შრომანსებრი, ტ. II, თბილისი, 1941.
2. Ю. Н. Воронов: Новый *Ruscus* из Ленкоранского уезда и Севери-Персии. Вестник, Тифл. Бот. Сада, вып. 7, Тбилиси, 1907.
3. А. А. Гроссгейм. Пролески Кавказа. Вестник Тифл. Бот. Сада 3—4. Тифлис: 1926—27.
4. А. А. Гроссгейм. Сем. Лилейных (*Liliaceae*). флора Кавказа, т. I, Тифлис, 1928.
5. А. А. Гроссгейм. Новые Кавказской флоры. Труды Азербайджанского отделения Закавказ. филиала Академии наук СССР. т. I, Баку, 1933.
6. А. А. Гроссгейм. Сем. Лилейных (*Liliaceae*). флора Кавказа т. II, Баку, 1940.
7. А. А. Гроссгейм. Сем. Лилейных (*Liliaceae*). Определитель растений Кавказа, Москва, 1949.
8. П. И. Мищенко. Дикие виды *Tulipa* и *Scilla*. Кавказа, Крима и Средней Азии, как материал для культуры. Труды Бюро по Прикл. Бот. т. V, Ленинград, 1912.
9. П. И. Мищенко. Сем. Лилейных (*Liliaceae*). Материалы для флоры Кавказа II—41 Юрьев, 1912.
10. В. И. Панава. Аутентики флоры Кавказа семейства сложноцветных. Вестник Государственного Музея Грузии XV-A. Тбилиси, 1952.
11. Я. И. Проханов. Новое в международных правилах Ботанической номенклатуры изменения и дополнения, принятые VII международным Ботаническим конгрессом в Стокгольме в 1950 г. Ботанический журнал т. XXXVII 2, Москва, 1952. Ленинград
12. Г. И. Радде. Коллекции Кавказского Музея, т. II, Тифлис, 1901.
13. Флора Азербайджана, т. II, Баку, 1952.
14. Флора СССР сем. Лилейные. (*Liliaceae*) т. IV, Москва—Ленинград, 1935.
15. Флора Тифлиса сем. Лилейные, ч. I, Тбилиси, 1925.
16. А. Сомин. Несколько новых видов растений из Закавказья. Вестник Тифлис. Ботан. Сада, в. 14. Тифлис, 1909.
17. E. Boissier, Flora Orientalis, V. Genevae et Basilien, 1884.
18. C. Ledebour. Flora Rossica, IV, Stuttgart, 1853.
19. Marschall a Bieberstein F. A. Flora taurico-caucasica I (1808), Charkovia.
20. Trautvetter E. Stripium novarum descriptiones auctore E. R. Acta Horti Petrop. II, С.-Петербург, 1873.

1. *Allium gunibicum* Misch.

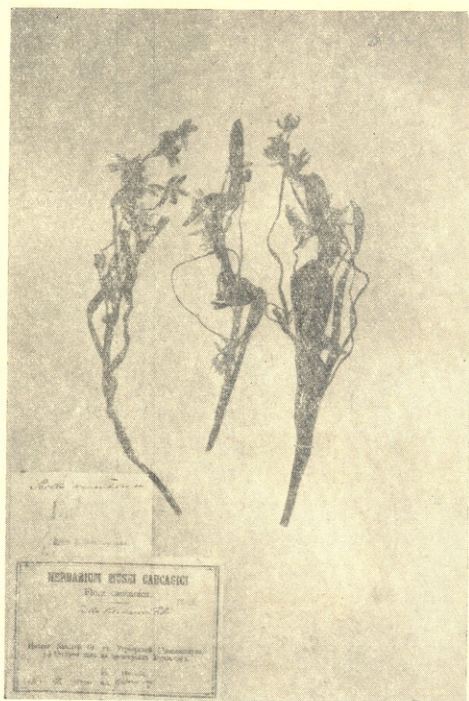

2. *Muscari atropatanum* A. Grossh.

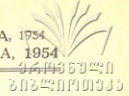

3. *Nectaroscordum tripedale* (Trautv.) A. Grossh.

4. *Ruscus hyrcanus* G. Wor.

6. *Scilla caucasica* Misch.

მ. ფოფხაძე

დალისტინის ზოგბირთი ცარცული მხართფხიანი

ზრომისათვის — დალისტინის ზოგიერთი ცარცული მხართფხიანი — მასალად გამოყენებულია აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაცული კოლექციები დალისტინიდან. ერთი კოლექცია (№ 0,51) ეკუთვნის ჰ. აბიხს. მას 1889 წელს გამოქვეყნებულ კატალოგში [6] სხვა ჯგუფების ცარცულ ნამარხებთან ერთად მოცემული აქვს ნეოკომურ მხართფხიანთა სახეობების დასახელება და ზოგიერთი მოკლე ცნობა მათი გეოლოგიური გავრცელების ანდა ცნობები მათი ნათესაური კავშირისა ამა თუ იმ ფორმასთან. მაგრამ კატალოგში ამ სახეობათა თუნდაც მოკლე დიაგნოზი ან დასურათება მოცემული არ არის. კატალოგში აღნუსხულია სულ 10 სახეობა სხვადასხვა ადგილებიდან. მეორე კოლექცია დალისტინიდან (№ 43) ეკუთვნის ვ. ბოგაჩევს. ამ კოლექციაში მხართფხიანების მხოლოდ ნაწილი იყო განსაზღვრული სახეობებამდე, აღსანიშნავია, რომ ამ უკანასკნელი კოლექციიდან თითქმის არცერთ ნიმუშს არ ახლავს ცნობა ასაკის შესახებ.

დასახელებული ორივე კოლექციიდან მხართფხიანები ჩემ მიერ განსაზღვრულია, ზოგჯერ ხელახლა, ზოგჯერ პირველად ანდა შემოწმებულია ძველი განსაზღვრები. იმ შემთხვევაში, როდესაც ძველი განსაზღვრა სწორია, ეს გარემოება სათანადო ადგილას მითითებულია აღწერებში და აკრეფე ცხრილებში. ზრომაში წარმოდგენილია 24 სახეობის აღწერა 5 გვარიდან. სახეობათა უმეტესობა დასურათებულია.

დალისტინის ცარცულ ნალექებში, როგორც ჩანს, მხართფხიანები უბრალოდ ყოფილა გავრცელებული, ამას გვაფიქრებინებს ის გარემოება, რომ მასალაში, რომელიც შეკრებილია მხოლოდ ორი-სამი ქრისტის მიხედვით და ისიც ცარცული ფაუნის საერთო კომპლექსში და არა სპეციალურად მხართფხიანთათვის, ამდენი სახეობა მოიპოვება.

უხერხულობას იწვევს ის გარემოება, რომ არსებული მასალის საფუძველზე ძნელია დალისტინის ცარცულ მხართფხიანთა დაკავშირება სხვა ქვეყნების და კერძოდ საქართველოს შესატყვისი ნალექების ფაუნასთან, ვინაიდან, როგორც აღინიშნა, მასალას მეტწილად არ ახლავს ცნობა სტრატეგრაფიული მდებარეობის შესახებ და გარდა ამისა ზოგიერთი ძველი ცნობა შემოწმებას მოითხოვს. ამასთან დაკავშირებით საჭირო არის დამატებითი მასალის დაგროვება და ძველი მასალის სტრატეგრაფიული მდებარეობის ადგილზე შემოწმება.

შესწავლილი მასალა შეიცავს როგორც ქვედა, ისე ზედა ცარცულ ფორმებს (იხილე ცხრილი). სიის უბრალო გადახედვითაც თვალსაჩინოა დალისტინის ცარცული მხართფხიანების ნათესაობა შემადგენლობის მიხედვით საქართვე-

ლოს მხართფეხიანებთან, ყველა ფორმა ამ სიიდან, გარდა *Magasa Sehlenb.*-ისა, ცნობილია საქართველოს ცარცულშიც [1,2]. მხოლოდ ამ მასალაში არ მოიპოვება საქართველოს ცარცულისათვის დადასტურებული ადგილობრივი ხასიათის მხართფეხიანები.

ამრიგად, ეს ნაწრომი წარმოადგენს საქართველოს მუზეუმში დაცულ დალისტნის ცარცულ მხართფეხიანთა მხოლოდ აღწერას, დასურათებას და ნუსხას, ე. ი. მასალას ცარცული ფაუნის ამ ერთ-ერთი ფართოდ გავრცელებული ჯგუფის შესწავლისათვის.

პალეონტოლოგიური აღწერა

ოჯახი RHYNCHONELLIDAE Gray, 1848

გვარი *Rhynchonella* Fischer 1809

Rhynchonella valangiensis de Lor.

ტაბ. I. სურ. 1, 1a-b.

1847. *Rhynchonella Agassizi* d'Orbigny (15) გვ. 17, ტაბ. 494, სურ. 1—4

1913. *Rhynchonella valangiensis* Jac. et Fall. (10) გვ. 51, ტაბ. VII, სურ. 1—4

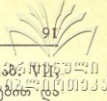
1949. „ „ მ. ფოფხაძე (2) გვ. 3.

ზომები:

სიგრძე . . .	14 მმ . . .	12 მმ . . .	9 მმ
სიგანე . . .	17 „ . . .	14 „ . . .	9 „
სისქე . . .	7 „ . . .	6 „ . . .	2,5 „

აღწერა. ნივთარა სამკუთხოვანია, უფრო ფართო, ვიდრე გრძელი, ზოგჯერ თანაბარი სიგრძე-სიგანის. ზურგის საგდული უფრო გამოზურცულია, ქედიანი, მუცლის საგდული ჯერ ბრტყელი და შემდეგ შუა ნაწილიდან ღრმა სინუსიანი. სინუსში 6—8 წიბოა. წიბოთა რიცხვი საგდულზე 25—28 უდრის. წიბოები თხემიდან შუბლის კიდისაკენ თანდათან მსხვილდება. გვერდის კომისური სწორია, კბილულიანი, ოდნავ გახრილი მუცლის საგდულისაკენ და ბლავი კუთხით დაშვებული შუბლის კიდისაკენ. შუბლის კიდის კომისური ლათინური ასო U-სებრი, დაკბილული და ასიმეტრიული; ასიმეტრიულობა სხვადასხვა ნიმუშებში მეტ-ნაკლებადაა გამოსახული, რაც ნაწილობრივ დეფორმაციის შედეგია. სინუსის სიღრმის გამო ნიმუში თითქოსდა ფრთებაწეულია. თხემი აპართულია, არა მაღალი, ოდნავ წვეტიანი, კარგად შემოფარგლული კიდეებით, არის უფრო წვეტიანი ნიმუშებიც. ფორამენი ძლიერ პატარაა და მრგვალი, უმეტესად უჩინარი.

მიმოხილვა. აღწერილი ნიმუშები კოლექციაში განსაზღვრული იყო როგორც: 1. *Rhynchonella multiformis* Roem., 2. *Rh. valangiensis* de Loriol და 3. *Rh. parvirostris* Sow. გულდასმითმა დაკვირვებამ და შესწავლამ მიიყვანა დასკვნამდე, რომ ეს ფორმები ერთ სახეს წარმოადგენს. აღსანიშნავია, რომ ყველა ნიმუში ერთი ადგილიდანაა. აღნიშნული სახეებისადმი ეს ფორმები მართლაც ამქავენებს მსგავსებას, მაგრამ განსხვავებაც თვალსაჩინოა: *Rh. parvirostris* Sow. (6. ტაბ. XII, სურ. 13—14) და (11 ტაბ. VIII, სურ. 29—30), უფრო დიდი და მსხვილი ფორმებია და მათ დიდი ფორამენი ახასია-

თებთ; *Rh. multififormis* Roem. var. *castellanensis* Jac. et. Fall. (11. ტაბ. I სურ. 11—19) განსხვავდება ნაკლები ზომებით, უფრო წვრილი წიბოებით და ნაკლებ გაშლილი „ფრთებით“, რითაც უფრო უახლოვდება *Rh. valangiensis* de Lor.-ს რომლისგანაც განსხვავდება შუბლის კიდის უფრო სიმეტრიული მოხაზულობით, წიბოთა მეტი დამრგვალებით, ზრდის ხაზთა არა სიმკვეთრით. მაგრამ თხემის მოყვანილობა, ზურგის საგდულის გამობურცვა, გვერდის-კომისური, ფრთები და პატარა ფორამენი საშუალებას იძლევა ეს ფორმები მიეკუთვნოს *Rh. valangiensis* de Lor.-ს, ხოლო განსხვავებანი სახის ფარგლებში არსებულ ცვალებად ნიშნებად უნდა ჩაითვალოს, ამის დადასტურებას იძლევა ეაკობისა და ფალოს მიერ მოცემული დასურათებაც.

ხადაურობა. დალისტანი. სეიდვენტსა და კასუმენს შორის.

გეოლ. გავრცელება. საფრანგეთის ვალანჯინური კირქვები, საქართველოს ვალანჯინური (?) კირქვები.

რიცხვი. 97 (№№ 43—16; 43—17; 43—265).

Rhynchonella multififormis Roem. var. cf. *ardescica* Jac. et Fall.

ტაბ. I სურ. 5, 5a.

1913. *Rhynchonella multififormis* Roem. var. *ardescica* Jac. et Fall. (11. გვ. 55, ტაბ. 8, სურ. 1—5).

1949. „ „ ფოფხაძე [2] გვ. 6.

ზომები:

სიგრძე . . . 19 მმ სიგანე . . . 21 მმ სისქე . . . 15 მმ

აღწერა. ნიმუშს ნიჟარა არა აქვს შერჩენილი. ნიმუში ხუთკუთხოვანია, თითქმის წრიული, უფრო განიერი, ვიდრე გრძელი. თითოეულ საგდულზე 25 წიბოა. საგდულები თითქმის თანაბარი გამობურცულობისაა. მუცლის საგდული სუსტ სინუსიანია, ზურგის-ქედიანი. სინუსში 5 წიბოა, ქედზე—6. თხემთან წიბოები წვრილია, შუბლის კიდესთან საკმაოდ მსხვილი. წიბოები და წიბოთშორისი ღარები მკვეთრია და თანაზომიერი. წიბოები საკმაოდ მახვილია. გვერდის კომისური ჯერ სწორია, შემდეგ გახეიქილი მუცლის საგდულისაკენ და ბოლოს სწორი კუთხით დაშვებული შუბლის კიდისაკენ. შუბლის კომისური ლათინური ასო U-სებრი. ზრდის ხაზები არა ჩანს. შუალა წიბოები უფრო მსხვილია, ვიდრე გვერდის. მუცლის საგდულის თხემი დაზიანებულია, ზურგის საგდულის თხემი კარგად ჩანს. შეიძლება დასკვნა, რომ თხემი საშუალო ზომის ჰქონია. თხემის გვერდითი ქედები მომრგვალებულია.

მიმოხილვა. მომრგვალებულ-ხუთკუთხოვანი ფორმით, შედარებით გამობურცული ზურგის საგდულით, მახვილი წიბოებით, წიბოების და წიბოთა შორისი ღარების თანაბარი ზომით, წიბოთა შესატყვისი რიცხვით საგდულზე, სინუსში და ქედზე, კომისურთა მოხაზულობით აღწერილი ნიმუში ჰგავს *Rh. multififormis* Roem. var. *ardescica* Jac. Fall.-ს მაგრამ ვინაიდან ნიმუში დაზიანებულია, ამიტომ მას მიაზლოებით იაკუთვნებ ამ სახეს. კოლექციაში ეს ნიმუში განსაზღვრული ყოფილა ძველად, როგორც *Rh. lata* d'Orb., რომელთანაც მხოლოდ შორეული მსგავსება აქვს, როგორც იმავე ჯგუფის წარმომადგენელს.

ხადაურობა. დალისტანი. გავრცელება. საფრანგეთის ზედა პოტრივული კირქვები; საქართველოს აპტური კირქვები. რიცხვი. 1 (№ 43—15).

Rhynchonella multiformis Roem. var. cf. *subardescica* Popch. გიგლიძე

ტაბ. I. სურ. 3, 3 a-b.

1949. *Rhynchonella multiformis* Roem. var. cf. *subardescica* Popch. [2]
 გვ. 8, ტაბ. 2, სურ. 3.

ზომები:

სიგრძე . . . 17 მმ სიგანე . . . 20 მმ სისქე . . . 17 მმ

ნიმუში ნაკლულია, მაგრამ შერჩენილი ნაწილები კარგადაა დაცული და შესაძლოა მისი მიახლოებითი განსაზღვრა.

აღწერა. ნიჟარა თითქმის მრგვალია, რადგან ძლიერი გამობურცულობის გამო აღარა ჩანს მისი ხუთკუთხოვანი მოხაზულობა. ნიმუში, ალბათ, უფრო ფართო იყო, ვიდრე გრძელი. მუცლის საგდული სინუსიანია, სინუსი არაა ღრმა, შიგ 4 წიბოა, ზურგის საგდულის ქედზე 5 წიბოა. საგდულებზე წიბოთა რიცხვი 16—16. გვერდებთან წიბოები წვრილია, შუა ნაწილში კი, საკმაოდ მკვეთრი, მსხვილი და მახვილი. გვერდის კომისური ჯერ სწორია, შემდეგ გაზნექილი მუცლის საგდულისკენ და ბოლოს ბლაგვი კუთხით დაშვებული შუბლის კიდისაკენ. შუბლის კომისური ლათინური ასო U-სებრი, ფართო. თხემი არა აქვს.

მიმოხილვა. ეს ნაკლიანი ნიმუში წიბოთა რიცხვით, ზომებით, ნიჟარის და ცალკეულ საგდულთა მოყვანილობით ძლიერ ჰგავს *Rh. multiformis* Roem. var. *subardescica* Popch.-ს, განსხვავდება მისგან გვერდის და შუალა წიბოებს შორის ხარვეზის უქონლობით და უფრო წვრილი წიბოებით. რაც ამავე სახესხვაობის ფარგლებში არსებულ განსხვავებად უნდა ჩაითვალოს. კოლექციაში ნიმუში განსაზღვრული იყო როგორც *Rh. lata* d'Orb. რომელთანაც მას შორეული მსგავსებაც არა აქვს.

სადაურობა. დაღისტანი. გავრცელება. საქართველოს აბტური კირქვები. რიცხვი 1 (№ 43—15).

Rhynchonella multiformis Roem. var. aff. *castellanensis* Jac. et Fall.

ტაბ. I. სურ. 6.

კოლექციაში ორი ნიმუშია, ერთი მათგანი ქანშია ჩაკეებული; ორივე კარგი დაცულობისაა.

ზომები:

სიგრძე 22 მმ 20 მმ
 სიგანე 30 „ 30 „
 სისქე (ქანშია) 17 „

აღწერა. ნიმუშებს ადგილ-ადგილ შერჩენილი აქვს ნიჟარა. ზურგის საგდულიდან ნიმუში სამკუთხოვანი მოყვანილობისაა, მუცლის საგდულიდან-ხუთკუთხოვანი. უდიდესი სიფართო ნიმუშს შუა ნაწილში და თხემის მახლობლად აქვს, რის გამო ნიჟარას ფრთხილად გაშლილი გვერდები აქვს. აქა-იქ მკრთალად ჩანს ზრდის ხაზები. თითოეულ საგდულზე 40 წიბოა; მუცლის საგდულის ღრმა სინუსში 12—13 წიბო დაითვლება. ზურგის საგდული ქედისაა. მიუხედავად გადარეცხვისა, წიბოები მკვეთრია და შუბლის კიდის მახლობლად

ისინი მახვილიც კი არიან. თხემი მკვეთრია, უფრო ამართული, ვიდრე მკვეთრი. მოლუნული, არაწვეტიანი. ფორამენი საშუალო ზომის, სიგრძივ ოვალური. თხემის გვერდითი ქედები მკვეთრია, მაგრამ მომრგვალებული. გვერდის კომისური ჯერ სწორია, შემდეგ გაზნეტილა მუცლის საგდულისაკენ, მომრგვალებული და თანდათანობით გადასული შუბლის კომისურში, რომელიც ლათინური ასო U-სებრია, მაგრამ ფართო.

მიმოხილვა. ძველი განსაზღვრა ნიმუშებისა იყო: *Rh. multiformis* Roem. დიდი ზომები, წიბოთა მრავალრიცხოვნება, მათი სიმკვეთრე, მკაფიოდ გამოსახული თხემი და მისი ქედები ადასტურებენ, რომ აღწერილი ნიმუშები ეკუთვნის *Rh. corallina* Leym.-ის ჯგუფს, ხოლო სხვა ნიშან-თვისებათა ერთობლიობა, როგორცაა მეტი სისქე შუა ნაწილში და თხემის მიდამოებში, ფრთხილად ვაშლილი გვერდები, მუცლის საგდულის ღრმა სინუსი და ნიჟარისა და თხემის საერთო მოყვანილობა ეს ნიმუში *Rh. multiformis* Roem, var. *castellanensis* Jac. et Fall.-ს ჰგავს (11. გვ. 54, ტაბ. VII, სურ. 15—19), განსხვავდება მისგან უფრო წვრილი და მრავალრიცხოვანი წიბოებით. აღწერილი ნიმუშებს თითოეულ საგდულზე 40 წვრილი წიბო აქვს წინააღმდეგ 30 საკმაოდ მსხვილი წიბოსი. აღსანიშნავია, რომ ჟაკობი და ფალო მხოლოდ წიბოთა რიცხვით ასხვავებენ *Rh. multiformis* Roem. var. *castellanensis* Jac. et Fall.-ს *Rh. parvirostris* Sow.-საგან, რომელსაც, აგრეთვე, 40—40 წიბო აქვს საგდულელებზე.

Rh. parvirostris Sow.-სადმიც დიდ მსგავსებას ამჟღავნებს აღწერილი ნიმუშები, სახელდობრ წიბოთა რიცხვით და ხასიათით, მაგრამ ზურგის საგდულის სისქით, ნიმუშის საერთო მოხაზულობითა და ფრთხილობით დალისტნური ფორმები მეტ მსგავსებას იჩენს *Rh. multiformis* Roem. var. *castellanensis*-ისადმი. ამიტომ მიუხედავად განსხვავებისა წიბოთა რიცხვში, მე აღწერილი ნიმუშებს პირობითად ამ სახესხვაობას ვუკავშირებ და შესაძლებლად მიმაჩნია წიბოთა გაწვრილების ხარჯზე გაზრდილიყო მათი რიცხვი. მასალის სიმცირე სხვა დასკვნათა გამოტანის საშუალებას არ იძლევა.

სადაურობა. დალისტანი. გავრცელება. *Rh. multiformis* Roem. var. *castellanensis* Jac. et fall. ცნობილია საფრანგეთის ჰოტრიველ კირქვებში და საქართველოს ქვედა ცარცულში. რიცხვი. 2 (43—444).

Rhynchonella multiformis Roem. var. *contractoides* Jac. et Fall.

1913. *Rhynchonella multiformis* Roem var. *contractoides* Jac. et Fall. (10) გვ. 53. ტაბ. VII, სურ. 10.

ზომები:

სიგრძე . . . 25 მმ სიგანე . . . 25 მმ სისქე . . . 11 მმ

აღწერა. ნიმუშს აქა-იქ შერჩენილი აქვს ნიჟარის ნაწილები. ნიმუში ზურგის საგდულიდან მომრგვალებულ-სამკუთხოვანია, მუცლის საგდულიდან—ხუთკუთხოვანი. მუცლის საგდული სინუსიანია, სინუსი საკმაოდ გრძელი და ფართოა, სინუსში ექვსი საკმაოდ მსხვილი და მკვეთრი წიბოა, თითოეულ საგდულზე 23 წიბოა. წიბოები თხემზე წვრილია, შემდეგ მსხვილდება თანდათან და შუბლის კიდეზე ისინი საკმაოდ მსხვილნი არიან. სინუსში წიბოები უფრო მსხვილია, ვიდრე ფრთხილად აწეულ გვერდებზე. გვერდის კომისური

სწორია, მუცლის საგდულისკენ გაზნეკილი და ბლაგვი კუთხით სწორად დაშვებული შუბლის კიდისაკენ. სინუსი ძლიერ წაგრძელებულია; შუბლის კომისური ლათინურ U-სებრი. ზურგის საგდულის ქედზე 7 წიბოა, მათ შორის შუა წიბო უფრო მსხვილია. სინუსი ძლიერ ღრმაა. თხემი ამართულია, მახვილი და მკაფიო, გადაღუნულია მხოლოდ მისი წვეტი. თხემის გვერდითი ქედები მკაფიოდ გამოსახულია და მომრგვალებული, ქედებზე წიბოები არა ჩანს, ფორამენი პატარაა და მრგვალი.

მიმოხილვა. ნიმუშის ძველი განსაზღვრა სახეობამდე არ ყოფილა დაყვანილი, ეტიკეტზე ეწერა მხოლოდ *Rhynchonella*.

აღწერილი ნიმუში შორეულ მსგავსებას ამჟღავნებს *Rh. malbosii* Pict.-mut. *contractoides* Jac. et Fall.-ისადმი ნიჟარის მოყვანილობით და საერთო იერით, მაგრამ ძირითადად განსხვავდება მისგან თხემის მოყვანილობითა და მოკაზმულობით. ძლიერ ჰგავს *Rh. multiformis* Roem. var. *contractoides* Jac. et Fall.-ს, მოყვანილობით, ამართული თხემით, სწორი გვერდის კომისურით, U-სებრი შუბლის კომისურით, ღრმა სწრუსით, წიბოთა საერთო რიცხვით, მათი განლაგებითა და რიცხვით სინუსში და ქედზე, წიბოთა სისქით და სიმკვეთრით და სხვა. განსხვავდება თითქოსდა ნაკლები სიგრძით ნიმუშისა, აღწერილი ნიმუში თანაბარი სიგრძე-სიგანისაა და თხემიც ოდნავ უფრო მაღალი უჩანს, რაც ალბათ სახისავე ფარგლებში არსებულ ცვალებად ნიშნებს მიეკუთვნება.

სადაურობა. დაღისტანი. **გავრცელება.** საფრანგეთის ზედა ჰოტრივეული. რიცხვი. 1 (№ 43—458).

Rhynchonella cf. *lata* d'Orb.

1847. *Rhynchonella lata* d'Orbigny (15) გვ. 21, ტაბ. 491, სურ. 8—17.
 1945. " " ნუცუბიძე [1] გვ. 161—162.
 1949. " " ფოფხაძე [2] გვ. 17—18.

კოლექციაში არსებული რამდენიმე ნიმუში განსაზღვრული იყო, როგორც *Rh. lata* d'Orb., აქედან სათანადო შემოწმების შემდეგ 4 ნიმუში *Rh. lata* d'Orb. var. *minor* Jac. et Fall. აღმოჩნდა, ხოლო ერთი დაზიანებული და თანაც ნაკლიანი ნიმუში, თვისი ნისკარტისებური, გრძელი, მოღუნული თხემით, მუცლის საგდულის თხემსა და საკეტის კიდის შორის არსებული გლუვი და ღრმა ჩაღრმავებით, თხემიდანვე მომაკალი მკვეთრი, საკმაოდ მახვილი წიბოებით, თხემის გვერდითი მკვეთრი ქედებით ძლიერ ჰგავს *Rh. lata* d'Orb.-ს. ნიმუშის ნაკლიანობისა და დაზიანების გამო განსაზღვრა პირობითია.

ამავე კოლექციაშივე არის კვლავ ნაკლიანი, უთხემო ნიმუში რომელსაც ეტიკეტზე მხოლოდ *Rhynchonella* ეწერა. ეს ნიმუში ჰგავს *Rh. lata* d'Orb.-ს წიბოების რიცხვით (35) და მოყვანილობით, სინუსში არსებული 8 წიბოთი, კომისურებით და სხვა. აქვეა, აგრეთვე, შუბლის კიდის ნატეხი სინუსში 6—7 მახვილი წიბოთი მსგავსად *Rh. lata* d'Orb.-სა.

სადაურობა. დაღისტანი. **გავრცელება.** საფრანგეთის ურგონული კირქვები; ყირიშის აპტური ქვიშიანი კირქვები, საქართველოს ბარემული და აპტური კირქვები.

რიცხვი 3 (№№ 43—436; 43—458).

Rhynchonella aff. *lata* d'Orb.

ტაბ. I. სურ. 2, 2a.

ზომები:

სიგრძე	20 მმ	18 მმ
სიგანე	18 „	17 „
სისქე	14 „	10 „

აღწერა. ნიმუშს აქა-იქ შერჩენილი აქვს ნიჟარის ნაწილები; ნიმუში ზურგის საგდულიდან მომრგვალებულ-ხუთკუთხოვანია, მუცლის საგდულიდან მომრგვალებულ-ხუთკუთხოვანია, ერთი მათგანი წაგრძელებულია. ზურგის საგდული უფრო გამოზურკულია, ვიდრე მუცლის. თითოეულ საგდულზე 25 მკვეთრი წიბოა. წიბოები თხემიდანვე იწყება, სადაც მხოლოდ ლუბით შეიმჩნევა, შემდეგ კი ისინი თანდათან მსხვილდებიან. ზურგის საგდულს ქედისებრი ამალღება აქვს, ხოლო მუცლისას სუსტი სინუსი, რომელშიც (შუბლის კიდის მახლობლად) 5—6 წიბოა. გვერდის კომისური ჯერ სწორია, შემდეგ გახრილი მუცლის საგდულისაკენ და ბოლოს ბლაგვი კუთხით დაშვებული შუბლის კიდისაკენ. შუბლის კიდის კომისური U-სებრია. თხემი ამართულია, საკმაოდ წვეტიანი, მკვეთრად შემოფარგლული ქედებით. ფორამენი მხოლოდ ერთ ნიმუშზე ჩანს, იგი პატარაა და მრგვალი.

მიმოხილვა. ნიმუში კოლექციაში განსაზღვრული იყო, როგორც *Rh. lata* d'Orb. აღწერილი ნიმუშები ჰგავს კარაკაშის მიერ (3. გვ. 211, ტაბ. XXI, სურ. 17 და 18) დასურათებულ *Rh. lata* d'Orb.-ს. ნიჟარის საერთო მოხაზულობით, მაღალი და საშუალო წვეტიანობის თხემით, თხემსა და საკეტის ხაზს შორის არსებული გლუვი ჩაღრმავებით, პატარა და მრგვალი ფორამენით და სხვა, მაგრამ მისდამი მიკუთვნება შეუძლებელია, ვინაიდან, ცნობილია, რომ ამ სახეს ახასიათებს 30—35 წიბო და დევიდსონის ნიმუშებს (6. გვ. 82, ტაბ. XI, სურ. 6—22, ტაბ. XII, სურ. 24) 45—50 წიბოც კი დაეთვლება, აღწერილი ნიმუშს კი მხოლოდ 24—25 წიბო შოებოვება, სინუსშიც ნაცვლად 7—8 წიბოსი, 5—6 წიბოა, რითაც უფრო *Rh. multiformis*-ის სახესხვაობებს ჩამოგავს, მაგრამ განსხვავდება მათგან უფრო ინდივიდუალიზებული, მკვეთრი თხემით, მკვეთრი წიბოებით და სხვა... დევიდსონის *Rh. latissima*-სადმი კიდევ უფრო ნაკლებ მსგავსებას იჩენს მოკაზმულობის, საერთო მოყვანილობის და მაღალი თხემის მხრივ. იგი მსგავსია აგრეთვე დ'ორბინის ფორმების (15. გვ. 21, ტაბ. 491, სურ. 8—17), მაგრამ განსხვავდება, უფრო სუსტი სინუსით და ქედით, წიბოთა რიცხვით და განლაგებით.

შესაძლებელია ეს ნიმუში ახალი სახესხვაობა იყოს, მაგრამ მასალის სიმცირე ასეთი დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას არ იძლევა.

სადაურობა. დადისტანი.

რიცხვი. 3 (№ 43—19).

Rhynchonella lata d'Orb. var. *minor* Jac. et Fall.

ტაბ. I. სურ. 4, 4a-b.

1919. *Rhynchonella lata* d'Orb. var. *minor* Jac. et Fall. (15) გვ. 57, ტაბ.

VIII, სურ. 18—21.

1949.

" " "

ფოფხაძე [2] გვ. 18—19.

ზომები:

სიგრძე . . .	14 მმ . . .	12 მმ
სიგანე . . .	16 „ . . .	14 „
სისქე . . .	ქანშია . . .	8 „

კოლექტივაში ნიმუშები განსაზღვრული იყო როგორც *Rh. lata* d'Orb.

აღწერა. პატარა ნიმუშებია—ზურგის საგდულიდან სამკუთხოვანი, მუცლის საგდულიდან—ხუთკუთხოვანი. ზურგის საგდული ბრტყელია, მუცლის გამობურცული წიბოები თხემიდანეე იწყება, მათი რიცხვი თითოეულ საგდულზე 25—30; წიბოები წვრილია, მაგრამ მკვეთრი. გვერდები ოდნავ გაწეულია ფრთებივით. სინუსში 7—8 წიბოა. გვერდის კომისური სწორია, შუბლის კიდის ლათინური U-სებრი, ოდნავ ასიმეტრიული. თხემი ამართულია, არა მაღალი. ფორამენი არა ჩანს.

მიმოხილვა. აღწერილი ნიმუში ზემოჩამოთვლილ ყველა ნიშან-თვისებით ესატყვისება *Rh. lata* d'Orb. var. *minor* Jac. et Fall.-ს.

სადაურობა. დაღისტანი. გავრცელება. საფრანგეთისა და საქართველოს ურგონული კირქვები. ჩიცხვი. 4 (№ 43—6).

Rhynchonella depressa Sow.

ტაბ. II. სურ. 1—4 a-b.

1913. <i>Rhynchonella depressa</i> Jac. et Fall. (11) გვ. 59, ტაბ. VIII, სურ. 30.
1945. „ „ ნუტუბიძე [1] გვ. 156—157.
1949. „ „ ფოფხაძე [2] გვ. 20.

ზომები:

სიგრძე . . .	25 მმ	20 მმ	16 მმ	12 მმ
სიგანე . . .	23 „	21 „	17 „	12,5 „
სისქე . . .	13 „	13 „	10 „	9 „

აღწერა. ნიმუშები სამკუთხედი ფორმისაა, ბრტყელი და ასიმეტრიული. უმეტესად უფრო ფართო, ვიდრე გრძელი. თითოეულ საგდულზე 25—33 მკვეთრი წიბოა, შუა წიბოები უფრო მსხვილია, შუბლის კიდისაკენ წიბოები გამსხვილებულია. მუცლის საგდული სინუსიანია, 5—9 წიბოთი; ზურგის საგდული ქედიანია. წიბოები თხემზე წვრილია, ზოგჯერ იგი გლუვია. გვერდის კომისური სწორია, შემდეგ გაზრდილია მუცლის საგდულისკენ და სწორი კუთხით დაშვებული შუბლის კიდისაკენ. შუბლის კიდის კომისური ტალღებრივი, ფართო U-სებრი. შუბლის კიდესთან შეიმჩნევა წიბოთა დატოტვა. თხემი მოკლეა, სუსტად გადმოღუნული. ფორამენი მრგვალია, ზოგჯერ ოვალური ჩანს გამოფიტვის გამო. ერთ ნიმუშზე ჩანს ორნაწილოვანი დელტიდიუმი.

მიმოხილვა. აღწერილი ნიმუშები ყველა ზემოჩამოთვლილი ნიშან-თვისებით ჰგვიანან *Rh. depressa* Sow.-ს. ღ'ორბინის ფორმებისაგან (15. გვ. 18, ტაბ. 491, სურ. 1—7) განსხვავდება მხოლოდ ზრდის ხაზთა ბუნდოვანებით, რაც ცუდი დაცულობის შედეგი უნდა იყოს. დევიდსონის ფორმებიდან ჰგავს (7. გვ. 89, ტაბ. XII, სურ. 30) ერთს, რომელიც var. A-ს სახელით არის აღწერილი და ზრდის ხაზებიც კარგად აქვს გამოსახული. როგორც ცნობილია *Rh. compressa*-საგან ეს სახე განსხვავდება მოყვანილობით და გვერდებისაკენ.

გაფართოებით, *Rh. lata*-ს უფრო მაღალი და წვეტიანი თხემი აქვს, ხოლო *Rh. nuciformis* უფრო შევიწროებულია და მუცლის საგდული უფრო გამოზარტული აქვს.

ნიმუშები ჰ. აბიხის კოლექციიდან არის და განსაზღვრავს სწორი ჰქონდა, გარდა ერთი ნიმუშისა (№ 051—89).

სადაურთობა. დალისტანი. გუნები და შუნუდალი (ნეოკომური ჰ. აბიხის მიხედვით).

გავრცელება. საფრანგეთის ნეოკომური (დ'ორბინის მიხედვით). ინგლისში და საქართველოში აბტურში და სენრამანურში.

რიცხვი. 13 (№№ 051—85; 051—86; 051—87; 051—88).

Rhynchonella lineolata Dav.

1913. *Rhynchonella lineolata* Jac. et Fall. (11) გვ. 17, ტაბ. 1, სურ. 9—14.

1945. " " ნუტუბიძე [1] გვ. 147—148.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე . . . 13 მმ სიგანე . . . 12 მმ სისქე . . . 10 მმ

აღწერა. თითქმის წრიული ფორმა; საგდულები თითქმის თანაბარი გამოზარტულობისაა. მუცლის საგდული სუსტ სინუსიანია, ორი წიბოთი სინუსში, ხოლო მის აქეთ-იქეთ 6—6 მოკლე წიბოა პალეალურ მხარეზე, ნიმუში სხვა ნაწილებში გლუვია. გვერდის კომისური სწორია, შუბლის კიდის სუსტად ტალღებრივი. თხემი მოკლეა და გადაღუნული ზურგის საგდულისა-კენ. ფორამენი უჩინარია.

მიმოხილვა. კოლექციაში ეს ნიმუში განსაზღვრული იყო, როგორც *Rh. lata* d'Orb., რაც არაა მართებული, რადგან იგი სრულიად სხვა ჯგუფის ნიშან-თვისებათა მატარებელია, სახელდობრ აღწერაში მოცემული ნიშნების მიხედვით *Rh. lineolata* Phill.-ს უნდა ეკუთვნოდეს. განსაკუთრებით დიდ მსგავსებას იჩენს კარაკაშის ფორმებისადმი (3. გვ. 208, სურ. 1), განსხვავდება მისგან მხოლოდ ქველ-ხაზების უქონლობით, რაც ნიმუშის არადამაკმაყოფილებელი დატულობით უნდა აიხსნას. კარაკაში აღნიშნავს ამ სახისათვის ნაირ-მოყვანილობას და მოკაზმულობას. ამ თვალსაზრისის მიხედვით დედისონის (7. გვ. 98, ტაბ. XII, სურ. 6—10) ნიმუშებისაგან აღწერილი ფორმის განსხვავება სახის ფარგლებში არსებულ ცვალებადობას მიეწერება.

სადაურთობა. დალისტანი. გუნები (ნეოკომური ჰ. აბიხის მიხედვით).

გავრცელება. ინგლისის სპიტონის თიხები; ყირიმის ბარემული კირქვები და ქვიშიანი კირქვები; საქართველოს აბტურიდან, ოქსფორდული და ლუზიტანურიდან ქ. ნუტუბიძის მიხედვით.

რიცხვი. 1 (№ 051—89).

Rhynchonella sp.

ტაბ. II. სურ. 5.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე . . . 21 მმ სიგანე . . . 30 მმ სისქე . . . 22 მმ

აღწერა. ძლიერ განიერი, თანაბარი სიგრძე და სისქის ნიმუშია. ნიმუშს მოტეხილი აქვს მუცლის საგდულის თხემი, რაც განსაზღვრავს ძნელმბ, მაგ-

7. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XVI—A

რამ იგი იმდენად განსხვავებულია, რომ აუცილებელია მისი აღწერა. მცხეთის რაიონის აგდელი ნაკლებ გამოზრტულია და შუბლის კიდესთან აქვს არა ღრმა, მაგრამ გრძელი სინუსი 6 წიბოთი. საგდულზე 16—20 წიბოა; წიბოები შუბლის კიდისაკენ მსხვილდება და ბასრი ხდება. ზურგის საგდული ძლიერ გამოზრტულია, მომრგვალებული სამკუთხედის მოყვანილობა აქვს. ზურგის საგდულის თხემი მომრგვალებულია; აქვს ხშირი და წვრილი წიბოები. გვერდის კომისური მომრგვალებულ-სწორია, გახრილი მცირე მანძილზე მუცლის საგდულისაკენ და გრძელი ხაზით დაშვებული შუბლის კიდისაკენ, შუბლის კომისური ფართო და გრძელი U-სებრია. უდიდესი სიფართო ნიშუსი შუა ნაწილში აქვს, რის გამო გვერდები ფრთებივითაა გასული განზე, რაც ნიშუსის დიდი სისქის გამო ცხადად არა ჩანს. შესამჩნევია შუბლის კიდის მოკვეთილობა.

მიმოხილვა. ნიშუსი კოლექციაში განსაზღვრული იყო, როგორც *Rh. plicatilis* var. *octoplicata* Sow., რისი გაზიარებაც ძნელია, ვინაიდან იგი განსხვავდება ამ სახესხვაობისაგან: ნაკლები სიგრძით (განსხვავება 20 მმ), და სისქით; ასევე მორთულობით, მაგალითად—*Rh. plicatilis*-ს წიბოთა და ზრდის ხაზთა გადაკვეთის გამო დაუჯრული სკულპტურა აქვს, ამ ნიშუსს კი ზრდის ხაზი არსად ემჩნევა, მიუხედავად დამაკმაყოფილებელი დაცულობისა.

აღწერილი ნიშუსი *Rh. polygona* d'Orb.-ს ჩამოჰგავს გამოზრტული ზურგის საგდულით, მოკვეთილი შუბლის კიდით და კომისურებით, მაგრამ უკანასკნელს უფრო ხშირი და წვრილი წიბოები, უფრო წესიერი მოყვანილობა და ზომიერი სისქე აქვს. *Rh. astieriana* d'Orb. var. *guebhardi* Jac. et Eall.-საგან განსხვავდება მეტი სიმეტრიულობით, თხემის უქონლობა აძნელებს უფრო ზუსტ შედარებას. აღსანიშნავია, რომ *Rh. astieriana* d'Orb. ასეთი ჯუჯა ფორმა არ არის, სკულპტურაც უფრო მკვეთრი აქვს და მისი ასიმეტრიულობაც ცხადად გამოსახულია. ჩამოჰგავს აგრეთვე *Rh. nuciformis* Sow.-ს ძლიერ გამოზრტული ზურგის საგდულით, კომისურების მოხაზულობით და შუბლის კიდით, მაგრამ უკანასკნელი უფრო წვრილწიბოიანია და უფრო მკვეთრად გამოსახული ნაწილები აქვს, აღწერილი ნიშუსი კი ტლანქ მონატებს ჩამოჰგავს. აღწერილი ნიშუსი წიბოთა რიცხვით, ზურგის საგდულის სისქით, კომისურებით და სინუსით უფრო მეტად *Rh. renauxiana* d'Orb.-ს ჰგავს, მაგრამ განსხვავდება მისგან საერთო იერიით და გარდა ამისა, თხემის უქონლობაც აძნელებს საკითხის გადაჭრას.

სადაურობა. დაღისტანი.

რიცხვი. 1 (№ 43—405).

ოჯახი TEREBRATULIDAE Gray 1840

გვარი *Terebratula* (Lhwyl) Klein 1753

Terebratula biplicata (Brocchi) Sow.

ტაბ. III. სურ. 1—1a-b. 2.

- 1851—55 *Terebratula biplicata* Davidson (7) გვ. 55—57, ტაბ. VI, სურ. 33—42; ტაბ. IX, სურ. 37.
 (8) გვ. 33, ტაბ. V, სურ. 1—2
 (14) გვ. 196, ტაბ. IV, სურ. 3—13.
 ქ. ნუცუბიძე (1) გვ. 166—170.
 ფოფხაძე [2] გვ. 47—49;

1874.	"	"
1937.	"	"
1945.	"	"
1949.	"	"

კოლექციაში თხუთმეტი ნიმუშია, რომელთა უმრავლესობა განსაზღვრული იყო, როგორც *Terebratula dutempleana* d'Orb. ერთი სრულიად განუსაზღვრელი აღმოჩნდა, ერთს *Ter. sella*-ს ეტიკეტი ჰქონდა და ერთიც სწორად იყო განსაზღვრული.

დასახელებული ნიმუშები სავსებით შესატყვისნი არიან პალეონტოლოგიურ ლიტერატურაში ცნობილ *Terebratula buplicata* (Brocchi) Sow.-ის.

ხადაურობა. დაღესტანი. გუნიბის და გუმბრის მიდამოების ცარცული კირქვები.

გავრცელება. ინგლისის ზედა აპტური, გოლტი, სენომანური, ასევე ევროპაში. საქართველოს აპტური კირქვები.

რიცხვი. 15 (№№ 43—133; 43—7; 43—8; 43—210; 43—308; 43—462; 43—137; 051—74).

Terebratula cf. buplicata var. *dutempleana* d'Orb.

ტაბ. III. სურ. 4—4 a-ბ.

1851—55. *Terebratula buplicata* Sow. var. *dutempleana* Dav. (7) გვ. 57,

ტაბ. VI, სურ. 1; 6—9.

1949. " " ფოფხაძე [2] გვ. 50—51.

ნიმუში შესატყვისია *Terebratula buplicata* Sow. var. *dutempleana* დევიდსონის და დ'ორბინის, აღწერისა და დასურათების მიხედვით, მაგრამ მცირე დაზიანების გამო განსაზღვრა მიახლოებითია.

ხადაურობა. დაღესტანი. გუნიბის მიდამოები. რიცხვი. 1 № 43—132).

გავრცელება. ინგლისის აპტური, გოლტი, სენომანი. საქართველოს და საფრანგეთის აპტური.

Terebratula sella Sow.

ტაბ. III. სურ. 3—3 a-ბ.

1851—55. *Terebratula sella* Davidson (7) გვ. 59, ტაბ. VIII, სურ. 4, 6, 9.

1910. *Terebratula sella* Kilian (12) გვ. 360, ტაბ. XII, სურ. 10.

1945. *Terebratula sella* ნუცუბიძე [1] გვ. 170.

1949. " " ფოფხაძე [2] გვ. 51—53.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე . . . 28 მმ, სიგანე . . . 24 მმ, სისქე . . . 15 მმ.

მომოხილვა. ჰ. აბიხის კოლექციაში ეს ნიმუში განსაზღვრული იყო, როგორც *Terebratula carteroniana* d'Orb, მაგრამ ის მოყვანილობით, ზომებით, მოკლე თხემით, ფორამენით, სიგრძივი ხაზებით, წერტილოვანი სტრუქტურით, შუბლის კიდის W-სებრი კომისურით და სხვა ნიშნებით შესატყვისია *Terebratula sella* Sow.-ს.

ხადაურობა. დაღესტანი. გუნიბი.

გავრცელება. ინგლისის აპტური, გოლტი და სენომანი; საფრანგეთის აპტური, ყირიმის ვალანტინური, ჰოტრიფული, ბარემული, აპტური.

რიცხვი. 1 (საქართველოს აპტური) (№ 051—90).

Terebratula sim. sella Sow. var. *upwarensis* Walker

ტაბ. IV. სურ. 4.

სიგრძე	22 მმ	17 მმ
სიგანე	21 „	12 „
სისქე	14 „	9 „

აღწერა. ნიმუში უფრო გრძელია, ვიდრე ფართო; ზრდადაუმთავრებელი ნიმუში მოგრძო ოვალურია, ხოლო დიდი ნიმუში ხუთკუთხოვანი, მას თხემი მოტეხილი აქვს. საგდულები თანაბარი ამობურცულობისაა. პატარა ნიმუშს ემჩნევა ქავლ-ხაზები; შერჩენილი ნიჟარის ნაწილებზე წერილ წერტილოვანი სტრუქტურა ჩანს. გვერდის კომისური ორივე ნიმუშზე სხვადასხვანაირია: ერთ მხარეზე ის ჯერ სწორია, მერე იხრება მუცლის საგდულისაკენ და ჩაღრმავების შემქმნელი მახვილი კუთხით დაშვებული შუბლის კიდისკენ; მეორე მხარეზე გვერდის კომისური ჯერ სწორია, მომრგვალებულად გახრილი მუცლის საგდულისაკენ და ნაკლები ჩაღრმავების წარმოქმნელი ბლაგვი კუთხით დაშვებული მუცლის საგდულისაკენ; შედეგად მუცლის საგდულის მხრიდან ცალი გვერდი ფრთასავითაა გაწეული, მეორე შეკვეცილს მოგვაგონებს. გვერდების ასიმეტრია პატარა ნიმუშსაც აქვს იმ განსხვავებით, რომ აქ შენაცვლებულია ბლაგვი და მახვილი კუთხის ადგილები. შუბლის კიდის კომისური ტალღებრივია. ზურგის საგდულის შუა ნაწილიდან შუბლის კიდისაკენ მოდის სამი წიბო, სინუსში კი, დატოტვის გამო უკვე ოთხი წიბოა. წიბოები საკმაოდ მსხვილია, მათ იქეთ-აქეთ დებრესიები მოსდევს და შემდეგ გვერდებზე კვლავ თითო წიბოა, შემდეგ სუსტი ჩაღრმავება და ისევ თითო წიბო. მუცლის საგდულის ქედზე 5 წიბოა იქეთ-აქეთ ღრმა უთანაბრო დებრესიები და შემდეგ წიბოსებრი თითო სალტე, ისე რომ არა მარტო გვერდებია ასიმეტრიული, არამედ მორთულობაც ასიმეტრიულია. ასეთივე, მაგრამ უფრო მარტივი მორთულობა აქვს შუბლის კიდესთან პატარა ნიმუშსაც; მისი თხემი სუსტადაა გადმოლუნული, თხემის ქედები მომრგვალებულია, არა მკვეთრად გამოყოფილი. ჩანს მთლიანი (?) ბუნდოვანი დელტიდიუმი. ნიმუშზე ჩანს ბუნდოვანი შუა ხაზი, ძნელი გასარკვევია ქავლხაზია თუ სეპტა. პატარა ნიმუშზე აქა-იქ შეიმჩნევა მკრთალი ზრდის ხაზები.

მიმოხილვა. აღწერილი ნიმუშები მოყვანილობით, რადიალური ქავლ-ხაზებით, შუბლის კიდის ნაოქ-წიბოებით, შუბლის კიდის და გვერდების ასიმეტრიულობით ძლიერ ჰგავს *Ter. sella* Sow. var. *upwarensis* Walker-ს, მაგრამ, დანამდვილებით მისდამი მიკუთვნება შეუძლებელია, ჯერ ერთი დიდი ნიმუშის დაზიანების გამო, და მეორეც ორივე ნიმუშზე არსებული საეჭვო შუა ხაზის გამო. შესაძლოა ის ქავლ-ხაზი იყოს, მაგრამ თუ სეპტა არის, მაშინ ნიმუშები სხვა გვარს მიეკუთვნება. სხვა გვართა ცნობილ წარმომადგენლებში ნიმუშები გარეგან მსგავსებას არ ამჟღავნებენ, შინაგანი აგებულების გასარკვევად კი საჭირო არის მეტი მასალა.

სადაურთობა. დაღისტანი. შუნუ-დაღის ნეოკომური აბიხის მიხედვით.
 რიცხვი. 2 (№№ 051—75; 051—76).

Terebratula praelonga Sow.

1847. *Terebratula praelonga* d'Orbigny (15) გვ. 75, ტაბ. 506, სურ. 1—7.
 1851. „ „ „ (7) გვ. 58, ტაბ. VIII, სურ. 1—2.

1874. *Terebratula praelonga* d'Orbigny (8) გვ. 37, ტაბ. III, სურ. 12
 1945 " " ნუტუბიძე [1] გვ. 170.
 1949 " cf. " ფოფხაძე [2] გვ. 53—54.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე	45 მმ	42 მმ
სიგანე	35 "	32 "
სისქე	23 "	22 "

მიმოხილვა. ნიმუშები კოლექციაში განსაზღვრული იყო, როგორც *Terebratula praelonga* Sow., რაც მართებულია, ვინაიდან ისინი თვისი მორფო-ლოგიკური ფორმით, ზურგის საგდულის შუბლის კიდის ორნაოქიანობით, მუცლის საგდულის ორსინუსიანობით და შუა ქედით, გადმოღუნული ბლავი თხემით, დიდი ფორამენით, კომისურთა მოყვანილობით ჰგვანან *Terebratula praelonga* Sow.-ს. მართალია, ეს ნიმუშები მსგავსია *Ter. buplicata* (Brocchi) Sow. და *Ter. sella* Sow.-ის, მაგრამ პირველისაგან განსხვავდება უფრო მორფო-ლოგიკური ფორმით და თანაბრად გამოზურცული საგდულებით, ხოლო *Ter. sella* უფრო მოკლე და განიერი ფორმაა და ოდნევა გაბრტყელებული შუბლის კიდე ათაღებული აქვს და მისი ნაოქებიც უფრო მკვეთრია. ზოგიერთი მკვლევრის მოსაზრება, რომ ამ სამ სახეთა შორის შესაძლოა ერთმანეთთან დამაკავშირებელი ფორმების მონახვა, საფესებით გასაზიარებელია.

სადაურობა. დალისტანი.

გავრცელება. ინგლისის აპტური; საფრანგეთის ქვ. ნეოკომური; საქართველოს აპტური კირქვები.

რიცხვი. 14 (№ 43—9).

Terebratula cf. *praelonga* Sow.

- 1847 *Terebratula praelonga* d' Orb. (15) გვ. 75, ტაბ. 506, სურ. 1—7.
 1945 " " ნუტუბიძე [1] გვ. 170.
 1949 " " ფოფხაძე [2] გვ. 53—54.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე	29 მმ	25 მმ
სიგანე	21 "	20 "
სისქე	16 "	13 "

მიმოხილვა. კოლექციაში არსებული შვიდი ნიმუშიდან შვიდივე განსაზღვრულია, როგორც *Terebratula praelonga* Sow. მაგრამ, აქედან ერთი ნიმუში აშკარად *Terebratula sella*-ს ეკუთვნის, ერთი კი კითხვის ნიშნის ქვეშ; ორი მათგანი მიახლოებით განისაზღვრა, როგორც *Terebratula praelonga* Sow., ხოლო სამ ნიმუშს დაზიანებული აქვს ან შუბლის კიდე, ან თხემი და ძნელია გარკვევა მონათესავე სახეებიდან რომელს ეკუთვნის (051—78 და 051—83).

სადაურობა. დალისტანი, შუნუ-დალი (ნეოკომური ჰ. აბიხით).

რიცხვი. 2 (051—75; 051—80).

Terebratula semiglobosa Sow.

ტაბ. IV. სურ. 1—1 a-b.

1847. *Terebratula semiglobosa* d'Orb. (15) გვ. 105, ტაბ. 514, სურ. 1—4.
 1851—51 „ „ Davidson (7) გვ. 64, ტაბ. VIII, სურ. 6—18
 1949 „ „ ფოფხაძე [2] გვ. 62—63.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე . . .	25 მმ	24 მმ	20 მმ
სიგანე . . .	21 „	20 „	18 „
სისქე . . .	18 „	17 „	14 „

მიმოხილვა. ნიმუში განსაზღვრული იყო, როგორც *Terebratula semiglobosa* Sow. მართლაც, ის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებით ჰგავს ამ სახეობის დასურათებულ და აღწერილ ფორმებს, განსხვავდება მათგან შედარებით სწორი შუბლის კიდის კომისურით, თუმცა ასეთებიც ცნობილია (ტაბ. VIII, სურ. 11—11 ფ.); გარდა ამისა ამ ნიმუშს არა აქვს ისეთი მკაფიო თხემის ქედი, როგორც ეს სურათებზეა მოცემული.

სადაურობა. დალისტანი.

გავრცელება. თითქმის ყველა ავტორის მიხედვით სენომანური, ტურონული, სენონური.

რიცხვი. 1 (№43—433).

Terebratula semiglobosa Sow. var. *albensis* Leymerie

ტაბ. IV. სურ. 2—2 a-b, 3—3 a-b.

1851. *Terebratula semiglobosa* Sow. var. *albensis* Davidson (7) გვ.
 ტაბ. VIII, სურ. 13—13.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე . . .	24 მმ	23 მმ	20 მმ
სიგანე . . .	18 „	18 „	17 „
სისქე . . .	13 „	12 „	12 „

აღწერა. ნიმუში ხუთკუთხეობანია, აქვს თანაბარი გამობურცულობის საგდულები. ზრდის კონცენტრული ხაზები კარგად ჩანს, განსაკუთრებით შუბლის კიდესთან. ზოგიერთ ნიმუშზე შესამჩნევია ზრდის რგოლიც. გვერდის კომისური ტალღებრივია, შუბლის კიდის თითქმის სწორი. შუბლის კიდესთან ერთ ნიმუშს ემჩნევა წიბოები. თხემი გადმოღუნულია, მისი ქედები მომრგვალებული, ფორამენი პატარაა და მრგვალი.

მიმოხილვა. ამ ნიმუშების ძველი განსაზღვრა იყო *Terebratula carnea* Sow-აღწერილი ნიმუში ყველა ნიშან-თვისებით შესატყვისია ზემოთ დასახელებული სახესხვაობის, მსგავსებას აძლიერებს წიბოებიანი შუბლის კიდე.

სადაურობა. დალისტანი.

რიცხვი. 5 (№ 43—11).

გავრცელება. ინგლისი. Lower Chalk.

Terebratula elongata Sow.

1935. *Terebratula elongata* Kongiel (13) გვ. 42, ტაბ. VI (IX), სურ. 7 a-b, 8-a-c.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე	39 მმ	31 მმ	29 მმ
სიგანე	29 "	26 "	23 "
სისქე	16 "	14 "	12 "

ნიმუშები სწორად იყო განსაზღვრული, ხელახალმა შემოწმებამ დაადასტურა, რომ ყველა ნიშან-თვისებათა ერთობლიობით ისინი შესატყვისნი არიან *Terebratula elongata* Sow.-ის; განსხვავდებიან მისგან მხოლოდ ზრდის ხაზთა უჩინარობით, რაც არაა დამაკმაყოფილებელი დაცულობის შედეგი უნდა იყოს.

სადაურობა. დალისტანი.

გავრცელება. პოლონეთის სენონური, ინგლისის თეთრი ცარცი.

რიცხვი. 6 (43—10).

ოჯახი ZEILLERIDAE Rollier 1915—1919

(Syn. *Waldheimia* Douvillé) 1880

გვარი *Zeilleria* Bayle 1878

Zeilleria tamarindus Sow.

1907. *Zeilleria tamarindus* Каракаш (3), გვ. 214—215, ტაბ. XX, სურ. 6, 9, 19, 24; ტაბ. XXI, სურ. 19 და 20
1949. " " ფოფხაძე [2] გვ. 70—71.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე	17 მმ	სიგანე	16 მმ	სისქე	7 მმ
------------------	-------	------------------	-------	-----------------	------

მიმოხილვა. ნიმუში ჰ. აბიხის კოლექციიდანაა და განსაზღვრულია, როგორც *Terebratula tamarindus* Sow.; მართლაც იგი ძლიერ ჰგავს დევიდსონის მიერ აღწერილ და დასურათებულ *Waldheimia tamarindus* Sow.-ს (8. ტაბ. VII. სურ. 8, 8) განსხვავდება მისგან: ზრდის ხაზთა უჩინარობით, რაც ცუდი დაცულობის შედეგი უნდა იყოს და ზომებით, რაც ამ ფორმის ახალგაზრდობით აიხსნება. ყველაზე მეტად ჰგავს კარაკაშის *Zeilleria tamarindus*-ის (3. ტ. XX, სურ. 6) ერთ პატარა ნიმუშს, რომელიც აბიხის ნიმუშზე უფრო ახალგაზრდა ჩანს. კარაკაში აღნიშნავს, რომ ამ სახის ნიმუშების ფორმა ძლიერ სხვადასხვაგვარია და ცნობილია მთელი რიგი გარდამავალი ფორმები ხუთკუთხოვანიდან ოვალურამდეო, ე. ი. ამ ნიმუშის მომრგვალებული, ოდნავ ხუთკუთხოვანი ფორმა უჩვეულო არ ყოფილა ამ სახისათვის.

სადაურობა. დალისტანი. გუნიბი (ნეოკომური ჰ. აბიხის მიხედვით).

გავრცელება. ინგლისის აპტური; საფრანგეთის ქვ. ნეოკომური; ყირიმის ბარემული; ჩრდ. კავკასიის პოტრიეული; საქართველოს აპტური და აპტური-საკენ გარდამავალი კირქვები.

რიცხვი. 1 (№ 051—91).

Zeilleria sp. n?

ტაბ. IV. სურ. 5, 5ა.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე . . . 17 მმ სიგანე . . . 16 მმ სისქე . . . 7 მმ

ნიმუში კოლექციაში განსაზღვრული იყო, როგორც *Terebratula sella* Sow., რაც არ არის მართებული.

აღწერა. ნიმუში სამკუთხოვან მომრგვალებულია, თითქმის ბრტყელი, თხემის მიდამოებში მუცლის საგდული ოდნავ უფრო ამოებურცულია. ზრდის ხაზები არა ჩანს; მუცლის საგდულზე შეიმჩნევა რადიალური ხაზები. გვერდის კომისური ჯერ სწორია, შემდეგ გაღუნული. შუბლის კიდის კომისური W-სებრია, მუცლის საგდულს აქვს არა ღრმა სინუსი, აქეთ-იქეთ ქედები და შემდეგ კვლავ დებრესიები. ზურგის საგდულზე ჩანს შუა სეპტა და, აგრეთვე, გვერდის მოკლე სეპტები. თხემი დაბალია, სუსტად გადმოღუნული. ფორამენი საშუალო ზომის და მრგვალი. თხემის ქედები მომრგვალებული და გადმოკეცილია ზურგის საგდულისაკენ იმგვარად, რომ საკეტის კიდესთან ერთად ქმნის ცრუ არეას. დელტიდიუმი ბუნდოვანია.

მიმოხილვა. აღწერილი ნიმუში, ცხადია, *Terebratula sella* არ არის, ვინაიდან მას შუა სეპტა აქვს, რაც გვარი *Terebratula*-სათვის შეუძლებელია, ისე კი მოყვანილობით და W-სებრი შუბლის კომისურით მართლაც ჰგავს ამ სახეს. ნიმუშის მოგრძო-ოვალური მოხაზულობა, თანაბარი გამობურცულობის საგდულები, მრგვალი ფორამენი, არა გრძელი თხემი, გვერდის სწორხაზებრივი კომისური, შუა სეპტის არსებობა და რადიალური ხაზები იმაზე მიუთითებს, რომ ის გვ. *Zeilleria*-ს წარმომადგენელი უნდა იყოს, მაგრამ მასალის სიმცირის გამო გახეხვა შეუძლებელი იყო. ვერ მოხერხდა მისი დაკავშირება *Zeilleria*-ს რომელიმე სახისადმი ნიშან-თვისებათა შეუსატყვისობის გამო. შესაძლოა, ახალი სახეც იყოს, მაგრამ მასალის სიმცირე ხელს უშლის საკითხის გადაჭრას.

სადაურთობა, დაღისტანი. შუნუ-დაღი. (ნეოკომური პ. აბიხის მიხედვით). რიცხვი. 1 (№ 051—81).

ოჯახი TEREBRATELLIDAE King 1850

გვარი Kingena Davidson 1852

" Kingena lima Deifr.

1851—1855. *kingena lima* Davidson (7) ტაბ. IV, სურ. 15—28, ტაბ. V, სურ. 1—4.

1935. " " Kongiel. (13) გვ. 41, ტ. V (VIII), სურ. 7, 8, 9

1949. " " ფოფხაძე [2] გვ. 80.

ზო მ ე ბ ი:

სიგრძე	21 მმ	16 მმ	11 მმ
სიგანე	20 "	14 "	10 "
სისქე	12 "	6 "	6 "

აღწერა. წრიული მოყვანილობის ნიმუშებია, ერთ მათგანს შერჩეული აქვს ნიჟარის ნაწილები. სიგრძე-სიგანე თითქმის თანაბარია; მუცლის საგდული გამოზურცულია, ზურგის—თითქმის ბრტყელი. მუცლის საგდული უფრო გრძელი და ფართოა, ვიდრე ზურგის. კომისურები მომრგვალებულია. ნიმუშებს აქვს წერტილოვანი სტრუქტურა, ეს კარგად შეიმჩნევა ნიჟარიან ნიმუშზე. ერთ პატარა ნიმუშს 2—3 ადგილას და, აგრეთვე დიდ ნიმუშსაც, შერჩენილი აქვს ხორკლები (?). ზრდის ხაზები შეიმჩნევა დიდ ნიმუშზე შუბლის კიდის მახლობლად და აგრეთვე ერთი ნიმუშის შუა ნაწილზე. ზრდის ხაზები მომრგვალებულია. აღსანიშნავია, რომ სამივე ნიმუში სხვადასხვა ასაკის უნდა იყოს, რაც აადვილებს განსაზღვრას.

მომოხილვა. აღწერილი ნიმუშები ყველა დამახასიათებელი ნიშან-თვისებით სავსებით შესატყვისნი არიან დევიდსონის და კონგიელის მიერ აღწერილი ფორმების და იმ ნიმუშებისა საქართველოდან, რომელნიც დაცულია მუზეუმში და ჩემ მიერ განსაზღვრულია, როგორც *Kingena lima* Defr. (2).

სადაურობა. დალისტანი. ცარცული ქვიშაქვები.

გავრცელება. ინგლისის ზედა ცარცული. პოლონეთის სენონური. საქართველოს სენონური.

რიცხვი. 3 (№ 43—217).

გვარი Magas Sowerby 1816

Magas cf. geinitzi Schloenb.

ტაბ. IV. სურ. 6—6ა.

1937. Magas geinitzi Lechner (14) გვ. 199, ტაბ. 18, სურ. 28—31.

1939. „ „ Daque (9) გვ. 94, ტაბ. VI, სურ. 20, ტაბ. VII, სურ. 11—12.

ზ ო მ ე ბ ი :

სიგრძე	20 მმ	18 მმ	16 მმ	12 მმ
სიგანე	15 „	14 „	14 „	11 „
სისქე	15 „	13 „	12 „	9 „

აღწერა. თითქმის წრიული ნიმუშია. საგდულები არა თანაბარია. ზურგის საგდული უფრო მოკლეა და ვიწრო, ვიდრე მუცლის. ზურგის საგდული ოდნავ უფრო ბრტყელია, თუმცა ორივე საგდულს დიდი გამოზურცულება ახასიათებთ. გვერდის კომისური უმეტესად სწორია, შუბლის—ოდნავ მომრგვალებული, ნიმუშს მეტი სისქე და სიფართო შუა ნაწილში აქვს. არავითარი სკულპტურა არა აქვს, შესაძლოა იმიტომ, რომ ზედა შრე გადაცლილია. ზოგიერთ ნიმუშზე ჩანს წერტილოვანი სტრუქტურა; ყველა ნიმუშს აქვს გრძელი შუა სეპტა, რომელიც ზოგჯერ ნიმუშის შუა ნაწილამდე მიდის, ზოგჯერ კი უფრო გრძელიცაა. თხემი მომრგვალებულია და გადმოიღუნული. ფორამენი მომრგვალებულ-სამკუთხოვანია, ის, ალბათ, ორნაწილოვან დელტიდიუმს ეყრდნობოდა, რაც მხოლოდ ერთ ნიმუშზე ჩანს ბუნდოვნად.

მომოხილვა. აღწერილი ნიმუშების გვ. *Magas*-ისადმი კუთვნილებას ადასტურებს: წრიული ფორმა, გამოზურცული საგდულები სამკუთხოვანი ფორამენი და გრძელი შუა სეპტის არსებობა. აღწერილი ნიმუშები ძლიერ გავს *Magas geinitzi* Schloenb.-ს აღწერილს და დასურათებულს დაკეს მიერ; მას

ემსგავსება: თითქმის წრიული ფორმით, სამკუთხოვანი ფორამენით, გადნო-
 ლუნული, მოკლე, მომრგვალებული თხემით, ზრდის ხაზთა უჩინარობით, კომი-
 სურებით და კარდინალურ მხარეზე შევიწროებით. განსხვავდება ცრუ არეას
 უქონლობით. ლენერის ფორმებს ჰგავს თხემით, შუა სექტით. ზოგი მათგანი-
 სგან კი განსხვავდება ნაკლებად მომრგვალებული ფორმით და მეტი გამო-
 ბურცულობით. *Magas pumilus* Sow.-საგან განსხვავდება უფრო მოკლე და
 მრგვალი თხემით, დ'ორბინის (15. ტაბ. 501, სურ. 1—10) და ფიშერის მიერ
 (9. გვ. 1329, სურ. 1126) დასურათებული ნიმუშები უფრო მრგვალია, გრძე-
 ლი და გადმოღუნული თხემი აქვთ, ცრუ არეაც უფრო ნათელი აქვთ და
 მორთული არიან ზრდის ხაზებით და რგოლებით, მაშინ როდესაც ფორმები
 დალისტინიდან სავსებით გლუვია. ამრიგად აღწერილი ნიმუშები მეტ მსგავ-
 სებას იჩენენ ლენერისა და დაკეს ნიმუშებისადმი და მცირე განსხვავებათა
 გამო მათ აღეწერ, როგორც *Magas cf. geinitzi* Schloenb.

სადაურობა. დალისტანი. ცარცული ქვიშა-ქვები.

გავრცელება. გერმანიის ქვედა ტურონული ქვიშაქვები.

რიცხვი. 14 (№ 43—217).

М. В. ПОПХАДЗЕ

НЕКОТОРЫЕ МЕЛОВЫЕ ПЛЕЧЕНОГИЕ ДАГЕСТАНА

Резюме

В данной работе автором даются описания плеченогих из коллекций № 051 и № 43, хранящихся в отделе геологии Государственного музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашиа. Список плеченогих из названной первой коллекции, с краткими сведениями об их геологическом распространении, был опубликован Абигом, в каталоге изданном в 1889 году, [6]. Но ни описаний, ни кратких диагнозов этих форм в каталоге нет. Плеченогие же из другой коллекции были лишь частично определены и в большинстве случаев материал этот не снабжен сведениями о стратиграфическом положении.

Автором изучен, пересмотрен, а также переопределен весь материал из обеих этих коллекций. В тех случаях, когда сохранились старые определения, автор ссылается на это как в тексте так и в таблицах.

Изученный автором материал содержит нижнемеловые и верхнемеловые формы плеченогих. Все эти формы известны и в меловых отложениях Грузии, за исключением *Magas geinitzi* Schloenb. Но местные формы, характерные для меловых отложений Грузии, в этом материале не были обнаружены.

На основании изученного материала автор полагает, что в меловых отложениях Дагестана плеченогие должны быть обильно представлены, за это говорит наличие 24 видов в материалах лишь из двух-трех разрезов.

Автор считает желательным пополнение этих коллекций новыми сборами с целью изучения состава и закономерностей развития меловых плеченогих

Дагестана, а также для выяснения некоторых экологических и статиграфических вопросов.

Синонимика и размеры описанных видов в русском кратком резюме не даются, т. к. они даны в грузинском тексте.

ОПИСАНИЕ ФОРМ

Сем. **RHYNCHONELLIDAE** Gray, 1848

Род. *Rhynchonella* Fischer, 1809

Rhynchonella valangiensis de Loriol

Таб. I. Рис. 1—1 a-b.

Треугольная форма с килеватой спиной створкой и с синусом на брюшной створке. Число ребер 25—28. Боковая комиссура прямая, фронтальная U-образная. Асимметричная, крылатая форма с прямой слабо заостренной макушкой и маленьким круглым незаметным фораменом.

Местонахождение. Дагестан [№№ 43—16; 43—17; 43—265]

Распространение. Валанжвинские изв-ки Франции.

Rhynchonella multiformis Roem. var. cf. *ardescica* Jac. et Fall.

Таб. I. Рис. 5—5 a.

Пятиугольная, почти сферическая форма, с одинаковой выпуклости створками. Брюшная створка слабо синусоидная, спинная-килеватая. На створках по 25 ребер. Боковая комиссура прямая, фронтальная U-образная. Макушечные кили округлены. Эта форма в коллекции была определена, как *Rh. lata* d'Orb.

Местонахождение. Дагестан (№ 43—15)

Распространение. Верхнеготтеривские изв-ки Франции; аптские изв-ки Грузии.

Rhynchonella multiformis Roem. var. cf. *subardescica* Popch.

Таб. I. Рис. 3—3 a-b.

Почти круглая форма. В синусе брюшной створки 4 ребра, спинная створка килеватая с 5 ребрами. Створки несут по 16 ребер. Срединные ребра острые и крупные, боковые-утоены. Комиссуры такие же, как у предыдущего вида, от которого эта форма отличается очертанием и более крупными ребрами (Старое определение образца—*Rh. lata* d'Orb.).

Местонахождение. Дагестан (№ 43—15)

Распространение. Аптские изв-ки Грузии

Rhynchonella multiformis Roem. var. aff. *castellanensis* Jac. et Fall.

Таб. I. Рис. 6.

Треугольно-пятиугольного очертания крылатая форма с наибольшей шириной посередине и со слабыми линиями нарастания. Число ребер

на каждой створке—40. В синусе брюшной створки 12—13 ребра, на каждой створке килеватая. Макушка слабо изогнута. От форм описанных Жакобом и Фалло отличается многочисленностью ребер, что, по всей вероятности могло произойти за счет уменьшения толщины ребер (старое определение—*Rh. lata* d'Orb.).

Местонахождение. Дагестан (№ 43—444)

Распространение. *Rh. multiformis* Roem. var. *castellanensis* описана из Готтеривских изв-ков Франции.

***Rhynchonella multiformis* Roem. var. *contractoides* Jac. et Fall.**

Треугольно-округлого и пятиугольного очертания форма. На каждой створке по 23 ребра, в синусе брюшной створки 6 крупных ребер. Форма крылатая. Макушка прямая, макушечные кили закруглены, не ребристы, истерты (?). Форамен маленький, круглый.

От типичной формы отличается более высокой макушкой.

Местонахождение. Дагестан (№ 43—458)

Распространение. Верхний готерив Франции.

***Rhynchonella* cf. *lata* d'Orb.**

Из нескольких образцов, определенных как *Rh. lata* d'Orb. лишь два относятся к этому виду, но и они повреждены, а потому их определение лишь условное. Сходство с этим видом выражается в клювообразной длинной изогнутой макушке, гладкой и глубокой депрессии между макушкой и замочным краем, острых ребрах, начинающихся у самой макушки и пр. (старое определение некоторых образцов не было доведено до видового).

Местонахождение. Дагестан (№ 43-в и 43—458).

Распространение. Ургоиские изв-ки Франции. Аптские песчаные изв-ки Крыма, барремские и аптские изв-ки Грузии.

***Rhynchonella* aff. *lata* d'Orb.**

Таб. I. Рис. 2—2 a-b.

Форма округло-треугольная со стороны спинной створки и округло-пятиугольная с брюшной стороны. На каждой створке по 25 ребер. В синусе брюшной створки 5—6 ребер. Макушка выдающаяся, острая, с рельефными боковыми килиями. Форамен круглый, маленький. Отличается от *Rh. lata* d'Orb. более слабым синусом и количеством ребер на створках и в синусе. (Старое определение *Rh. lata* d'Orb.).

Местонахождение. Дагестан (№ 43—19).

Распространение. Верхний неоком и апт Франции, аптские песчаные изв-ки Крыма; барремские и аптские изв-ки Грузии.

Rhynchonella lata d'Orb. var. *minor* Jac. et Fall.

Таб. I. Рис. 4—4 a-b.

Маленькие пятиугольные образцы. Спинная створка плоская, брюшная выпуклая; створки украшены мелкими ребрами числом 25—30 на каждой створке. Боковые стороны крылеобразны; в синусе 7—8 ребер. Боковая комиссура прямая, фронтальная U-образная и чуть асимметричная. Макушка прямая, форамен не виден (Старое определение *Rh. lata* d'Orb.)

Местонахождение. Дагестан.

Распространение. Ургоиские изв-ки Франции и Грузии.

Rhynchonella depressa Sow.

Таб. II. Рис. 1—4 a-b.

Треугольная, плоская и асимметричная форма; число ребер на каждой створке 25—33. В синусе брюшной створки 5—9 ребер. Спинная створка килеватая. Боковая комиссура сперва прямая, затем волнистая. У лобного края ребра разветвляются. Образцы эти, за исключением двух, были правильно определены в коллекции как *Rh. depressa* Sow. От форм описанных Давидсоном они отличаются меньшим количеством ребер, менее сдвинутыми створками и бледными линиями нарастания.

Местонахождение. Гуниб и Шуну-Даг (неокомские изв-ки по Аби-ху №№ 051—85; 051—86; 051—87; 051—88).

Распространение. По d'Orbigny неом Франции. Анм и Сенманн Англии и Грузии.

Rhynchonella lineolata Davidson.

Сферическая форма, с одинаково выпуклыми створками. В слабом синусе брюшной створки 2 ребра, по обе стороны синуса по одному рельефному ребру, а за ними по 6 коротких ребер лишь на палеальной части, а остальная часть раковины гладкая. Боковая комиссура прямая, фронтальная-слабоволнистая. Макушка короткая и изогнутая, форамен не виден.

Старое определение образца—*Rh. lata* d'Orb., неправильное. Короткая изогнутая макушка, слабый синус брюшной створки, короткие ребра и их расположение подтверждают принадлежность этих образцов к группе *Rh. lineolata*.

Описанные образцы тождественны с *Rh. lineolata* Dav., а некоторые отклонения признаков укладываются в пределах внутривидовых отличий.

Местонахождение. Гуниб. (По Аби-ху неокомские изв-ки № 051—89).

Распространение. Барремские изв-ки Крыма; Оксфордский лужитанский и аптский яр. Грузии.

Rhynchonella sp.

Таб. II. Рис. 5—5а.

В коллекции один пузатый, очень широкий, равной длины и толщины, неполный, весьма оригинальный образец. На каждой створке 16—20 ребер, которые к лобному краю утолщаются, в слабом синусе плоской брюшной створки 6 ребер, спиная створка сильно выпуклая, округло-треугольной формы, с тонкими и частыми ребрами. Боковая комиссура округло-прямая, чуть изогнутая, вытянутой линией спускающаяся к лобному краю. Наибольшая ширина в средней части, а потому образец крылатый. Лобный край как-бы срезанный.

Трудно согласиться со старым определением образца: *Rh. plicatilis* var. *octoplicata* Sow., от которой отличается меньшими размерами, большей толщиной, а также скульптурой.

От сходной *Rh. polygona* d'Orb. отличается: размерами, скульптурой и асимметрией раковины. Наибольшее сходство имеет с *Rh. renauxiana* d'Orb.: очертанием комиссур, синусом, толщиной спиной створки, но и от нее отличается общим обликом. Отсутствие макушки затрудняет решение вопроса.

Местонахождение. Дагестан (№ 43—405).

Сем. TEREBRATULIDAE, Gray 1840.

Род. *Terebratula* (Lhwyd) Klein 1753.

Terebratula biplicata (Brocchi) Sow.

Таб. III. Рис. 1—1а-б, 2.

В коллекции из 15 образцов лишь один был определен правильно, как *Terebratula biplicata* (Brocchi) Sow.

Гладкие пятиугольные, с почти одинаково выпуклыми створками у лобного края, двускладчатые образцы. Боковая комиссура чуть волнистая, лобная—М-образная.

Все образцы идентичны с *Ter. biplicata* (Brocchi) Sow.

Местонахождение. Дагестан.

Распространение. Верх. апт, гольт и сеноман Англии (по Давидсону). Сеноманские пестрые песчаники и белый мел (по Даке). Аптские изв-ки Грузии (К. Нудубидзе; М. Попхадзе).

Terebratula cf. *biplicata* Sow. var. *dutempleana* d'Orb.

Таб. III. Рис. 4—4а-б.

Образец идентичен с формами описанными в литературе (6; 7; 13).

Местонахождение. Дагестан. Окр. Гуниби (№ 43—132).

Распространение. Верх. апт, гольт, сеноман и верх. мел Англии. Аптские изв-ки Грузии.

Terebratula sella Sow.

Таб. III. Рис. 3—3 a-b.

Характерная W-образная фронтальная комиссура, широкие складки, короткая макушка, большой форамен, наличие точечной структуры и радиальных струек, а также совокупность других признаков подтверждают принадлежность этого образца к *Ter. sella* Sow. (Старое определение—*Ter. carteroniana* d'Orb.).

Местонахождение. Дагестан. Гуниб (№ 051—90).

Распространение. Апт, гольт и сеноман Англии; Апт. Франции. Валанжин-Апт Крыма. Аптские изв-ки Грузии.

Terebratula sim. sella Sow. var. *upwarensis* Walker.

Таб. IV. Рис. 4.

В коллекции два образца, их старое определение: *Ter. sella* Sow. и *Ter. praelonga* Sow. Образцы эти очертанием, радиальными струйками, ребристыми складками, асимметрией как палеальной так и боковых сторон, а также совокупностью всех остальных признаков приближаются к *Ter. sella* Sow. var. *upwarensis* Walker, но наличие каких то сомнительных срединных линий, затрудняет решение вопроса. Возможно, что они остатки струек, или следы выветривания, но если они срединные септы, тогда эти формы не могут принадлежать к роду *Terebratula*. С представителями других родов они внешнего сходства не выявляют, а для пришлифовки не имеется достаточного материала.

Местонахождение. Дагестан. Шуну-Даг (неокомские изв-ки по Абику). №№ 051—75; 051—76.

Terebratula praelonga Sow.

Старое определение образцов правильное, образцы вполне идентичны с *Ter. praelonga* Sow. (14; 6; 7).

Местонахождение. Дагестан (№№ 43—9).

Распространение. Апт. Англии; ниж. неоком Франции; аптские изв-ки Грузии.

Terebratula cf. praelonga Sow.

Образцы либо неполные, либо плохой сохранности, а потому только условно можно отнести их к этому виду (старое определение—*Ter. praelonga* Sow.).

Местонахождение. Дагестан. Шуну-Даг (По Абику неокомские изв-ки).

Распространение. см. выше (№№ 051—75; 051—80).

Terebratula semiglobosa Sow.

Таб. IV. Рис. 1—1а-б.

Старое определение образцов правильное, т. к. образцы эти пятиугольным очертанием, выпуклыми створками, волнистыми комиссурами, сильно загнутой макушкой и круглым фораменом идентичны с *Terebratula semiglobosa* Sow. (14, стр. 106, таб. 514, рис. 1—4) и (6, стр. 64, таб. VIII, рис. 6—18).

Местонахождение. Дагестан (№ 43—433).

Распространение. Сеноман Грузии, Турон Германии. Сенон Франции Голт и верхний мел Англии.

Terebratula semiglobosa Sow. var. *albensis* Leyn.

Таб. IV. рис. 2—2а-в; 3—3а-в.

В коллекции пять образцов, которые всеми признаками тождественны с выше названной разновидностью, сходство подчеркивается ребристым лобным краем. Старое определение образцов *Terebratula carnea* Sow. неправильное.

Местонахождение. Дагестан (№ 43—11).

Распространение. Англия. Lower Chalk.

Terebratula elongata Sow.

Старое определение образцов правильное, совокупность всех признаков подтверждает, что они идентичны с *Terebratula elongata* Sow.

Местонахождение. Дагестан.

Распространение. Сенонский ярус Польши. Белый мел Англии.

Сем. ZEILLERIDAE Rollier 1915—1919.

(Syn. Waldheimia Douvillé 1880).

Род. Zeilleria Bayle 1878.

Zeilleria tamarindus Sow.

Старое определение образцов *Terebratula tamarindus* Sow. Действительно они выявляют большое сходство с *Zeilleria tamarindus* Sow., от которой отличаются лишь отсутствием линий нарастания, вследствие неудовлетворительной сохранности.

Местонахождение. Дагестан (№ 051—91) (неокомские изв-ки по Абиху).

Распространение. Апт или ср. неоком Англии; ниж. неоком Франции; Баррем Крыма; Готтерив Сев. Кавказа, Аптские и переходные к апту изв-ки Грузии.

Zeilleria sp. n.?

Таб. IV. Рис. 5—5а

Треугольно-округлого очертания плоский образец. На брюшной створке имеются радиальные линии, а линии нарастания не заметны. Боковая комиссура прямая, с изгибом в сторону брюшной створки. Фронтальная комиссура W-образная. Брюшная створка с синусом, за ним следуют по одному килю, а затем опять депрессии. Спинальная створка имеет срединную септу. Макушка низкая, чуть изогнутая, форамен круглый, небольшой, макушечные кили округлы, дельтидий незаметный, имеется ложная ара.

Старое определение—*Ter. sella* Sow. неправильное, что подтверждается наличием срединной септы. Совокупность признаков: удлиненно-овальное очертание, равно выпуклые створки, круглый форамен, короткая макушка, прямая боковая комиссура и наличие срединной септы дают возможность образец отнести к роду *Zeilleria*, но отождествить с каким либо его видом не удастся, а выделить в новый вид невозможно, за неимением достаточного материала.

Местонахождение—Дагестан. Шуну-Даг. № 051—81. (Неокомские изв-ки по Абику).

Сем. TEREBRATELLIDAE King 1850.

Род. *Kingena* Davidson 1852.*Kingena lima* Deffr.

Образцы вполне идентичны с *Kingena lima* Deffr., описанными и изображенными d'Orbigny, Davidson, а также с формами, описанными из меловых отложений Грузии К. Нуцубидзе и М. Попхадзе (6; 12; 2).

Местонахождение—Дагестан. Меловые песчаники (№ 43—217).

Распространение—Верх. Мел. Англии. Сенонские изв-ки Грузии. Сенон Польши.

Род. *Magas* Sowerby 1816.*Magas* cf. *geinitzi* Schloenb.

Таб. IV. Рис. 6—6а

Сферические образцы, представленные внутренними ядрами. Спинальная створка короче и уже, обе створки сильно выпуклы. Боковая комиссура прямая, фронтальная, угловатая, чуть округлая. Образцы гладкие с точечной структурой и с длинными срединными септами. Макушка округлая, загнутая, форамен округло-треугольный, опирающийся на двупластинчатом дельтидие.

8. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XVI-A

Описанные образцы принадлежат к роду *Magas*; это подтверждается сферической раковиной, выпуклыми створками, трехугольным фораменом и длинной спиной серединой септой. Описанные образцы идентичны с *Magas geinitzi* Schloenb. (8. таб. VI, рис. 20; таб. VII, рис. 11—12): очертанием, трехугольным фораменом, изогнутой, короткой, округлой макушкой, бледными линиями нарастания, комиссурами и суженной кардинальной стороной. Отличаются от них лишь отсутствием лже аррея. Образцы эти также мало отличаются от форм Ленера (13. таб. XVIII, рис. 28—31).

Местонахождение—Дагестан, Меловые изв-ки (№ 43—217).

Распространение—Нижне-туронские песчаники Германии.

ლიტერატურა—ЛИТЕРАТУРА

1. ქ. ნუცუბიძე. დასავლეთ საქართველოს ქვედა ცარცის ბრაქიოპოდები. საქ. გეოლ. ინსტ. შრომები, II (VII) 2, თბილისი, 1945.
2. მ. ფოფხაძე. საქართველოს ცარცისა და პალეოგენის მხარეთუხუცები. საქართველოს სახ. მუზეუმის შობამე, ტ. XIV A, 1949.
3. Н. Каракаш. Нижн. Мел. Отл. Крыма и их фауна. Тр. имп. с. Пет. общ. естествоисп. Том 32, Вып. 5, Петербург, 1907.
4. Н. Каракаш. Мел. отл. сев. склон. Глав. Кавк. Хр. и их фауна, Петербург, 1896.
5. В. П. Ренгартен. Фауна меловых отл. Ассинско-Камб. района на Кавказе. Труды Геол. Ком., н. сер., вып. 147, Ленинград, 1926.
6. H. Abich. Raisonnirender catalog einer Sammlung vor Peterfalten und Gebirgs Arten aus Daghestan. Mat. для геол. Кавк. серия 3, кн. 2, Тифлис, 1889.
7. T. Davidson. A. Mon. of the Brit. foss. Brach. v. I, part. 2, The Cret. Brach. London 1851—55.
8. T. Davidson, A. Mon. of the Brit. foss. Brach. vol. IV Suppl. to the Brit. Cret. Brach London, 1874.
9. E. Dacque. Kelheimer Oberkreide. Abhandl. der Bayr. Acad. München, 1939.
10. P. Fischer. Manuel de Conchyliologie et de Paléont. Paris, 1887.
11. Ch. Jacob et P. Fallot. Etude sur les Rhynch. Portl. Néoc. et Mésoerët. Mém. de la, Paléont. Suisse Vol, 39, Genève, 1913.
12. W. Kilian. Lethaea geognostica. 2 Teil, 3 Bd. Erste Abteil. Untere Kreide. Stuttgart, 1910.
13. R. Kongiel. W. Sprawie wieku „Siwaka“. W. ocolicach Pulaw. Prace Zekladow. Geol. J. Geogr. Univers. St. Batorega W. Wilne. Wilno 1935.
14. L. Lechner. Die gliedering der frank. Albüber. Zentralbl. f. Min. LXXXVI, Abt. A Stuttgart 1910.
15. d'Orbigny. Paléontologie Fran. Terr. cré. vol. 4, Paris, 1847.

აღწერილი შხართფეხიანების გავრცელების ცხრილი დაღისტანში და სხვა ქვეყნებში
 Таблица распространения описанных видов в Дагестане и в других странах.

	სახეთი დასახელები Наименование видов	გავრცელება დაღისტანში Распространение в Дагестане		გავრცელება სხვა ქვეყნებში Распространение в других странах	
		სადურობა Местонахождение	ასაკი Возраст	სადურობა Местонахождение	ასაკი Возраст
1	<i>Rhynchonella valangiensis</i> de Lor. (ძველი განსაზღვრა старое определение Rh. multiformis Roem.; Rh. valangiensis de Lor. და Rh. parvirostris Sow.).	სეიდკენტსა და კასუმუქენს შორის Между Сейджентом и Касумкеном	ნეოკომური Неоком	საფრანგეთი, საქართველო Франция, Грузия	ვალანჯინური კირქვები валанджиские известняки
2	<i>Rh. multiformis</i> Roem. var. cf. <i>ardescica</i> Jacob et Fallot. (ძველი განსაზღვრა Rh. lata d'Orb.) старое определение.	დაღისტანი Дагестан	—	საფრანგეთი Франция	ზედა მოტრიველი კირქვები Верхнеготтеривские известн.
3	<i>Rh. multiformis</i> Roem. var. cf. <i>subardescica</i> Popch. (ძველი განსაზღვრა Rh. lata d'Orb.) старое определение	დაღისტანი Дагестан	—	საქართველო Грузия	აბტური კირქვები Абтские известняки
4	<i>Rh. multiformis</i> Roem. var. aff. <i>castellanensis</i> Jac. et Fall.	დაღისტანი Дагестан	—		
5	<i>Rh. multiformis</i> Roem. var. <i>contractoides</i> Jacob et Fallot (ძველი განსაზღვრა старое определение Rhynchonella)	დაღისტანი Дагестан	—	საფრანგეთი Франция	ზედა მოტრიველი Верхний готерив

Некоторые местонахождения в Дагестане

6	<i>Rh. cf. lata</i> d'Orb. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Rh. lata</i> d'Orb.).	დალისტანი Дагестан	—	საფრანგეთი Франция ყირიმში Крым საქართველო Грузия	ურგონული კირკვები Ургонские ирисы აბტური ქვიშაში კირკვები Антские ирисы, იპ-იპი ბარემული და აბტური კირკვები Барремские и антские ирисы
7	<i>Rh. aff. lata</i> d'Orb. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Rh. lata</i> d'Orb.).	დალისტანი Дагестан	—	—	—
8	<i>Rh. lata</i> d'Orb. var. <i>minor</i> Jacob et Fallot. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Rh. lata</i> d'Orb.).	დალისტანი Дагестан	—	საფრანგეთი Франция საქართველო	ურგონული კირკვები Ургонские ирисы ურგონული კირკვები Ургонские ирисы
9	<i>Rh. depressa</i> Sow. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Rh. depressa</i> Sow.).	გუნები და შუნუ- დალი Гунь и Шуну- Дэг.	ნეოკომური Неоком	საფრანგეთი Франция ინგლ. Англия საქართ. Грузия	ნეოკომური Неоком სენომურტი და აბტური сеноман и ант. ურგონული და აბტური, Ургон. и ант.
10	<i>Rh. lineolata</i> Dav. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Rh. depressa</i> Sow.).	გუნები Гунь	ნეოკომური Неоком	ინგლისი Англия ყირიმში Крым	სპიტონის თიხები Спитонские глины ბარემული კირკვები და ქვიშაში კირკვები Барремские ирисы и ирисы
11	<i>Rhynchonella</i> sp. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Rh. plicatilis</i> var. <i>octoplicata</i> Sow.).	დალისტანი Дагестан	—	საქართველო —	აბტური კირკვები Антские ирисы
12	<i>Terebratula biplicata</i> (Brocchi) Sow. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Ter. dutempleani</i> d'Orb.; <i>Ter. sella</i> Sow.; <i>Ter. biplicata</i> Sow.).	გუნების და გუმბრის მიდამოები Окрестности Гунь и Гумбри	—	დას. ევრ. ინგლისი საქართველო სრ.დ. კავკასია Зем. Евр. Англия Грузия и Сев. Кав.	აბტური, ვოლტი, სენომან- ნური აბტური კირკვები Ант., Голдт., Сеноман Ант.
13	<i>Terebratula cf. biplicata</i> var. <i>Dutempleana</i> d'Orb. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Terebr. Dutempleana</i> d'Orb.).	გუნების მიდამოები Окр. Гунь	—	ინგლისი Англия საქართველო Грузия	აბტ. ვოლტი, სენომანი Ант., Голдт., Сеноман აბტური Ант.

	სახეითა დასახელება Наименование видов	გავრცელება დაღისტანში Распространение в Дагестане		გავრცელება სხვა ქვეყნებში Распространение в других странах	
		სადარობა Местонахождение	ასაკი Возраст	სადარობა Местонахождение	ასაკი Возраст
14	<i>Terebratula sella</i> Sow. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Terebratula carteroniana</i> d'Orb.).	გუნიბი Гуниби	ნეოკომური Неоком	ინგლისი Англия საფრანგ. Франция კრიშია Крым	აბტური, გოლტი, სენობა სენობა Ант. Гольт. Сеном- აბტური Ант. ვალანტიანი, პორტიფელი, ბარდელი, აბტური. Валлик, Готерия, Баррел. Ант
15	<i>Terebratula sim sella</i> Sow. var. <i>urbarensis</i> Walker. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Terebratula praelonga</i> Sow. <i>Ter. sella</i> Sow.).	შუნუ-დაღი Шуну-Даг	ნეოკომური Неоком	—	—
16	<i>Terebratula praelonga</i> Sow. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Ter. praelonga</i> Sow.).	დაღისტანი Дагестан	—	ინგლისი Англия საფრანგ. Франция საქართველო Грузия	აბტური Ант. ქვ. ნეოკომური ჩიჩი. ნეოკომ. აბტური კირქვები Антские пав-ва
17	<i>Terebratula cf. praelonga</i> Sow. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Tereb. praelonga</i> Sow.).	შუნუ-დაღი Шуну-Даг	ნეოკომური Неоком	"	"
18	<i>Terebratula semiglobosa</i> Sow. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Terebratula semiglobosa</i> Sow.).	დაღისტანი Дагестан	—	ინგლისი Англия საფრანგ. Франция გერმანია Германия საქართველო. Грузия	გოლტი და ზედა ცარიტი Гольт и Верхний меа სენობური. Сеном. შუბარტონელი Sp. Тур. სენობური. Сеноман.
19	<i>Terebratula semiglobosa</i> Sow; var. <i>albensis</i> Davidson. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Ter. carnea</i> Sow.).	დაღისტანი Дагестан	—	ინგლისი Англия	lower chalk.

Историческое название местонахождения Дагестана

20	<i>Terebratula elongata</i> Sow. (ძველი განსაზღვრა старое определение—).	დაღისტანი Дагестан	პოლონ. Польшა. ინგლისი Англия	სენონური—Senon. შიშისპირა ზედა ცარცი V. სელ.
21	<i>Zeilleria tamarindus</i> Sow. (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Terebratula tamarindus</i> Sow.).	გუნები Гуньб	ნეოკომური Неоком	აპტური ან შუა ნეოკომური Ant. или ср. неоком ჭუ. ნეოკომური—Нижи. неоком. ბარემული—Barrem მოტიველი Gotterus აპტური და აპტურში გარდამავალი კირჭვები — Ant. и перех. в ант. маз-шт
22	<i>Zeilleria</i> sp. n? (ძველი განსაზღვრა старое определение <i>Ter. scella</i> Sow.).	შუნუ-დაღი Шуну-Даг	ნეოკომური Неоком	—
23	<i>Kingena lima</i> Defr. (ძველი განსაზღვრა старое определение Brachiopoda).	დაღისტანი Дагестан	ცარცული ქვიშა- ქვები Меловые песчаники	ინგლისი, პოლონეთი, საქართველო Англия, Польша, Грузия
24	<i>Magas</i> cf. <i>ginitzi</i> Schloenb. (ძველი განსაზღვრა старое определение Brachiopoda).	დაღისტანი Дагестан	ცარცული ქვიშა- ქვები Меловые песчаники	გერმანია Германия ჭვედა ტურონული ქვიშა- ქვები Шинье туронские песчаники

ტაბულაციის ახსნა
ОБЪЯСНЕНИЕ ТАБЛИЦ

ტაბულა I Таблица

- სურ. 1—1a-b. *Rhynchonella valangiensis* de Lor.
 " 2—2a. *Rhynchonella* aff. *lata* d'Orb.
 " 3—3a-b. *Rhynchonella multiformis* Roem. var. cf. *subardescica* Popch.
 " 4—4a-b. *Rhynchonella lata* d'Orb. var. *minor* Jac. et Fall.
 " 5—5a. *Rhynchonella multiformis* Roem. var. cf. *ardescica* Jac. et Fall.
 " 6. *Rhynchonella multiformis* Roem. var. *castellanensis* Jac. et Fall.

ტაბულა II Таблица

- სურ. 1—4. *Rhynchonella depressa* Sow.
 " 5. *Rhynchonella* sp.

ტაბულა III Таблица

- " 1=1a-b-2. *Terebratula biplicata* (Br.) Sow.
 " 3—3a-b. *Terebratula sella* Sow.
 " 4—4a-b. *Terebratula* cf. *biplicata* Sow var. *dutempleana* d'Orb.

ტაბულა IV Таблица

- სურ. 1—1a-b. *Terebratula semiglobosa* Sow.
 " 2—2ab, 3—3ab. *Terebratula semiglobosa* Sow. var. *albensis* Leym.
 " 4. *Terebratula* sim. *sella* Sow. var. *upwarensis* Walker
 " 5—5a. *Zeilleria* sp. n?
 " 6—6a. *Magas* cf. *geinitzi* Lechner.

ტაბ. რან. I

ტაბ. რან. II

1

2

3

4

1a

2a

3a

4a

1b

2b

3b

4b

5

5a

ტბ. რაბ. III

1

1a

1b

2

3

3a

3b

4

4a

4b

ტაბ. რან. IV

1

1a

1b

2

2a

2b

3

3a

3b

4

5

5a

6

6a

3. პაპაძე

კავკასიის ფლორის მიხაკისებრთა ოჯახის აუტენტუმიზმი

წინამდებარე შრომაში მოცემულია აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში დაცული მიხაკისებრთა ოჯახის აუტენტუმიზმის აღწერა.

ბოტანიკის განყოფილების ჰერბარიუმში კავკასიის ფლორის მიხაკისებრთა ოჯახი, ფართოდ არის წარმოდგენილი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მიხაკისებრთა ოჯახი, კავკასიის ფლორის ავტორების მიერ, კრიტიკულად არის დამუშავებული (ე. ტრაუტვეტერი, ფ. რუპრეხტი, ს. სომიე და ე. ლევიე, ი. ვორონოვი, ბ. შიშკინი, ა. გროსჰეიმი, ა. არაძე და და სხვა). მათ მიერ აღწერილია ბევრი ახალი სახეობა.

ლიტერატურული წყაროებისა და საჰერბარიო მასალების დამუშავების შედეგად, დადგენილია, რომ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში დაცულია მიხაკისებრთა ოჯახის 21 აუტენტუმიზმი ეგზემპლარი, მათ შორის 7 სახეობის ტიპი; 10—იზოტიპი (ტიპის დუბლიკატი) და 4-კოტიპი (ე. ი. ეგზემპლარები, რომლებიც ავტორს სახეობის დადგენის დროს მხედველობაში ჰქონდა და მოყვანილია პირველად დიაგნოზში.

აღნიშნულ შრომაში ჩვენ მიერ ძირითადად დამუშავებულია ტიპი და იზოტიპი. რაც შეეხება კოტიპებს, მოცემულია მხოლოდ ზოგიერთი სახეობები.

მიხაკისებრთა ოჯახის აუტენტუმიზმის შესწავლის მიზნით, ჩვენ მიერ დამუშავებული იყო აგრეთვე საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტის და ლენინგრადში აკად. კ. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტის ჰერბარიუმში დაცული კავკასიის ფლორის მიხაკისებრთა ოჯახი.

ქვემოთ მოგვყავს აუტენტუმიზმი ეგზემპლარების აღწერა, ფოტოსურათების თანდართვით.

1. *Cerastium ponticum* N. Alb. in Bull. Herb. Boiss. II (1894) 449; Prodr. Fl. Colchicae (1895) 37.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: აფხაზეთი. მთა მამდზიხა.
Locus classicus: Abchasia. „m. Mamdzychkcha“.

კოტიპი: აფხაზეთი. მთა აშოფილზი, 2100'. კირქვიანებზე. 2.VII.1894, ჩერქეზეთი. აქაქევა, ალბიური საძოვრები. კირქვიანებზე. 19.VIII.1894.

შემგრ.: ნ. ალბოვი.

დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Cotypus: Abchasia. foco Ashoempudzh. 2100 m. calcares: 2.VII.1894
 Circassie; chaeue Akhakhtscha. paturages alpius, calcares. 19.VIII.1894
 W. Alboff.

In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

Cerastium ponticum Alb. საქერბარიუმო ნიმუში № 327, სურ. 1.

საქერბარიო ფურცელზე დამაგრებულია ოთხი მცენარე, მათი ზომა 13—15 სანტიმეტრის ფარგლებში მერყეობს. მცენარეები აღებულია უფესვოდ.

საქერბარიო ფურცელზე მოთავსებულია ავტორი ნ. ალბოვის (N. Alboff.) ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილია: „N. Alboff. Plantes de Transcaucasie. (Recolte de 1894)“.

ამ წარწერის შემდეგ ავტორის (N. Alboff-ის) ხელით დაწერილია: *Cerastium Ponticum* n. sp. Circassie chaeue Akhakhtscha paturages alpius, calcares 19 Augst. დაბეჭდილია: Determinées et distribuées par l'auteur. Mai 1895“.

საქერბარიუმო ნიმუში № 328. სურ. 1. საქერბარიო ფურცელზე დამაგრებულია აღნიშნული სახეობის ღეროს ზედა ნაწილები, რომლებზედაც დაცულია ფოთლები და ყვავილენი. ღეროების ზომა 5-10 სმ ფარგლებში მერყეობს. მცენარე აღებულია ნაყოფობაში.

ავტორის ეტიკეტი საქერბარიო ფურცელზე მოთავსებულია ქვედა ნაწილში მარცხნივ, რომელზედაც აღნიშნულია: „Herbarium caucasicum“. ამის შემდეგ ავტორის მიერ მოცემულია „*Cerastium Ponticum* N. Alboff. г. Ашәмпудж. 2100 м (Абхазия) известиями. 2.VII.1894“.

შენიშვნა: სახეობა *Cerastium ponticum* N. Alb. პირველად ნ. ალბოვიმ 1894 წელს აღწერა აფხაზეთიდან. კლასიკური ადგილსამყოფელი ავტორის მიერ მოყვანილია „m. Mamdzychkhka“ [17].

1895 წელს ავტორმა აღნიშნული სახეობა უფრო ვრცელი ლათინური დიაგნოზით და გავრცელების არეალით გამოაქვეყნა [18].

საბჭოთა კავშირის ფლორის მონაცემების თანახმად, აღნიშნულ სახეობის ტიპი ინახება ჟენევაში [16].

საქერბარიუმო მასალების დამუშავების შედეგად გამოვლინდა, რომ სახეობა *C. panicum*-ის ტიპური ეგზემპლარი ნ. ალბოვის მიერ განსაზღვრული კლასიკური ადგილსამყოფელიდან—m. Mamdzychkhka“ დაცულია აგრეთვე თბილისში საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტის ჰერბარიუმში.

რაც შეეხება საქართველოს მუზეუმში დაცულ ზემოაღნიშნულ სახეობის აუტენტურო ეგზემპლარებს №№ 327, 328, რომლის აღწერაც ჩვენ მიერ მოცემულია ზემოთ, არსებული ნომენკლატურის თანახმად წარმოადგენს კოტისს.

სახეობა *C. ponticum* N. Alb. იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში, კირჩვიანებზე. გვხვდება საქართველოს სსრ—აფხაზეთში.

2. *Cerastium undulatifolium* S. et Lin in Acta Horti Petrop. XIII (1893) 41.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: მთა იალბუჯი.

Locus classicus: Mont. Elbruz.

ერევნის
სახელმწიფო

იზოტიპი: მთა იალბუზის ჩრდილო-დასავლეთი ფერდო. ალბუზის ტყელი, მშრალ ფერდობებზე. მდინარე კუკურტლის ზემოთ, 3000 მეტრი. 9.IX.1890. შემგვ: ს. სომიემ და ე. ლევიემ. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Isotypus: In latere bor. occ. montis Elbrus (vulgo-Minghi-tau) in lapidosis alpinis supra flumen Kükürtli. 3000 m. 9 Sept. 1890. leg. S. Sommier et E. Levier.

In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Cerastium undulatifolium* S. et L. Virescens, pilis brevibus crispulis glandulosis viscidulum, rhizomate ramoso elongato albicante tenuissimo, caudiculos numerosos longos remotos edente caulibus ascendentibus 1-3 floris 13 cm. usque altis, (plerumque humilioribus) nonnunquam distincte unifariam glanduloso—pubescentibus, foliosis, alis sterilibus alis florigeris, foliis sessilibus ovato—lanceolatis vel ellipticis acutiusculis apiculo saepe nigrescente praeditis, teneris, margine undulatis (25 mm, usque longis, 10 mm latis); bracteis foliis similibus, floribus terminalibus alteroque interdum laterali ex axilla folii caulini medii orto, pedunculis lateralibus horizontaliter patentibus vel refractis, fructiferis 25 mm. usque longis, omnibus tenuibus inferne unifariam superne circumcirca glanduloso-pubescentibus, calyce e basi lata ovato-subhemisphaerico sepalis late ovatis obtusiusculis subnerviis, interdum summo apice nigrescentibus, interioribus late scariosis 6—8 mm, longis 3-5° latis, petalis calyce sesqui—vel quasi duplo longioribus obcordatis, sinu triangulari, glabris, in unguem non contractis, filamentis glabris, antheris luteis, stylis 5; capsulae rectae late ovato—oblongae calyce sesquolongioris (14 mm) dentibus apice tandem circinnato-convolutis, seminum (haud perfecte maturorum) reniformium (2 mm) testa non adhaerente ochraceo-rufa sub lente corrugato-granulata. 4.

Hab. Svanetia libera, in jugi djodissük glareosis alpinis, 2600—2700 m. 22 Aug. c. fl. et fr.—Kuban: ad radices occid. montis Elbruz supra rivum Kükürtli, 3000 m. circa 9 Sept. c. fl. et fr.—In monte Elbruz occid. 3000—3500 m. 10 Sept. c. fl. et fr.

Cerastium undulatifolium S. et L. საქართველო ნიშუში № 332. სურ. 2.

საქართველო ფორცელზე დამაგრებულია სახეობა *C. undulatifolium*-ის ოთხი ღეროს ზედა ნაწილი, რომლებიც 1-3 ყვავილით ბოლოვდება. ღეროს სიგრძე 6—10 სმ არ აღემატება.

საქართველო ფორცელზე მოთავსებულ ეტიკეტზე აღნიშნულია „S. Sommier et E. Levier. Iter caucasicum (Europa). ამ წარწერის შემდეგ დაწერილია: 218. *Cerastium undulatifolium* S. L. In latere bor. occ. montis Elbrus (vulgo Minghi—tau) in lapidosis alpinis supra flumen Kükürtli 3000 m. 9 sept. 1890“. ეტიკეტზე ფანქრით ა. ხარაძის მიერ აღნიშნულია: „Typus“.

შენიშვნა: 1893 წელს ს. სომიემ და ე. ლევიემ მთა იალბუზიდან აღწერეს ახალი სახეობა. *Cerastium undulatifolium* Somm. et Lev.-ს სახელწოდებით [21],

ლიტერატურული წყაროების მონაცემები სავსებით ემთხვევა ზემოაღნიშნულ ეგზემპლარის № 332 ეტიკეტის შინაარსს და ჰერბარიუმში დაცულ მცენარის მორფოლოგიურ ნიშანთვისებებს. ამ სახეობის ასეთივე ეგზემპლარი დაცულია აგრეთვე ლენინგრადში აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში, რომელიც ა. გროსჰეიმის მიერ მიღებულია, როგორც ტიპის დუბლიკატი (იზოტიპი).

აღრე ბ. შიშკინს საბჭოთა კავშირის ფლორაში კი, გამოქვეყნებული აქვს, რომ სახეობა *Cerastium undulatifolium*-ის ტიპი ინახება ლენინგრადში [16].

ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით ა. გროსჰეიმის მონაცემებს იმის შესახებ, რომ ლენინგრადში დაცულია აღნიშნული სახეობის იზოტიპი და არა ტიპი.

სახეობა *C. undulatifolium* S. L.-ს ტიპი არსებული ლიტერატურის თანახმად დაცული უნდა იყოს ფლორენციაში, სადაც ინახება ს. სომიეს და ე. ლევიეს ჰერბარიუმი.

აღნიშნული სახეობა იზრდება ჩამონახვავებზე, მორენებზე, ღორღიან ადგილებში, უმთავრესად სუბნივალურ და ალპურ სარტყელში 2500—4500 მ-მდე ზღვის დონიდან.

გვხვდება საქართველოს სსრ (ზემო სვანეთში) და მთავარ კავკასიონის ცენტრალურ ნაწილში.

3. *Dianthus imereticus* (Rupr.) Schischk. Изв. Музея Грузии. т. I.

(1928) 123. *D. montanus* f. *imeretica* Rupr. Fl. Cauc. I (1869) 173—*D. montanus* MB. var. *densiflorus* S. Sommier et E. Levier. in A. H. P. XVI. (1900) 65.— I. c. p. 122.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ქუთაისის გუბერნია და მახრა მოწამეთის მონასტრის კირქვიან კლდეებზე.

Locus classicus: Prov. et distr. Kutais. In rupibus calcareis. m. Motsamethi.

კოტიპი: კოლხეთი. მდ. რიონის მახლობლად სოფ. მეჭვენა.

26.VII.1890. შემგრ.: ს. სომიე და ე. ლევიე.

დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Cotypus: Colchis ad fl. Rion prope Mekvena. 26.VII.1890. leg. S. Somm et E. Lev. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

Dianthus imereticus (Rupr.) Schischk. საჰერბარიუმო ნიმუში № 351. სურ. 3.

საჰერბარიო ფურცელზე დამაგრებულია ორი ღერო ზომით 23—25 სანტიმეტრი. თითოეული ღეროზე ზედა ნაწილში განლაგებულია სამი ყვავილი და 11 ვიწრო—ლანცეტა ფოთოლი. საჰერბარიო ფურცელზე ქვედა ნაწილში მოთავსებულია ს. სომიეს და ე. ლევიეს ეტიკეტი, რომელზედაც აღნიშნულია: „S. Sommier et E. Levier. — Iter. Caucasicum (Asia) 152. *Dianthus montanus* MB. var. *discolor*. (Sims pro sp.) v. *densiflorus* nob. Colchis ad fl. Rion prope Mekvena 26 Jul. 1820“.

შენიშვნა: სახეობა *Dianthus imereticus* (Rupr.) Schischk., პირველად აღწერილი იყო ფ. რუბრეხტის მიერ იმერეთიდან (ქუთაისის მიდამოები), როგორც *Dianthus montanus* MB. f. *imereticus* Rupr. (19).

შემდეგში ს. სომიემ და ე. ლევიემ ეს მცენარე მოიყვანა დასავლეთსა და აღმოსავლეთს ქართველოდან (კოლხეთი). *Dianthus montanus* MB. var. *densiflorus* S. სახელწოდებით (22).

უკანასკნელად ბ. შიშკინმა რუბრეხტის მიერ აღწერილი ფორმა—*D. montanus* f. *imereticus* Rupr. აღწერა, როგორც სახეობა *Dianthus imereticus* (R) Sch. სინონიმში მიუთითა ზემოაღნიშნული ფორმები [20].

ლიტერატურული წყაროების მონაცემების და საჭერბაროუმო მასალების დამუშავების შედეგად, ჩვენ მივიღეთ იმ დასკვნაზე, რომ აღნიშნული სახეობის ტიპს წარმოადგენს რუბრეხტის მიერ პირველად დადგენილი ფორმა—*D. montanus* MB. f. *imereticus* R. ეს უკანასკნელი საჭერბაროუმო ეგზემპლარი ინახება ლენინგრადში აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში.

თბილისში საქართველოს მუზეუმის ჰერბარიუმში კი დაცულია ს. სომიეს და ლევიეს ჰერბარიუმი N 152—*Dianthus montanus* var. *densiflorus* S. et L. რომელიც არსებული ნომენკლატურის თანახმად წარმოადგენს კოტასს.

გარდა ამისა აღნიშნულ ჰერბარიუმში ინახება აგრეთვე შემდეგი აუტენტეკი—კოტიპი:

Mingrelia. Distr. Achal—Senaki. In *faucibus* fl. Techuri supra p. Nakalakevi. 24.VII.1923. legit.: B. Schischk.

Mingrelia. In calcareis ad ripam fl. Techuri supra p. Kurzu. 25.VII.1923. legit. B. Schischkin. [20].

4. *Dianthus Raddeanus* Vierh. in Sitzungsber. d. Ac. Wissensch. in Wien, Mathem.—Naturw. Classe, Bd. C VII, Heft VIII—X, Abth. I (1898) 1145 (89)—*D. alpinus* var. *glacialis* Trautv. in A. H. P. II (1873) 505 non Regel.—D. Trautvetteri Woron. in Изв. Кавк. Муз. VII. (1913) 337.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: გოზოლ-დარა, სომხეთის სსრ. *Locus classicus*: Gösol-dara. (Armenia).

იზოტიპი: გოზოლ-დარა. ივნისი 1871. შემგრ.: გ. რადე. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Isotypus: Gösol-dara. Iuni. 1871. Legit.: Radde.

In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Dianthus Raddeanus* n. (n. sp.).

Syn. *Dianthus alpinus* var. *glacialis* Trautv. in Ac. Hort. Petr. II, p. 505 (1873), non. Regel nec alius.

Caespitosus, nanus. Caules floriferi semperuniflori, basi nonnullis paribus oliorum rosulantium et supra 1-2 paribus cauli norum instructi, erecti, 5—10 cm alti, parvis tuberculis nonnumquam asperiusculi. Folia basali a caules longitudine adaequantia vel superantia, erectopatentia, non recurvata, linearia, apice non dilatata, acutiuscula—acuta, plana, glauca, non subcarnosa sed tenuia rigidiuscula, trinervia, nervis lateralibus non marginantibus, in fauce glabra, in margine minute scabriuscula, caulina multo minora, interdum parum recurvata, intermedia superantia, basi vaginante bina inflata connata, parte connata diametrum non multum superante, summa inter folia et squamas intermedia. Squamae 2, a calyce saepe internodio parvo remotae, e parte basali ovato-

excavata, obsolete multinervia, glauca et in marginibus cartilagineis pallida vel parum purpurascens sensim attenuate in cuspidem tenuem, rigidiusculam, interdum recurvatam, parte basali non longiorem, saepius breviorē, infacie glabrae, calycis longitudinem non superantes, circa 10—13,5 mm longae. Flos erectus. Calyx late cylindricus, in basin angustatus, circa 10—13 mm longus, 4—4,6 mm latus, rigidiusculus, glaucus et parum purpurescens, 35—striatus, glaber, dentibus in margine vex ciliatis. Petalorum lamina circa 8 mm longa, 6 mm lata, in margine crenatodentata, in basi minute vel non barbata.

D. Raddeanus a specie D. glacialis Hänke, cui habitu simillimus, et reliquis subsectionis „Abli“ speciebus differt caulibus saepo plus asperiusculus, foliis apice non dilatatis, acutiusculis—acutis, planis, glaucis, non subcuriosis, crassiusculis, mollibus sed tenuibus et rigidiusculis, colore squamarum et calycis rigidiorum et petalis interdum imberbibus.

Proxime accedit ad speciem D. repens, a quo differt follis basalibus longitudinem caulis aequantibus vel superantibus, coulinis multo longioribus et calycibus petalisque minoribus.

Armenien: In Armenia, in pylis Gösol-dara (Radde 1871).

Dianthus Raddeanus Vierh. საქერბარიუმო ნიმუში N 363, სურ. 4.

საქერბარიუმო ფურცელზე დამაგრებულია ზემოაღნიშნული სახეობის ერთი მცენარე, ზომით 9 სანტიმეტრი. მცენარე აღებულია ყვავილობის პერიოდში. იქვე დამაგრებულია ამ მცენარის რამდენიმე ღერო ყვავილით. სახეობა *Dianthus Raddeanus*, ჰერბარიუმში სრულად არის წარმოდგენილი.

საქერბარიო ქალღმერთის მთავსებულია სამი სხვადასხვა ავტორის ეტიკეტი. პირველი—გ. რადეს ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილია „Herbarium Caucasicum“ ამ წარწერის შემდეგ რადეს მიერ დაწერილია: „*Dianth. alpinus* L. var. *glacialis* Regel.-*Dianth. glacialis* Haen. Gösol—dara. Juni. 1871. legit: Radde“.

მეორე ეტიკეტი გ. ვორონოვისაა, რომელზედაც მოცემულია: *Notae criticae: Dianthus Trautvetteri* m. დაბეჭდილია: „G. Woronow“. მესამე ეტიკეტი ბ. შიშკინის ხელითაა დაწერილი: *D. Raddeanus* Vierh. 13. VIII. 22. B. Schischk.

შენიშვნა: 1873 წელს ე. ტრაუტვეტერმა აღწერა სახესხვაობა *D. alpinus* var. *glacialis* Trautv. გ. რადეს მიერ 1871 წელს შეკრებილი მასალების მიხედვით, სომხეთიდან—„Gösol-dara“ [23].

1898 წელს ე. ვირჰაპერმა (E. Vierhapper.), ზემოაღნიშნული ეგზემპლარების მიხედვით დაადგინა ახალი სახეობა *Dianthus Raddeanus* Vierh.-ის სახელწოდებით და სინონიმის სახით მოიყვანა *D. alpinus* L. var. *glacialis* Trautv [25].

ეს უკანასკნელი სახეობა გ. ვორონოვის მიერ კავკასიის ფლორისათვის არ იყო მიღებული და 1913 წელს მან აზერბაიჯანიდან (ყარაბალი) და სომხეთიდან აღწერა სახეობა *Dianthus Trautvetteri* W. გავრცელების არეალთა შორის მიუთითა გ. რადეს მასალებიც, „Gösol-dara“ 1871. სინონიმის სახით მოიყვანა *D. alpinus* L. var. *glacialis* Tr. [5].

კავკასიის ფლორისადმი მიძღვნილ უახლეს ლიტერატურაში ეს სახეობა პრიორიტეტის წესით მოყვანილია *Dianthus Raddeanus* Vierh-ს სახელწოდებით. კლასიკური ადგილსამყოფელი— „Görsol-dara“ [7, 16].

ლიტერატურული წყაროების მონაცემების და საპერბარიუმო მასალების დამუშავების საფუძველზე გამოვლინდა, რომ სახეობა *D. Raddeanus*-ის კლასიკური ადგილსამყოფელიდან გ. რადეს მიერ შეგროვილი მასალები, დაცულია ლენინგრადში აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში და თბილისში საქართველოს მუზეუმში. ამ აუტენტეკური ეგზემპლარებზე არ არის მოცემული ავტორის—ვირჰაპერის მიერ, სახეობის განსაზღვრა. ამისათვის წევნ ამ ეგზემპლარებს, არსებული ნომენკლატურის თანახმად ვთვლით, როგორც იზოტიპს.

საბჭოთა კავშირის ფლორის მონაცემით, სახეობა *Dianthus Raddeanus*-ის ტიპი დაცულია ვენაში [16].

აღნიშნული სახეობა იზრდება ალპურ სარტყელში კირქვიანებზე და მდელოებზე 1200—3200 მეტრის სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

გვხვდება საქართველოს სსრ; ქართლში (ცხრაწყარო), ჯავახეთში; ამიერკავკასიაში—აზერბაიჯანის და სომხეთის სსრ.

5. *Gypsophila brachypetala* Trautv. in A. H. P. II. 2. (1873) 471.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: მთა აშიხ-დადე (ყარსის ოლქი).
Locus classicus: Prov. Kars. in monte Aschich—dade.

იზოტიპი: აშიხ-დადე. 29 ივლისი. 1871. შემგრ.: გ. რადე. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Isotypus: Aschich-dade. 29 Juli. 1871. legit.: Radde. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Gypsophila brachypetala* Trautv. (sect. *Eugypsophila*.) caespitosa, glaberrima, glaucescens; caudicis suffrutescens ramis demum denudatis, hornotinis aliis brevissimis, dense foliatis, sterilibus, aliis elatioribus, remote foliatis et floriferis, ramis floriferis (caulibus) ascendentibus, a medio parce ramosis; foliis crassiusculis, anguste linearibus, acutis, margine et in nervo medio subtus valde prominente scabris, ramorum sterilium dense fasciculatis, imbricato—vaginatis; cymis plurifloris, corymbosis, coarctatis, densifloris; bracteis lineari—lanceolatis, margine scariosis; pedicellis perianthium subaequantibus; perianthi campanulati dentibus ovatis, margine scariosis; obtusis, nervo excurrente mucronulatis; petalis perianthium paulum superantibus, sensim in unguem non billamellatum angustatis; capsula perianthium subaequante.

In Turciae provincia Kars, in monte Aschich-dade (Radde).

Gypsophila brachypetala Trautv. საპერბარიუმო ნიმუში № 363, სურ. 5.

საპერბარიუმო ფურცელზე დამაგრებულია ერთი მცენარე ზომით 20 სანტიმეტრი (ფესვით). მცენარეზე რამდენიმე ღეროა დაცული. მათში ორ ღერო-

ზეა მოცემული თანაყვავილი. ფოთლები ღეროს ძირშია განვითარებული. საერთო ჰაბიტუსით აღნიშნული სახეობა საკმაოდ სრულად არის წარმოდგენილი.

საჰერბარიო ფურცელზე ქვედა ნაწილში მოთავსებულია ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილია: „Herbarium Caucasicum“—ამ წარწერის შემდეგ გ. რადეს მიერ დაწერილია: *Gypsophila brachypetala* Trautv. Aschich-dade. 29. Iuli. 1871. legit. Radde“.

შენიშვნა: 1873 წელს ე. ტრაუტფეტერმა, რადეს მასალების მიხედვით აღწერა სახეობა *Gypsophila brachypetala* Tr. კლასიკური ადგილსამყოფელი „აზიხ-დადე“ [23].

ლიტერატურული მონაცემების შეჯერებამ საჰერბარიო მასალებთან გამოაგონა, რომ სახეობა *G. brachypetala* Tr-ს დედანი ნიმუში-ტიპი, ე. ტრაუტფეტერის მიერ განსაზღვრული ეგზემპლარები დაცულია ლენინგრადში აკად. ვ. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში კი ინახება იგივე ეგზემპლარი, მაგრამ მასზედ მოცემული არ არის ე. ტრაუტფეტერის ხელით სახეობის განსაზღვრა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე, ეგზემპლარი № 368; წარმოდგენს დედან ნიმუშის დუბლიკატს—იზოტიპს.

სახეობა *Gypsophila brachypetala* Trautv. იზრდება ალპურ სარტყელში, სანხრეთ ფერდობებზე. გვხვდება თურქეთში (ყარსის ოლქში).

6. *Gypsophila robusta* Grossh. in Вестн. Тифл. Бот. Сада, вып. 51 (1920) 30.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: სადგური ვაზიანი.
Locus classicus: statione Vaziani.

ტიპი: ამიერკავკასია, თბილისი, სადგურ ვაზიანთან კლდეებზე. 6.VII.1920.

შემგრ.: ა. გროსჰეიმი. დაცულია თბილისში საქართველოს მუზეუმში.

Typus: Transcaucasia, Tiflis, prope statione Vasiani, In rupestribus. 6.VII.1920.

Leg.: A. Grossheim.

In herbario Musei Georgici conservatur. (Tiflisi).

პირველადი დიაგნოზი: *Gypsophila robusta* Grossh. Rizoma cras-sum. Caules 70—80 cm. alti, erecti, numerosi, robusti, 6—10 mm. in diametro, glauci, dense tenuiter glanduloso-pubescentes, stricte ramosi. Folia caulina ovato—lanceolata, acuta, 10—13 cm. longa, 25—4 cm. lata, 5—9 nervia, rugosa, dense glanduloso-pubescentia. Folia floralia anguste-lanceolata, sub inflorescentia 30—65 mm longa 5—8 mm lata. Panicula multiflora, stricte-ramosa. Bractea lanceolata, margine glandulosa. Pedicelli calyce 3—4-plo longiores, glandulosi. Flores $4\frac{1}{2}$ —5 mm. longi. Calyx 3,5 mm. longa, glandulosa, ad medium fissa, lobis triangularibus acutis margine late membranaceis. Petala alba vel pallide rosea, retusa. Capsula sphaeroidea calyce paulo longior. Semina plana, triangularia, nigra, minute tuberculata. 4.

Hab. in Iberia: 1. Iberie, n° 3142. *Leg.* Wilhelms! (sub. *G. repenti.*)—2 Tiflis. *Leg.* Smirnow! (sub. *G. perfoliata* L. v. *latifolia.*)—3. Prope st. viae ferr. Vaziani, in rupibus, fl. fr. 6.VII.20. *Leg.* Grossheim.

Gypsophila robusta Grossh. საქრბაროუმო ნიმუში N 375, სურ. 6. ერყინულნი
ნიგულირთუქა

სახეობა *G. robusta* Gr.-ის ერთი მცენარის ღეროს ზედა ნაწილია დამი-გრებული საქრბაროო ფურცელზე. ღეროს სიგრძე 42 სანტიმეტრია, ზედა ნაწილში დატოტვილია. ღეროზე მოპირისპირედ განლაგებულია 8 ფოთოლი. ყვავილენი სუსტად არის წარმოდგენილი.

საქრბაროო ფურცელზე ქვედა ნაწილში მოთავსებულია ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილია: „საქართველოს მუზეუმის ჰერბარიუმი“: „Herbarium Musei Georgici“ ამ წარწერის შემდეგ ავტორის—ა. გროსჰეიმის ხელით დაწერილია: *Gypsophila robusta* sp. nova. Transcaucasia, Tiflis, prope St. Vasiani In rupestribus. 6.VII.20. Leg. Det.: A. Grossheim.

ეტიკეტზე აღნიშნულია აგრეთვე კოლექციის საშემოსავლო ნომერი: „76—20“.

შენიშვნა: სახეობა *Gypsophila robusta* A. Gr. აღწერილია ა. გროსჰეიმის მიერ საქართველოდან-სადგურ ვაზიანის მახლობლად [8].

ლიტერატურული წყაროების მონაცემებმა და საქრბაროო მასალების დამუშავებამ, ცხადყო, რომ აღნიშნული სახეობის ტიპი დაცულია თბილისში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტში. ორივე ეგზემპლარის ეტიკეტზე ა. გროსჰეიმის ხელით არის მცენარის განსაზღვრაც და ადგილსამყოფელიც აღნიშნული.

სახეობა *Gypsophila robusta* Gr. იზრდება ველებსა და ნახევრად უდაბნოებში, მდინარის პირად ქვიშნარებზე, მდინარეთა ტერასების გაშისვლებებზე. გვხვდება საქართველოს სსრ. (ქართლში და გარე კახეთში) და აზერბაიჯანის სსრ.

7. *Melandrium Boissieri* Schischkin. in Флора Тифлиса 1. (1925) 205.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ბაქო, ლენქორანი.

Locus classicus: Baku, Lenkoran.

ტიპი: სოფ. ახ-სუ. შემახას მახრა, ბაქოს გუბერნია. ტყე მდ. ახ-სუს მარჯვენა ნაპირზე. 14.IV.1906. შემგრ.: შელკოენიკოვი, შმიდტი და ბელიავსკი, სოფ. ახსაგლარ. ლენქორანის მახრა, ბაქოს გუბერნია. 27.IV.1907.

შემგრ.: კაზნაკოვი, შელკოენიკოვი. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Typus: Сел. Ах-су. Шемахинского уезда, Бакинск. губ. Лес на горах прав. берег. р. Ах-су. 14.IV.1906. legit.: Schelkovn., Schmidt, Beljanski. Сел. Ахсагалар. Ленкоранск. у. Бакинск. губ. 27.IV.1907. legit.: Kazn., Schelkovnikov. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *M. Boissieri* Schischk.

Стебель 40—80 см. выс.; волосистый, наверху вилкообразно-ветвистый. Нижние листья на черешках яйцевидные, верхние яйцевидно-ланцетные, заостренные. Соцветие пегустой полузонтик. Цветки однополые, двудомные. Чашечка у мужских цветков немного вздутая, в женских 16 мм. дл., вместе с

9. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მონაბე, ტ. XVI—A

цветоножкам; при плодах увеличивающаяся до 25 мм. дл., 16 мм. шир. Лепестки белые с глубоко-двудлопостною пластинкою и привенчиком. Коробочка грушевидная с отогнутыми зубцами, 17 мм. дл., 9 мм. шир. Цветоножки при плодах вниз отвороченные.

Тел., Бот. с., Диб., Кодж., Цхн., Чер. о., Лиси, Вера, Мих., Арм., Март., Ц. Ниц., в кустарниках, Цв. в апреле.

Melandrium Boissieri Schischkin. საჭერბარიუმო ნიმუში № 440, 448, სურ. 7 და 7₁.

აღნიშნულ ეგზემპლარებზე დამატებულია თითო მცენარე. მათი ზომა 45, 57 სანტიმეტრს არ აღემატება. მცენარეები ჰერბარიუმში თავისი მორფოლოგიური ნიშანთვისებებით სრულად არის წარმოდგენილი.

საჭერბარიუმო ნიმუში N440-ზე მოთავსებულ ეტიკეტზე აღნიშნულია „Herbarium Musei Caucasicum, Flora caucasica; *Melandrium album* Garcke“. сел. Ах-су, Шемахинского уезда, Бакинской губернии. Лес на горах прав. бер. р. Ах-су“. legit.: Schelkovnikov; Schmidt, Beljavski. teste: Fomin. 14.IV.1905“.

საჭერბარიუმო ნიმუში N 448-ს ეტიკეტის შინაარსი: Сел. Ахсагар Ленкоранск. у., Бакинск. губ. *Melandrium album* Garcke. legit.: Schelkovnikov Kazn. teste: A. Fomin“. 27.IV.1907.

ორივე საჭერბარიო ფურცელზე მოთავსებულია ბ. შიშკინის ეტიკეტი, რომელზედაც აღნიშნულია (ავტორის ხელით): *Melandrium Boissieri* m. Det.: B. Schischkin.

შენიშვნა: ლიტერატურული წყაროების მონაცემების თანახმად, სახეობა *Melandrium Boissieri* Schisch., პირველად ბაქოს და ლენქორანის მასალების მიხედვით არის დადგენილი. ხოლო ავტორმა თავისი სახეობა 1925 წელს თბილისის ფლორაში გამოაქვეყნა [10].

საბჭოთა კავშირის ფლორაში ბ. შიშკინის აღნიშნული აქვს შემდეგი: Вид *Melandrium Boissierii* Schisch., описан из Закавказья (Баку? Ленкорань?) Тип в Тбилиси [15].

1945 წელს ა. გროსჰეიმმაც კავკასიის ფლორაში სახეობა *Melandrium Boissieri*-ის კლასიკურ ადგილსამყოფელად მიუთითა ბაქო და ლენქორანი. „Класс. мест.: Баку, и Ленкорань“ [7].

საჭერბარიო მასალების დამუშავების შედეგად დადასტურდა, რომ ავტორს ამ სახეობის ტიპი ჰერბარიუმში აღნიშნული არ აქვს.

ბ. შიშკინის მიერ განსაზღვრული მასალები, (1925 წლამდე) ბაქოს და ლენქორანის მიდამოებიდან, დაცულია მხოლოდ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში და უძველესია ამ სახეობის ტიპიც აქ უნდა იყოს.

ვინაიდან ავტორის მიერ ტიპი ჰერბარიუმში გამოყოფილი არ იყო, ჩვენ მიზანშეწონილად ვცანით ჩვენ ხელთ არსებული ეგზემპლარებიდან გამოგვეყო აუტენტური ეგზემპლარები, როგორც ტიპი, რომლებიც ზემოთ არის მოყვანილი (№ 440, 448).

სახეობა *Melandrium Boissieri*, იზრდება ტყის სარტყელში სუბალპურ ზონამდე განათებულ ბალახოვან ფერდობებზე და ბუჩქნართა შორის.

გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოს ყველა რაიონში. აგრეთვე გავრცელებულია აზერბაიჯანის სსრ, სომხეთის სსრ და ყირიმში.

საერთო გავრცელება აღმოსავლეთ ანატოლია (თურქეთის სომხეთი).

8. *Minuartia rhodocalyx* (N. Alboff.) Wor. Определ. раст. Кавк. и Крым. II. 2. (1919) 20. — *Alsine rhodocalyx* Alb. in Bull. Herb. Boiss. II 4. (1894) 255.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ჩერქეზეთი, მთა ფიშტი (მთავარ კავკასიონის დას. ნაწილი).

Locus classicus: m. Fischt. (Circassia).

იზოტიპი: მთა ფიშტი, ალბიური სიძოვრები. 14.IX.1893. შემგრ.: ნ. ალბოვი.

დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Isotypus: M. Fischt. patur.-alpius. 14.IX.1893. legit.: Albow. In herbario Musei. Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Alsine rhodocalyx* N. Alb.

Laxe caespitosa pumila caudiculis elongatis valde ramosis, basi longe denudatis prostratis; cauliculis ascendentibus foliis anguste linearibus ad marginem parce setoso-ciliatis dense obsitis cymoso 2 floris, rarius 1—floris; foliis; turionum sterilius dense congestis erectis stristis falcatis, axillis fasciculiferis pedicellis cum bracteis calycibusque dense glanduloso-hirtis; calycis atrorubentis laciniis late linearibus oblongisve obtusissimis margine late scariosis, nervis obsoletis; petalis calyce tertia parte longioribus lanceolato—spatulatis; staminibus 7-8; stylis saepissime quinque, rarius 4-6, rarissime 3; capsulis pyramidato-conicis calyce 1¹/₂-plo vel fere 2-plo longioribus; valvis saepissime quinque, rarius 4; seminibus discoideis fimbriato-cristatis faciebus laevibus.

Hab. in Provincia Maris Nigri ad rupes calcareas montis Fisht, circa 2700 m. alt. Fructificat septembro (N. Alboff. 1893).

Minuartia rhodocalyx (A. Alboff.) Wor. საქართველოში ნიმუში N 320, სურ. 8.

საქართველო ფურცელზე დამაგრებულია ერთი მცენარე და სამი ღეროს ნაწილი. საერთო ჰაბიტუსით აღნიშნული სახეობა საკმაოდ სრულად არის წარმოდგენილი. ნაწილი მცენარის ღეროებისა მოთავსებულია ცალკე თეთრი ქაღალდის პაკეტში.

საქართველო ფურცელზე არის ორი ეტიკეტი: პირველი—ზედა მხარეს ნ. ალბოვის ეტიკეტია, რომელზედაც ნ. ალბოვის ხელით დაწერილია: N. Alboff. Circasie. 1893. 14. Sept. M. Fischt, patur.-alpius. *Alsine rhodocalyx* n. sp. N. Alboff. 484. აღნიშნულ ეტიკეტზე მწვანე ფერის ფანქრით დაწერილია: „Typus“.

მეორე ეტიკეტი, პირველი ეტიკეტის ქვეშ არის მოთავსებული, დაბეჭდილია: *Herbarium Caucasicum*. ამ წარწერის შემდეგ დაწერილია: „*Alsine rhodocalyx* Alb. Fischt. 14.IX. 1893. legit.: Albow“.

შენიშვნა: 1894 წელს ნ. ალბოგმა აღწერა სახეობა *Alsine rhodocalyx* N. Alb. კლასიკური ადგილსამყოფელი: მთავარ კავკასიონის დასავლეთი ნაწილი — მთა ფიშტი. „m. Fischt.“ [17].

შემდეგში გ. ვორონოვმა ეს სახეობა კავკასიის ფლორისათვის მოიყვანა, როგორც *Minuartia rhodocalyx* (Alb.) Wor. და სინონიმის სახით მიუთითა *Alsine rhodocalyx* Alb. [6].

არსებული ნომენკლატურის თანახმად აღნიშნული სახეობის აუტენტიკურ-ეგზემლარს წარმოადგენს ნ. ალბოვის მიერ აღწერილი სახეობა *Alsine rhodocalyx* Alb.-ის საჭერბარიუმო ნიმუში. ვინაიდან სახეობა *Minuartia rhodocalyx* (Alb.) Wor. წარმოადგენს ნ. ალბოვის სახეობის ახალ კომბინაციას, ცხადია, აუტენტიკურ ეგზემლარად უნდა ჩაითვალოს სახეობა *Alsine rhodocalyx* Alb.-ის საჭერბარიუმო ნიმუში.

თბილისში საქართველოს მუზეუმის ჰერბარიუმში დაცულ ნ. ალბოვის სახეობის *Alsine rhodocalyx*-ის აუტენტიკურ ეგზემლარს, ჩვენ ვთვლით, როგორც იზოტიპს.

ლიტერატურული წყაროების მონაცემებით სახეობა *Alsine rhodocalyx* All.-ის ტიპი ინახება ვენევაში [16, 18].

სახეობა *Minuartia rhodocalyx* (Alb.) Wor. იზრდება კირქვიან ჩამონახვავებზე სუბალპურ და ალპურ სარტყელში. გვხვდება საქართველოს სსრ (აფხაზეთში). აგრეთვე მთავარ კავკასიონის დასავლეთ ნაწილში.

9. *Minuartia rupechtiana* Charadze. Tr. Tbil. Bot. Inst. II. (1938) 208. — M. *Brotherana* Woron. Определ. раст. Кавк. и Кр. II. 2 (1914) 179. — M. *imbricata* v. *obtusifolia* Grossh. Фл. Кавк. II (1930) 394 — *Alsine imbricata* v. *obtusifolia* Rupr. Fl. cauc. I. (1869) 207. — A. *imbricata* v. *silvatica* Trautv. Plant. Radd. (1876) 16 non Ruprecht. — A. *Brotherana* Boiss. Fl. Or. Suppl. (1888) 112. — *Stellaria Brotherana* Trautv. Fl. ross. I. (1882) 129.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ყაზბეგის რაიონი — გუდაური.
Locus classicus: Prov. Kasbek. Gudauri.

კოტიპი: გუდაური — კობი. 26.IV.1894. შემგრ.: რადე. კიონივი.
 დაცულია თბილისში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Cotypus: Gudaur — Kobi. 26.IV.1894. legit.: RK. In. herbario. Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

Minuartia rupechtiana Charadze. საჭერბარიუმო ნიმუში № 466, სურ. 9.

საჭერბარიუმო ფურცელზე დამაგრებულია თეთრი ქაღალდის პაკეტი, რომელშიაც მოთავსებულია სახეობა *M. rupechtiana*-ს ღეროს რამდენიმე ნაწილი. მათი ზომა 2—6 სმ არ აღემატება. ღეროზე მრავალი მოკლე ხაზურა ფოთლებია განლაგებული. აღნიშნული სახეობა ჰერბარიუმში სრულად არის დაცული.

საპერბარიუმო ქალაღზე მოთავსებულია რადეს ეტიკეტი, რომელზეც დაბეჭდილია: „*Herbarium Caucasicum*“.

ამ წარწერის შემდეგ გ. რადეს მიერ დაწერილია: *Alsine imbricata* MB. Gudaer-Kobi 26.IV.1894. legit.: RK. აღნიშნულ ეტიკეტის ზემოთ მოთავსებულია ზემომოყვანილი სახეობის *M. ruprechtiana*-ს ავტორის (ა. ხარაძის) ეტიკეტი, რომელზედაც ავტორის ხელით დაწერილია: *Minuartia Ruprechtiana* m. 1935. Det.: Anna Charadze“.

შენიშვნა: სახეობა *Minuartia ruprechtiana* Charadze, პირველად დადგენილი იყო ფ. რუპრეხტის მიერ *Alsine imbricata* var. *obtusifolia* Pupr.-ის სახელწოდებით. კლასიკური ადგილსამყოფელი: „in rupib. subalp. Kobi“ [19].

შემდეგში ეს სახეობა სხვადასხვა ავტორების მიერ სხვადასხვა სახელწოდებით იყო ცნობილი.

ტრაუტვეტერმა კავკასიის ფლორისათვის 1876 წელს მოიყვანა როგორც *Alsine imbricata* var. *syvatica* (non Rupr.) 1882 წელს მან. „*Flora Rossica*“-ში მიუთითა, როგორც *Stellaria Brotherana* Tr. ბუისიგემ—*Fl. Orientalis*-ში, აღნიშნა *Alsine Brotherana*-ს სახით. გ. ვორონოვმა კავკასიის ფლორისათვის *Minuartia Brotherana*-ს სახელწოდებით მიუთითა. ა. გროსჰეიმმა კი—*M. imbricata* var. *obtusifolia*-ს სახით.

უკანასკნელად ა. ხარაძემ ყაზბეგის რაიონიდან აღწერა სახეობა *M. ruprechtiana*, და სინონიმში მიუთითა ზემოაღნიშნული სახესხვაობები და სახეობები [4].

ლიტერატურული წყაროების მონაცემებით სახეობა *M. ruprechtiana*-ს ტიპად უნდა მივიღოთ რუპრეხტის მიერ პირველად დადგენილი სახესხვაობა, *Alsine imbricata* var. *obtusifolia* R., რომელიც ინახება ლენინგრადში აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში. თბილისში საქართველოს მუზეუმში დაცული ეგზემპლარი № 466 წარმოადგენს აღნიშნული სახეობის კოტიპს.

სახეობა *Minuartia ruprechtiana* იზრდება ალპურ სარტყელში, კლდეებზე. გვხვდება სამხრეთ ოსეთში და მთიულეთში (საქართველოს ენდემი).

10. *Minuartia subuniflora* (Alb.) G. Woron. in Фом. и Ворон. Опред. раст. Кавк. и Крыма. т. II 2. (1914) 178.—*Alsine subuniflora* Alb. Pr. Fl. Colch. (1895) 35.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: აფხაზეთი. ესქვახერას ქელი *Locus classicus*: Abchasia. Jugi „Aosskwashera“.

იზოტიპი: აფხაზეთი. ესქვახერას ქელი მთა კუტიხის მახლობლად. კი-რქვიან კლდეებზე. 15.IX.1894. შემგრ.: ნ. ალბოვი.

დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Isotypus: Abchasia: cal. Aossakwashera prope m. Kutysh. 2500—2600 m. 15.IX.1894. legit.: N. Alboff.

In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Alsine subuniflora* n. sp. Laxiuscule caespitosa tota pulescenti-glandulosa, caudiculis prostratis longe denutatis fragilibus, foliis teneris linearis-subulatis trinerviis saepe modo *A. recurvae* falcato-

recurvis, surculorum steriliu dense congestis; caulibus simplicibus rarissime bifloris, pedicellis flore 3—3¹/₂ plo longioribus, sepalis ovato-lanceolatis acutis margine scariosis 3—nerviis nervis parum prominentibus, petalis calyce 1¹/₂-plo longioribus lineari-spathulatis submarginatis, capsula calyce-sublongiore, seminibus tenuissime rugulosis.

Hab. in. Abchasia: in lapidosis jugi calcarei Aossakwashera prope m. Kutysh, alt. 2500—2600 m. (N. A. 1894. n° 49).

Minuartia subuniflora (Alb.) Wor. საქრბაროუმო ნიმუში № 321, სურ. 10.

საქრბაროუმო ფურცელზე დამაგრებულია ერთი მცენარე. ეს უკანასკნელი აღებულია უფესვოდ. მცენარის სიგრძე 8 სანტიმეტრია. მასზედ დაცულია რამდენიმე ღერო და ხაზურა ფოთლები. ჰერბარიუმში მცენარე სამი ყვავილით არის წარმოდგენილი.

საქრბაროო ფურცელზე მარჯვენა მხარეს ქვედა ნაწილში, მოთავსებულია ორი ეტიკეტი: პირველი—ნ. ალბოვის ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილია: „N. Aboff. Plantes D' Abkhasie 1894“. ამ წარწერის შემდეგ. ნ. ალბოვის ხელით დაწერილია: *Alsine subuniflora* n. sp. Locale çol. Aossakwashera prope M. Kautsch. 2500.—2600 m. Date 15 sept. N. Alboff. № 49.

აღნიშნული ეტიკეტის შემდეგ (ქვედა ნაწილში), მოთავსებულია გ. რადეს ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილია: „Herbarium caucasicum“. ამის შემდეგ ვკითხულობთ: *Alsine subuniflora* Alb. Abchasia. 15.IX.1891. legit.: Albow.

შენიშვნა: სახეობა *Minuartia subuniflora* (Alb.) Wor. პირველად აღწერილი იყო ნ. ალბოვის მიერ აფხაზეთიდან *Alsine subuniflora*-ს სახელწოდებით [18].

შემდეგში ი. ვორონოვმა ეს სახეობა კავკასიის ფლორისათვის, კერძოდ აფხაზეთისათვის მოიყვანა, როგორც სახეობა *Minuartia subuniflora* (Alb.) Woron. და სინონიმში მიუთითა: *Alsine subuniflora* Alb. [6].

კავკასიის ფლორის ზოგიერთი ავტორების მიერ, ეს სახეობა ცნობილი იყო როგორც *Minuartia Biebersteinii* (Rupr.) Schischk, [7, 16]. უკანასკნელ წლების მანძილზე გამოცემულ ლიტერატურაში ეს ორი სახეობა *Minuartia subuniflora* (Alb.) G. Wor. და *Minuartia Biebersteinii* (Rupr.) Schisch. დამოუკიდებელ სახეობათაა ცნობილი [3, 9]. ლიტერატურული წყაროების მონაცემებით ი. ვორონოვის სახეობა *Minuartia subuniflora* (Alb.) G. Wor. წარმოადგენს ნ. ალბოვის ეგზემპლარების ახალ კომბინაციას და, ცხადია, ტიპს წარმოადგენს ეგზემპლარი № 49, რომელიც ავტორს ამ ნომრით აქვს მოყვანილი პირველად დიაგნოზში [18].

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაცული, სახეობა *Alsine subuniflora*-ს საქრბაროო ნიმუში, საესებით შეესაბამება დედან დიაგნოზის მონაცემებს (ნ. ალბოვის ხელით დაწერილი), მხოლოდ ჰერბარიუმში მცენარე სრულად არ არის წარმოდგენილი (უფესვოდ, და ნაკლებად განვითარებული ღეროებით). ამის გამო ეგზემპლარი № 321, ჩვენ ვთვლით, როგორც იზოტიპს. აღნიშნული სახეობის ტიპი დაცული უნდა იყოს ყენევაში, ვინაიდან სხვა ჩვენ მიერ შესწავლილ ჰერბარიუმში აღნიშნული სახეობის ეგზემპლარი № 49 დაცული არ არის.

სახეობა *Minuartia subuniflora* (Alb.) Woron. იზრდება კირქვიანებულ ნიადაგებში და ჩამონახვებზე. გვხვდება საქართველოს სსრ (აფხაზეთში).

11. *Silene araxina* Trautv. Acta Horti Petrop. III (1875) 278.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: თურქეთი, არზრუმის ოლქი, მდ. არაქსის სათავე.

Locus classicus: In Turciae districtu Erzerum, ad fl. Araxem superiorem.

იზოტიპი: მდ. არაქსის სათავე. 8 აგვისტო 1874. შემგრ.: რადე. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Isotypus: Uber Arax. 8. Aug. 1874. legit.: Radde. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene araxina* Trautv. perennis., multi-caulis; collo foliorum deperditorum vaginis persistentibus dense stipato: caulibus pedalis glanduloso-pubescentibus, foliorum paribus 5—6 obsitis; foliis utrinque glanduloso pubescentibus, uninerviis, acuminatis, — radicalibus angust-oblongis, in petiolum basi vaginatum angustatis, caulinis magnis, late oblongis, — floralibus ovato-lanceolatis; cyma dichotoma, multiflora, coarctata; pedicellis perianthio brevioribus; perianthi albidis, glanduloso-puberuli, inflati, fructiferi capsula amplioris et subclavati dentibus ovatis, acuminatis, petalorum albidorum ungue apice biauriculato, lamina biloba; coronae laciniis obtusis; capsula ovata, perianthii tubum aequante, thecaphoro vix vel paullo longiore; seminibus lateribus planis, laeviusculis, dorso latiusculo bicarinatis, inter carinas canaliculatis et minute tuberculatis.

In Turciae districtu Erzerum, ad fl. Araxem superiorem (Dr. Radde).

Silene araxina Trautv. საქართველო ნიმუში № 478, სურ. 11.

საქართველო ფურცელზე მოთავსებულია ერთი მცენარე 30 სმ სიგრძის. აქვს ერთი ღერო, რომელიც ზედა ნაწილში დატოტვილია. თითოეული ტოტი ბოლოვდება 1 ან 2 ყვავილით. ფოთლოთა სიგრძე 4 სმ არ აღემატება. მცენარეზე დაცულია 2 სმ სიგრძის ფესვის მთავარი ღერძი. საქართველო ფურცელზე დამატებულია აგრეთვე ერთი ყვავილი, რომლის სიგრძე ყუნწით 6 სანტიმეტრია.

ეტკეტზე, რომელიც მოთავსებულია აღნიშნულ ეგზემპლარზე, არის შემდეგი წარწერა: *Herbarium Caucasicum*. ამ წარწერის შემდეგ რადეს ხელით აღნიშნულია: *Silene araxina* Trautv. Ober Arax. 8. Aug. 1874. legit.: Radde.

საქართველო ფურცელზე მარჯვენა მხარეს მოთავსებულია ღეროს ზედა ნაწილი, 26 სმ სიგრძის. ღეროზე დაცულია ფოთლები და ყვავილები, რომლებიც თავისი მორფოლოგიური ნიშნებით არ განსხვავდება პირველ მცენარედან.

შენიშვნა: სახეობა *Silene araxina* Trautv. დადგენილია ე. ტრაუტფეტერის მიერ რადეს მასალების მიხედვით მდ. არაქსის ხეობიდან.

აღნიშნული სახეობის ტიპი, ე. ტრაუტფეტერის მიერ განსაზღვრული, ინახება ლენინგრადში აკად. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში,

ზოლო იგივე ეგზემპლარი (კლასიკური ადგილსამყოფელოდან), გ. რადეს მიერ განსაზღვრული, როგორც *Silene araxina* Trantv., დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში, რომელიც არსებული ნომენკლატურის თანახმად იზოტიპს წარმოადგენს.

სახეობა *Silene araxina* Tr. ცნობილია თურქეთისათვის (არზრუმის ოლქი).

12. *Silene Cyri Schischkin* in Grossh., Sosn. Schischk. Флора Тифлиса 1. (1925) 202 et Изв. Томск. Госуд. Ин-та. т. 77, вып. 3 (1927) 290.—*Otites Cyri* Grossh. Фл. Кавк. III (1945) 255.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: თბილისის მიდამოები.

Locus classicus: Prope urbem Tiflis.

ტიპი: თბილისი. V. 1868. შემგრ.: გ. რადე. დაცულია თბილისში საქართველოს მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Typus: Tiflis. V. 1868. legit.: Radde. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene Cyri* Schischkin. Biennis, in parte inferiore breviter pubescens, superne glabra interdum viscida. Caulis 30—70 cm alti, simplices vel parce ramosi. Folia inferiora lineari-spathulata vel spatulata in petiolum longum attenuata; bractee scariosae, ciliatae Flores dioici, in verticillastris 6—30 floris, pedicelli glabri calyce aequalongi vel duplo triplo longiores. Calyx campanulatus 3,5—4 mm longus, glaberrimus vel parcissime scaber, dentibus obtusis, albo marginatis glabris ciliatulisve; petala flavo-virentia spathello—linearia, 5—6 mm longa, apice integra, ecoronata, unguibus pubescentibus; stamina longe exserta, filamentis basi hirsutis. Capsula sessilis, ovata, apice attenuata, 7—9 mm longa, 4 mm lata; semina reniformia 1 mm longa 0

Hab. Prope urbem Tiflis. 4.V.1868 fl. et fr. Radde! 6.V.1871. fl. et fr Owerini Ibidem prope Hortum Botanicum, in declivibus lapidosis. 22.IV.191. fl. Woronow!...[15].

Silene Cyri B. Schischkin. საქრბარიუმო ნიმუში № 484, სურ. 12.

საქრბარიუმო ფურცელზე მოთავსებულია სამი სხვადასხვა ზომის მცენარე. მათი ზომა 31—37 სმ არ აღემატება. აღნიშნული სახეობა ჰერბარიუმში სრულად არის წარმოდგენილი.

საქრბარიუმო ფურცელზე მოთავსებულია ორი ეტიკეტი. პირველი ეტიკეტი მარჯვენა მხარეზე, გ. რადეს ეტიკეტია. მასზე აღნიშნულია: „Herbarium Caucasicum“ *Silene Otites* L, Tiflis. Mai 1868, legit.: Radde.

ამ ეტიკეტის შემდეგ მარცხენა მხარეს მოთავსებულია ბ. შიშკინის ეტიკეტი, რომელზედაც ავტორის შიერ დაწერილია: „*Silene Cyri* sp. n. B. Schischkin“.

შენიშვნა: სახეობა *Silene Cyri* Schischk. დადგენილია ბ. შიშკინის მიერ თბილისის მიდამოებიდან, 1925 წელს [10]. შემდეგში ბ. შიშკინმა აღნიშნული სახეობა ლათინური დიაგნოზით და ვრცელი გავრცელების არეალით გამოაქვეყნა [15].

კავკასიის ფლორის უახლეს ლიტერატურაში ეს სახეობა მოყვანილია Otites Cyri (Schischk.) Grassh-ის სახით და სინონიმში მითითებულია *Silene Cyri Schischkin*. [7, 9].

ლიტერატურული წყაროების მონაცემებით და საპერბარიო მასალების დამუშავების შედეგად გაირკვა, რომ სახეობა *Silene Cyri Schischkin*, წარმოადგენს დამოუკიდებელ სახეობას და ეს სახეობა ამ უკანასკნელი სახელწოდებით არის საქართველოს ფლორაში მოხსენებული [3].

ტიპური ეგზემპლარი, რომელიც ბ. შიშკინის ხელითაა განსაზღვრული, დაცულია თბილისში საქართველოს მუზეუმში.

ვინაიდან ავტორის მიერ ტიპი პერბარიუმში გამოყოფილი არ არის, ჩვენ შესაძლებლად ვცანიით, რომ ავტორის ხელით განსაზღვრული ეგზემპლარებიდან, რომელიც მოყვანილია პირველად დიაგნოზში, გამოგვეყო ტიპობრივი საპერბარიუმო ნიმუში № 482, რომლის აღწერაც ჩვენ მიერ მოყვანილია ზემოთ.

სახეობა *Silene Cyri Schischkin* იზრდება ქვიან ფერდობებზე, ველებში და ნახევრად უდაბნოების სარტყელში და ტყის სარტყელში.

გვხვდება საქართველოს სსრ—ქართლში (თბილისის მიდამოები), გარდაბანში, ქვემო ქართლში; იმიერ-კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში, აზერბაიჯანის და სომხეთის სსრ და შუა აზიაში.

13. *Silena daghestanika* Rupr. Fl. cauc. (1869) 194.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: დაღისტანი, მდ. ბეეიტას ხეობა.
Locus classicus: Dagestan, in fauc. fl. Beshita.

კოტიპი: აღმოს. კავკასია. დაღისტანი—სამხრეთი ნაწილი. მდ. სამურის ხეობის მიმართულებით 29 ივლისი. 1860. შემგრ.: რუპრეხტი. დაცულია თბილისში. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Cotypus: Caucas. orient. Dagest. austr., versus fontes fluvii Samur. 29 Iuli .1860. legit.: Ruprecht. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

Silene daghestanica Ruprecht, საპერბარიუმო ნიმუში № 493, სურ. 13.

საპერბარიუმო ქალღღებ დამაგრებულია აღნიშნულ სახეობის (*Silene daghestanica*-ს) რამდენიმე ღერო (16 ცალი). ყველა უფესვოდ არის აღებული. ფოთლები ზოგიერთ ღეროზეა დაცული. ყვავილებიც პერბარიუმში ნაკლებად არის წარმოდგენილი.

საპერბარიუმო ფურცლის ქვედა ნაწილში, მარჯვენა, მოთავსებულია თეთრი ქალღღის პაკეტი, რომელშიც დაცულია აღნიშნული სახეობის ღეროს, ფოთლების და ყვავილების ნაწილები.

პაკეტზე ზემოთ დაწებებულია ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილია: „Herbarium Caucasicum“. ამ წარწერის შემდეგ აღნიშნულია გ. რადეს მიერ: *Silene daghestanica* Rupr. (admodum fragilis), Cauc. Orient. Dagest. austr. versus—fontes fluvii. Samur. 29. Iuli. 1860 legit.: Ruprecht.

შენიშვნა: სახეობა *Silene daghestanica* Rupr. აღწერილია ფ. რუპრეხტის მიერ დაღისტანიდან მდ. ბეეიტას ხეობა „fl. Beshita“ [19].

აღნიშნული სახეობის ტიპური ეგზემპლარი დაცულია ლენინგრადში აკად. ვ. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში.

საქართველოს მუზეუმში დაცული საპერბარიუმო ნიმუში № 493, არსებული ნომენკლატურის თანახმად წარმოადგენს კოტიპს.

სახეობა *Silene daghestana* Rupr. იზრდება მთის ზედა და ალპურ სარტყელში. გვხვდება დაღისტანში.

14. *Silene Kubanensis* S. et L. in Acta Horti Petrop. XIII. 1. (1893) 37.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ტებერდა, მთა იალბუზი.
Locus classicus: Tieberda; m. Elbruz.

იზოტიპი: ყუბანი. მდინარე ტებერდას ხეობა. კლდეებზე. 31 აგვისტო 1890. შემგრ.: სომიე და ლევიე. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Isotypus: Kuban. in editoribus vallis Tieberda. 1500 m. ad rupes. Leg.: Sommier et Levier. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene Kubanensis* S. et L.

Caespitosa, virescens, tota viscosa pubescens vel inferne glabriuscula, rhizomate lignoso horizontali non incrassato, caulibus foliosis basi vaginis foliorum induratis persistentibus saepe dense obsitis, e basi plerumque incurvata geniculata ascendentibus, plus minus laxe ramoso-racemosis raro unifloris, foliis uninerviis acutis apiculatis, radicalibus et rosularum steriliū lanceolato-oblongis vel subspathulatis in petiolum attenuatis, caulinis sensim brevioribus angustioribus et acutioribus, inferioribus internodijū valde excedentibus, superioribus in speciminibus elatis lineari-lanceolatis basi parum angustatis internodio brevioribus braetibus submembranaceis glanduloso-pubescentibus, inferioribus lanceolatis acutis, superioribus ovato-oblongis obtusiusculis; floribus plerumque breviter pedicellatis, calyce subumbilicato florifero a basi parum dilatato, cylindrico vel elongate obconico, in fructu ampliato, glanduloso-pulescente membranaceo pallide virente vel dilute purpurascēte decemstriato, striis decoloribus, viridibus vel purpurascētib; superne plerumque obscure reticulato-venoso, dentibus calycinis ovatis obtusissimis albo-marginatis, margine hyalinociliato apice dilatato rotundato; ciliis saepe glandulosis, dentis parte viridi triangulari-acuminata; laminae alba vel pagina inferiore virescenti-lividae ultra medium bipartitae laciniis late linearibus obtusis, appendicibus brevibus latioribus quam longis semiorbiculatis, ungue glabro vel superne longiuscule ciliato sursum dilatato-subauriculato, filamentis dlabris vel glabriusculis, capsula basi triloculari ovata vel elliptico-oblonga calycem aequante, carpophoro plus minus dense, breviter et crispule retrorsum hispido, capsula carpophoro nunc parum, raro duplo, plerumque sesquilingiore, seminibus fusco-griseis reniformibus, faciebus planis striatim granulatis et dorso depresso-canaliculatis seriatim granulatis. 4.

Hab. in rupibus regionis montanae distr. Kuban.; legimus in alta valle fluminis Tieberda, 1500 m 31 Aug.; cum fl. et fr.; in ascensu jugi Tieber-

dinsky (lat. occid.) 1300—1400 m. 1 Sept.; ad radices occid. montis Elbruz in regione Pini silvestris mediae vallis Kükürtli 1700 m. circa, 11 Sept, c. fl. sicc. et. fr.; inter Indisch et Kriepost ad flumen Kuban 900 m. circ. 14 Sept.

Silene Kubanensis S. et L. საქრბაროუმო ნიმუში № 509, სურ. 14.

აღნიშნული სახეობის ორი მცენარე დამაგრებელია საჭრბაროო ფურცელზე. მცენარეთა სიმაღლე 10—13 სმ არ აღემატება. ორივე მცენარე უფესეოდაა აღებული. დანარჩენი ნაწილები (ფოთლები და ყვავილები) ჰერბარიუმში სრულად არის დაცული.

საჭრბაროუმო ფურცელზე მოთავსებულია აგრეთვე ღეროს ზედა ნაწილები. პირველი 10 სმ ზომის და მეორე 3 სმ. სახეობა *Silene Kubanensis* S. et L. ჰერბარიუმში საკმაოდ სრულად არის წარმოდგენილი (ფოთლები და ყვავილები). აქვე დაცულია თეთრი ქალაღის პაკეტში ამ მცენარეების ღეროსა და ფოთლების ნაწილები.

საჭრბაროუმო ფურცელზე მოთავსებულია ერთი ეტიკეტი, რომელზედაც აღნიშნულია: S. Sommier et E. Levier. Iter caucasicum (Asia). 142. *Silene Kubanensis* Somm. et Lev. Kuban, in ediotioribus vallis Tieberda, 1500 m. ad rupes 31 aug. 1890.

შენიშვნა: სახეობა *Silene Kubanensis* Somm. et. Lev. აღწერილია ს. სომიესა და ე. ლევიეს მიერ ჩრდილოეთ კავკასიიდან მდ. ტებერღას ხეობა [21].

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში, დაცულია ს. სომიესა და ე. ლევიეს მიერ განსაზღვრული ეგზემპლარი, რომლის ეტიკეტის შინაარსი, სავსებით შეესაბამება დედან დიაგნოზის მონაცემებს. ასეთივე ეგზემპლარი ინახება აგრეთვე ლენინგრადში აკად. ვ. კომაროვის სახ. ბოტანიკის ინსტიტუტში, რომელზედაც აღნიშნულია: „*Cotyplus*“ საბჭოთა კავშირის ფლორაში ბ. შიშკინი აღნიშნავს, რომ აღნიშნული სახეობის ტიპი დაცულია ლენინგრადში [16].

ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე ჩვენთვის ჯერჯერობით ტიპის დაცულობა გაურკვეველია. რაც შეეხება საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ეგზემპლარს № 509, ჩვენი მოსაზრებით წარმოდგენს იზოტოპს, ვინაიდან ჰერბარიუმში წარმოდგენილი მცენარეები, სრულად არ არის წარმოდგენილი.

(დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ სახეობა *Silene Kubanensis* Somm. et Levier-ს ტიპი ინახებოდეს ფლორენციაში, სადაც ჩვეულებრივ დაცულია ს. სომიესა და ე. ლევიეს ჰერბარიუმი).

აღნიშნული სახეობა იზრდება მთის მაღალ და სუბალპურ სარტყელში, კლდეებზე.

გვხვდება მთავარი კავკასიონის დასავლეთ ნაწილში.

15. *Silene longidens* Schishkin. Изв. Муз. Грузин. 1. (1920—22) 16. Ic. 1. c. tab. III.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: „შემახა“ (აზერბაიჯანი).

Locus classicus: Schemacha. (Azerbaijdan).

ტიპი: ბაქოს გუბერნია, შემახის მახრა, მთა ნილ-დალი, ფერდობებზე. 31 ივლისი, 1900 წ. შემგრ. ალექსეენკო. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Typus: Gub. Baku. Distr. Schemacha. In decliviis m. Nijal supra p. Zarnova, in abruptis lapidosis. 6100. 31 Iul. 1900. leg. Alexeenko. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene longidens* Schischkin. Perennis, caespitosa, glabra; caudiculi basi foliorum veterorum reliquiis vestiti, caules 8—10 cm. alti adscendentes, simpliciter; folia radicalia numerosissima, congesta, linearia 2 cm. longa 1.5 mm. lata, acuta, uninervia; caulina 3—8 paria; bracteae lineari-lanceolatae acutae 8—10 mm. longae herbaceae; flores terminales pauci 3—5, vel abortu solitarii breviter pedicellati unilateraliter subnutantes; calyx glaber 23 cm. longus nervis 10 purpurascensibus saperne anastomosantibus dentibus longe acuminatis usque ad 5 mm. longis, margine membranaceis; petala purpurascensia 32—33 mm. longa, lamina usque ad $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ bifida, lobis oblongis, unguibus glabris superne dilatatis, corona ovata acutiuscula 1 mm longa; capsula ignota.

Hab.: Bk. Distr. Schemacha. In declivibus m. Nijal supra p. Zarnova, in abruptis lapidosis 31.VII.1900. fl. Alexeenko (H. M.).

Silene longidens Schischkin. საქართველო ნიმუში № 511, სურ. 15.

სახეობა *Silene longidens*-ის ერთი მცენარეა დაცული პერბარიუმში, რომელიც თავისი მორფოლოგიური ნიშან-თვისებებით მეტად სუსტად არის წარმოდგენილი. აღნიშნულ მცენარეზე ერთი ღეროა, სიგრძით 3 სმ მასზედ არის რამდენიმე ხაზურა ფოთლები, მათი ზომა 1—2 სმ არ აღემატება. მცენარეზე დაცულია აგრეთვე ფესვის მთავარი ღერძი ზომით 1,5 სანტიმეტრი.

საპერბარიუმო ფურცელზე მოთავსებულია ქალაქის ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილია: „Flora Caucasi“ № 7550. Gub. Baku. Distr. Schemacha, In decliviis m. Nijal. supra p. Zarnova. In obrubtis lapidosis. 6100' 31 Iul. 1900. Leg.: Alexeenko.

მცენარის სახელწოდება აღნიშნულია ბ. შიშკინის მიერ: „*Silene longidens* sp. n.“ ეტიკეტზე მოცემულია კოლექციის ნომერი: „150—13“.

შენიშვნა: ლიტერატურული წყაროების მონაცემების და საქართველო მასალების დამუშავების შედეგად გამოვლინდა, რომ სახეობა *Silene longidens* Schischk., რომელიც აღწერილია ბ. შიშკინის მიერ, ა. აღექსენკოს მასალების მიხედვით, ინახება საქართველოს მუზეუმის პერბარიუმში—საქართველო ნიმუში № 511, რომლის აღწერა ჩვენ მიერ მოცემულია ზემოთ. როგორც ლიტერატურაშია დამოწმებული წარმოადგენს ტიპს [14].

სახეობა *Silene longidens* Schischk. იზრდება მთის შუა სარტყელში კლდოვან ფერდობებზე.

გვხვდება კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში.

16. *Silene Marcowiczi* Schischk. Bull. Mus. de Georgie I (1920—1922) 11

კლასიკური ადგილსამყოფელი: მამისონის გადასავალი.

Locus: classicus: Мамисонский перевал.

ტიპი: თერგის ოლქი. მამისონის გადასავალი. ქვიან ადგილზე მდებარეობს
 16.VII.1916. შემგრ.: ნ. ვედენსკი. დაცულია თბილისში საქართველოს მუზეუმის
 ზეუმის ჰერბარიუმში.

Typus: Терская обл. Владикавказ. окр., Мамисонский перевал на
 каменистой почве. 16.VII.1916. leg. Н. Введенский. In herbario Musei Geor-
 gici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene Marcowiczii* Schischk. Perennis,
 dense caespitosa, glaberrima (rarissime vix puberula), caudiculis foliis vetustis
 vestitis; caules subsimplices, numerosi, cassiusculi pumili 5—15 cm. alti; folia
 radicalia congesta lineari-spathulata vel linearia acutiscula basi attenuata, plana,
 2 cm. longa 0,5—2 mm. lata; folia caulina pauca (2—4 paria) basilarium con-
 formia et sensim diminuta; bracteae lanceolatae margine late membranaceae
 acutae 5—6 mm longae; flores terminales 2—5 breviter pedicellati vel inter-
 dum solitarii; calyx clavatus glaberrimus 4—6 mm. longus 3 mm. latus, ner-
 vjs rubellis dentibus late ovatis obtusis albomarginatis; petala albida 7—8 mm.
 longa unguibus glabris, lamina retusa vel breviter incisa lobis oblongis. ecoro-
 nata; capsula immatura ovata 6 mm. longa carpophorum glabrum quinques
 superans.

Hab. Tr. Mamisson, in alpinis. 16.VII.1916. fl. et fr. immat. N. Wweden-
 sky! (H. W.). Adai-choch., in detriticis. Marcowicz. (n. v.).

El. Mans Murow-dagh, in alpinis. 2900 m. 19.VII.1912. fl. fr. Schelkov-
 nikov! (M. G.).

Silene Marcowiczii Schischk. საქართველო ნიშუში № 516, სურ. 16.

აღნიშნულ საქართველო ფურცელზე მოთავსებულია ერთი მცენარე-
 ამ უკანასკნელზე დაცულია ხუთი ღერო, თითოეული მათგანი ყვავილით ბო-
 ლოდება. საერთო ჰაბიტუსით მცენარე ჰერბარიუმში სრულად არის წარმო-
 დგენილი.

საქართველო ფურცელზე მოთავსებულია ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭ-
 დილია: „G. Woronow. Herbarium Caucasicum“. ამ წარწერის შემდეგ ბ. შიშკინის
 ხელით აღნიშნულია: „*Silene Marcowiczii* sp.“ ი. ხოლო გ. ვორონოვის
 მიერ დაწერილია აღნიშნული სახეობის ადგილსამყოფელი, შეკრების თარიღით:
 „Терская обл. Владикавказ, окр. Мамисонский перевал, на каменистой
 почве. 16.VII.1916. Н. Введенский“.

შენიშვნა: სახეობა *Silene Marcowiczii* Schischk. დადგენილია ბ. შიშკინის
 მიერ ნ. ვედენსკის მიერ შეგროვილი ჰერბარიუმის მიხედვით—მამისონის
 უღელტეხილიდან (კოლექცია გ. ვორონოვის) [14].

აღნიშნული სახეობის ტიპი ინახება თბილისში, კერძოდ საქართველოს
 მუზეუმის ჰერბარიუმში (№ 516). ლიტერატურული წყაროების მონაცემებით
 და საქართველო მასალების მიხედვით, გაირკვა აგრეთვე, რომ სახეობა *Silene*
Marcowiczii-ის კოტიპიც არის დაცული აღნიშნულ ჰერბარიუმში. ადგილსამყო-
 ფელი: Перевал у горы Муrow-даг (2900 м.) Елисавет. г. и у. 19.VII.1912.
 legit.: A. B. Schelkovnikov“.

ზემოაღნიშნული სახეობა იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში კლდეებსა და ლორღიან ადგილებზე.

გვხვდება საქართველოს სსრ, რაჭა-ლეჩხუმში (მამისონის გადასავალი) და იმიერკავკასიის დასავლეთ ნაწილში.

17. *Silene propinqua* Schischkin. Изв. Муз. Грузин. I. (1920—1922) 14. Ic. l. c. tab. 4.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: აღმოსავლეთ იმიერკავკასია, ქედი ბოზ-დაღი.

Locus classicus: Transcaucasia orient. m. Boz-dagh.

იზოტიპი: ყარსის ოლქი, ყაგიზმანის მაზრა. სოფ. ნოვონიკოლაიევკას ზემოთ. 8.VI.1914. შემგრ.: ვოლჩანეცკი. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Isotypus: Prov. Kars. distr. Kaghyzman. Locus Mistal supra pag. Novo-Nikolajevka. 8.VI.1914. legit.: I. Volčanetski. In herbaro Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene propinqua* Schischkin. Perennis; caules solitarii vel numerosi 40—100 cm alti, nodosi, inferne brevissime puberuli vel subglabri, superne viscidii; folia lanceolata vel ovato-lanceolata acuta, 3—8 cm. longa 0,5—1,5 cm. lata, 1—3 nervia scabra vel puberula interdum glabra, in axillis ramulos steriles vel fasciculos foliosos edentia, foliis fasciculorum angustioribus sublinearibus; bractee parvulae scariosae margine ciliatae; inflorescentia paniculata, ramis tenuibus brevibus vel longiusculis horizontaliter patentibus vel strictis, paucifloris; pedicelli scabriduli vel puberuli calycis longiores vel breviores; calyx 8—11 mm. longus 3 mm latus, obconicus glaber vel brevissime puberulus, nervis conjunctis; petala alba 18 mm longa, lamina usque ad basin bifida lobis oblongo-linearibus, unguibus ciliatis; corona lanceolata acutiuscula 1,5—1,75 mm longa; filamenta lanuginoso-ciliata; styli longi inferne ciliati; capsula ovoidea 10 mm longa 4—5 mm lata carpophorum pilosum ter quaterve superans; semina grisea 1,2 mm longa triangulari-reniformia obtususcule seriatim tuberculata.

Hab. El. Boz-dagh, in faucibus Pirseid 26.V.1911. fl. Schelkovnikov: (M. G.).

Er. Distr. Suralu, in monte Takältu 29. et 30.V.1914. fl. Volčanetsky! (M. G.)—Distr. Novo-Bajased, prope p. Suchoj Fontan, in decliv. siccis 3.VIII.1919. fr. Grossheim! (H. T.).

Kr. Distr. Kaghyzman. Locus Mistal supra pag. Novo-Nikolajevka 8. VI. 1914. fl. Volčanetsky (M. G.) [14].

Silene propinqua Schischk. საჭერბარიუმო ნიმუში № 518, სურ. 17.

საჭერბარიუმო ფურცელზე დამაგრებულია სამი ლერო. მათი სიგრძე 22—53 სმ არ აღემატება. აღნიშნული ლეროები ფოთლებით და ყვავილებით ჰერბარიუმში სრულად არის წარმოდგენილი.

საპერბარიუმო ქალაღდზე მოთავსებულთა ერთი ეტიკეტი, რომელზედაც დაბეჭდილთა: „Herbarium Musei Caucasicum, Flora caucasica. Prov. Kars. distr. Kaghysman, Locus Mistal supra pag. Novo-Nikolajevka. 8.VI.1914. legit: I. Volcanetski“.

მცენარის სახელწოდება დაწერილთა ავტორის ხელით: *Silene propinqua* Schischkin. ეტიკეტზე არის მისივე ხელის მოწერა: „Determ. B. Schischkin.“

ეტიკეტზე აღნიშნულითა კოლექციის ნომერი „60—14; 113—14“ და ინვენტარული ნომერი: „518“.

შენიშვნა: ლიტერატურული წყაროების მონაცემებით და საპერბარიო მასალების დამუშავების შედეგად დადასტურებულითა, რომ სახეობა *Silene propinqua* Schischk., აღწერილთა ბ. შიშკინის მიერ, ა. შელკოვნიკოვის მასალების მიხედვით. იზოტიპი დატულითა თბილისში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში და ტიპი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტში.

სახეობა *Silene propinqua* Schischk. იზრდება ღორღიან ფერდობებზე ველებსა და ნახევრად უდაბნოების სარტყელში და ტყის სარტყელში.

გვხვდება საქართველოს სსრ (ქართლი, გარე კახეთი) და სომხეთის სსრ. საერთო გავრცელება: თურქეთის სომხეთი.

18. *Silene Raddeana* Trautv. Acta Horti Petrop. II (1873) 472.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: კახიკოპორანი, მთა აშიხ-დადე. *Locus classicus*: Kasikoporan, in monte Aschich-dade.

იზოტიპი: კახიკოპორანი. 28 ივლისი. 1871. მთა აშიხ-დადე. 29 ივლისი. 1871. შემგრა: გრადე. დატულითა თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Isotypus: Kasikoporan. 28 Iuli. 1871. Aschich-dade. 29 Iuli. 1871. Leg. Radde. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი. *Silene Raddeana* Trautv. dense pulvinaris; caudice crasso, breviter ramoso, densissime squamoso; caulibus infra-rosularibus, simplicibus, glanduloso-puberulis, foliis uninerviis, pilis brevissimis, glandulosis utrinque parce, ad margines autem densius exasperatis, — radicalibus rosulatis, linearibus, utrinque angustatis, acuminatis, ima basi in vaginam membranaceam dilatatis, — caulibus paucis, lineari lanceolatis internodio brevioribus, acuminatis, basi breviter connato-vaginantibus; perianthii inverse ovoidei, glanduloso-puberuli, 10 nervii dentibus ovato-lanceolatis, acuminatis; petalorum ungue apice obtuse biauriculato, glabro, perianthium aequante, — lamina ad medium usque obtuse biloba, ad basin appendicibus 2, elliptico-oblongis, obtusis; filamentis glabris, capsula...

In Armeniae tractu pascuo, Kasikibaran dicto, nec non in Turciae districtu Kars, in monte Aschich-dade (Radde).

Silene Raddeana Trautv. საპერბარიუმო ნიმუში №№ 520, 521, სურ. 18. და 18₁.

აღნიშნული სახეობის აუტენტიკი შეიცავს ორ საპერბარიო ნიმუშს, რომელიც მოთავსებულითა ერთ საერთო ყდაში.

საჰერბარიუმო ნიმუში № 520-ზე მოთავსებულია სამი მცენარე, რომელთა ზომა 6—14 სმ ფარგლებში მერყეობს. თითოეულ მცენარეზე დატულია ერთი ან ორი ღერო. ფოთლები უმეტესად ფესვთანურია. ზოგიერთ შემთხვევაში ღეროზეც არის ფოთლები. ღერო ბოლოვდება 1—2 ყვავილით.

საჰერბარიუმო ფურცელზე მოთავსებულია გ. რადეს ეტიკეტი, რომელზედაც ზედა ნაწილში დაბეჭდილია „Herbarium Caucasicum“ ამ წარწერის შემდეგ გ. რადეს ხელით აღნიშნულია: *Silene Raddeana* Trautv., Kasikiporan. 28 Jul. 1871. legit: Radde.

ამ ეტიკეტის ზემოთ მოთავსებულია. ბ. შიშკინის ეტიკეტი, რომელზედაც მისივე ხელით დაწერილია: „*Silene Raddeana* Trautv. 1919.10.II. B. Schischk“.

ჰერბარიუმში № 521 შეიცავს ხუთ მცენარეს, რომლებზედაც თითო ღერო ყვავილით 6, 10, 14 სანტიმეტრს არ აღემატება. ფოთლების ფესვთანურიც და ღეროსეულიც არის დატული ჰერბარიუმში. ყველა მცენარე უფესვოდ არის აღებული.

საჰერბარიო ფურცელზე მოთავსებულია ორი ეტიკეტი: პირველ ეტიკეტზე ქვედა მხარეს აღნიშნულია: „Herbarium Caucasicum; *Silene Raddeana* Trautv. Aschich-dade, 29 Jul. 1871. legit: Radde“.

მეორე ეტიკეტი პირველი ეტიკეტის ზემოდაა მოთავსებული, რომელზედაც ბ. შიშკინის ხელით დაწერილია: „*Silene Raddeana*. B. Schischkin“.

შენიშვნა: სახეობა *Silene Raddeana* Trautv. აღწერილია ე. ტრაუტფეტერის მიერ 1873 წელს, გ. რადეს მასალების მიხედვით. კლასიკური ადგილსამყოფელი: „ჯაზიკოპორანი, მთა აშიხ-დადე“ [23].

ლენინგრადში აკად. ვ. კომაროვის სახელობის ბოტანიკის ინსტიტუტში დატულია, აღნიშნული სახეობის კლასიკური ადგილსამყოფელიდან ორი ეგზემპლარი, რომელზედაც მოცემულია ე. ტრაუტფეტერის ხელით აღნიშნული სახეობის განსაზღვრა, რომელიც ყოველ ეგზემპლარზე წარმოადგენს ტიპს. ამ გარემოებას ადასტურებს აგრეთვე ის, რომ ამ ეგზემპლარებზე ა. გროსპინის ხელით აღნიშნულია „Typus“.

თბილისის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში კი დატულია იგივე ეგზემპლარები, მხოლოდ მასზედ მოცემულია გ. რადეს და ბ. შიშკინის მიერ სახეობის განსაზღვრა: *Silene Raddeana* Tr.

არსებული ნომენკლატურის თანახმად ეს საჰერბარიო ნიმუშები წარმოადგენს აუტენტიკ იზოტიპს.

სახეობა *Silene Raddeana* Trautv. იზრდება ღორღიან ადგილებში სუბალპურსა და ალპურ სარტყელში. გვხვდება საქართველოს სსრ (მესხეთი-ზეგარის ქედი); აზერბაიჯანის სსრ (კაპუჯიხი).

საერთო გავრცელება: მცირე აზია (ყოფილი ყარსის ოლქი).

19. *Silene Ruprechtii* Schischkin. Флора Тифлиса т. I. (1925) 204.—
Silene saxatilis auct fl. cauc. (non. M. B.).

კლასიკური ადგილსამყოფელი: თბილისი.

Locus classicus: Tbilisi.

ტიპი: თბილისი. მცხეთა-არმაზის ხევი. ბუჩქნარებში. 6.VI.1920. აღნიშნულია ზბ. შიშკინი. დაკრულია თბილისში საქართველოს მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Typus: Prov. Tiflis. In viciniis urbis Mtzchet, in fruticetis faucium Armasi-chevi. 6.VI. 1920. legit.: B. Schischkin. In herbario Musei Georgici conservatur. (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene Ruprechtii* Schischk.

Стебли в числе нескольких, 15—16 см выс., внизу иногда пушистые, вверху голые, клейкие. Листья однонервные, суженные в ресничатый черешек, ланцетовидно-линейные, 7 см. дл., 5 мм шир., острые, верхние узколинейные, сидячие. Цветки на голых цветоножках, равных чашечке или длинее ее. Соцветие нередко одностороннее с 1—3 цветковыми веточками. Чашечка узко-колокольчатая, 7—9 мм дл., голая, с островатыми ланцетовидными, по краю пленчатыми и ресничатыми зубцами. Лепестки белые, снаружи иногда зеленоватые, пластинка их рассечена почти до основания, привенчик ланцетовидно-линейный, поглоток ресничатый. Тычиночные нити волосистые. Коробочка на пушистом коротком карпофоре.

Удзо, Қер-оглы, Вера, Арм., Мон. Нин. Март; на скалах и каменных местах, 3000—4000. Цв. в май и июне.

Silene Ruprechtii Schischkin. საჰერბარიუმო ნიმუში № 13303, სურ. 19.

აღნიშნულ ვეგეტატიურ მთავსებულთა ორი მცენარე, რომელთა სიმაღლე 30—37 სანტიმეტრს არ აღემატება. მცენარეები აღებულია ყვავილობის პერიოდში. აღნიშნული სახეობა ჰერბარიუმში სრულად არის წარმოდგენილი.

საჰერბარიო ფურცელზე მოთავსებულია ორი ეტიკეტი, მათში პირველ ეტიკეტზე (მარცხენა მხარეს) აღნიშნულია: „Herbarium Musei Caucasici, Flora caucasica, *Silene saxatilis* Sims.; Prov. Tiflis. In viciniis urbis Mtzchet, in fruticetis faucium Armasi-chevi. 6.VI.1920. legit. B. Schischkin“.

აღნიშნული ეტიკეტის გვერდით (მარჯვენა მხარეს), არის ბ. შიშკინის ეტიკეტი, რომელზედაც ავტორის მიერ დაწერილია: „*Silene Ruprechtii* Schischk. teste: B. Schischkin“.

შენიშვნა: აღნიშნული სახეობა ადრე კავკასიის ფლორის ავტორების მიერ მიღებული იყო, როგორც *Silene saxatilis* MB.

შემდეგში ბ. შიშკინმა თბილისის მიდამოების ფლორაში გამოაქვეყნა ახალი სახეობა *Silene Ruprechtii* Schischk. და სინონიმში მიუთითა ზემოხსენებული სახეობა [10].

საბჭოთა კავშირის ფლორის მონაცემებით, სახეობა *Silene Ruprechtii*-ის ტიპის დაცულობა მითითებულია თბილისი [16].

ლიტერატურული წყაროების მონაცემების შეჯერებამ საჰერბარიო მასალებთან ცხადყო, რომ აღნიშნული სახეობის კლასიკური ადგილსამყოფელიდან შეგროვილი მასალები, განსაზღვრული ავტორის მიერ დაკრულია მხოლოდ თბილისში, საქართველოს მუზეუმის ჰერბარიუმში და ყოველ ექვს გარეშე ტიპობრივი ნიმუშიც ამ ჰერბარიუმში უნდა იყოს მოცემული.

10. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XVI—A

ვინაიდან ავტორის მიერ არსებულ ჰერბარიუმში ტიპი აღნიშნული არ იყო, ჩვენ მიზანშეწონილად ვცანით კლასიკური ადგილსამყოფელიდან აღებული საჰერბარიუმო ნიმუშებიდან გამოგვეყო ერთი ცალი აუტენტიკური ვგზემპლარი № 13303, როგორც ტიპი.

სახეობა *Silene Ruprechtii* Schischk. იზრდება ღორღიან ფერდობებზე, კლდეებზე, სუბალპურ მდელოებზე 500—2700 მეტრამდე ზღვის დონიდან. გვხვდება საქართველოს მთელ რესპუბლიკაში, ამიერ და იმიერ კავკასიაში.

საერთო გავრცელება: მცირე აზია (ქანეთი), თურქეთის სომხეთი, ჩრდილოეთ ირანი.

20. *Silene solenantha* Trautv. Acta Horti Petrop. VII. 2. (1880) 421.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: დაღისტანი. შალბუს-დაღი.
Locus classicus: Dagestan. Schalbus—dagh.

იზოტიპი: შალბუს. 1880. შემგრ.: ბეკერი. სმირნოვის ჰერბარიუმი. დაცულია თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

Isotypus: Schalbus. 1880. legit.: Becker. Herb. Smirnow. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene solenantha* Tr. glabra, dense caespitosa, caudicis rami brevissimis, incrassatis, dense squamatis; foliis acutis, margine scabris-radicalibus dense congestis, anguste linearibus, canaliculatis, caulinis lineari subulatis, dissitis, caulibus vix pedalibus, tenuissimis, simplicissimis vel parce alternatim ramosis, ramisque viscosis, floribus in caule ramisque solitariis, terminalibus porrectis; perianthii ad 3 centim langi primum angustissime tubulosi, serius longissime clavati, basi annulato—umbilicati dentibus ovatis, scarjosio-marginatis, minute ciliatis, alternatim obtusis et acutis, petalorum fauce coronatorum lamina bifida, appendicibus majusculis, acutis; carpophoro capsulam ellipsoideam, inclusam sesquies superante.

In monte Schalbus-dagh. Dagestaniae. (Beck).

Silene solenantha Trautv. საჰერბარიუმო ნიმუში № 556, სურ. 20.

სახეობა *S. solenantha* Tr.-ის აუტენტიკური ვგზემპლარი შეიცავს ერთ საჰერბარიო ფურცელს, რომელზედაც დაცულია ოთხი სხვადასხვა ზომის მცენარე. მათი ზომა 12—37 სმ არ აღემატება. მცენარეები აღებულია ნაყოფობი პერიოდში. აღნიშნული სახეობა ჰერბარიუმში სრულად არის დაცული.

საჰერბარიო ფურცელზე ქვედა ნაწილში მოთავსებულია ერთი ეტიკეტი, რომელზედაც აღნიშნულია „Herbarium. Caucasicum. Schalbus, 1880. legit.: Becker. Herb. Smirnov“.

ეტიკეტზე აღნიშნულია კოლექციის ნომერი „556“.

შენიშვნა: სახეობა *Silene solenantha* Tr. აღწერილია ე. ტრაუტფეტერის მიერ, ბეკერის მასალების მიხედვით [24].

ლიტერატურული წყაროების და საჰერბარიო მასალების დამუშავების შედეგად დადასტურდა, რომ აღნიშნული სახეობის ტიპი დაცულია ლენინ-

გრაღში, ხოლო იზოტიპი (სმირნოვის ჰერბარიუმის ერთი ეგზემპლარი) ინახება თბილისში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

აღნიშნული სახეობა იზრდება კლდეებსა და ღორღიან ფერდობებზე. მთის შუა სარტყელში. გვხვდება, საქართველოს სსრ: ქართლი (თბილისის მიდამოები); იმიერ-კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში (დაღისტანი, შალბუზ-დალი).

21. *Silene talyschensis* Schischkin. Изв. Музея, Грузин т. I (1920—1922)

7. Ic. 1. c. t. II.

კლასიკური ადგილსამყოფელი: ლენქორანი (ზუვანტი).

Locus classicus: Lenkoran. Zuwant.

ტიპი: სოფ. ასტანლი. ლენქორანი. ბაქოს გუბერნია (1600'). 2.V.1907, შემგრ.: კაზნაკოვი და შელკოვნიკოვი. დაცულია თბილისში საქართველოს მუზეუმის ჰერბარიუმში.

Typus: Pag. Astanly. Lenkoran. Baku. 2.V.1907. Leg.: Kaznakov et Schelkovnikov. In herbario Musei Georgici conservatur (Tbilissi).

პირველადი დიაგნოზი: *Silene talyschensis* Schish. Biennis, tota molliter et crispule villosa; caulis fere a basi dichotome ramosus 20—40 cm. altus; folia ovata, crassiuscula, acuta vel submutica 3 cm. longa 1,5 cm lata in petiolum brevem attenuata, subtus dense pubescentia, supra pilosa, bractee lanceolatae membranaceae; flores in ramis dichasii non elongatis brevissime pedicellati, calyx cylindricus 11 mm. longus 4 mm latus, nervis pilis longiusculis (usque ad 4 mm longis) dense tectis, dentibus ovato-lanceolatis acutis ciliatis; petala alba 19—20 mm. longa, lamina ad 4/5 bifida, lobis oblongis, appendicibus binis quadrangulo-orbiculatis apice obtuse crenulatis; capsula late ovata carpophorum brevem 5—6 plo superans; semina juvenilia triangulari reniformia dorso subcanaliculata tuberculata.

Hab.: Bk. Distr. Lenkoran. Zuwant. Hohenacker!—Prope Astanly. 2. V. 1907. fl. et fr. imm. Schelkovnikov! (M. G.).—Talys. Mons. Balabur in pas-cuis montanis 14.VI.1894 fl. et fr. imm. Lomakin (H. T.).

Silene talyschensis Schischkin. საჰერბარიუმო ნიმუში № 566, სურ. 21.

საჰერბარიუმო ფურცელზე მოთავსებულია ორი მცენარე, ზომით 20—22 სმ. აღნიშნული მცენარეები ჰერბარიუმში სრულად არის წარმოდგენილი.

საჰერბარიო ფურცელზე მოთავსებულია ორი ეტიკეტი. პირველი ეტიკეტზე (ქვედა მხარეს) აღნიშნულია შემდეგი: „Herbarium Musei Caucasic, Flora Caucasia“. ამ წარწერის შემდეგ ა. ფომინის ხელით დაწერილია მცენარის სახელწოდება: *Silene racemosa* Otth. v. *bigilbosa* Wiel. შემდეგ მოცემულია: Сел. Астанлы, Ленкоранск. у., Бакинск. губ. (1600'). legit.: Kazn., Schelkovnikov. teste: A. Fomin. 2. V. 1907“.

ეტიკეტზე აღნიშნულია კოლექციის ნომერი „26—07“. აღნიშნულ ეტიკეტის ზევით მოთავსებულია ბ. შიშკინის ეტიკეტი, რომელზედაც დაწერილია: *Silene talyschensis* B. Schischkin“.

შენიშვნა: ლიტერატურული წყაროებისა და ჰერბარიუმის დამუშავების შედეგად გამოვლინდა, რომ სახეობა *S. talyschensis* Sch. დადგენილია ბ. შიშკინის მიერ ლენქორანიდან—ზუვანტი [14].

აღნიშნული სახეობის ტიპს, პირველადი დიაგნოზის მონაცემების თანახმად, წარმოადგენს თბილისში საქართველოს მუზეუმის ჰერბარიუმში დაცული აუტენტიკური ეგზემპლარი № 566, რომლის აღწერა მოცემულია ზემოთ.

სახეობა *Silene talyschensis* Schischk. იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში, მდელოებზე და ფერდობებზე.

გვხვდება აზერბაიჯანის სსრ (ლენქორანი, ყარაბაღი, ნახიჭევანის ავტ. რესპუბლიკა).

В. И. ПАПАВА

АУТЕНТИКИ ФЛОРЫ КAVKAZA ИЗ СЕМЕЙСТВА ГВОЗДИЧНЫХ

Резюме

В данной работе мы публикуем аутентиков семейства гвоздичных, хранящиеся в ботанических фондах Государственного Музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашиа.

В гербарии ботанического отдела семейства гвоздичных флоры Кавказа представлено более или менее полно.

Следует отметить, что семейство гвоздичных критически обрабатывалось авторами кавказской флоры (Е. Траутфеттер, Ф. Рупрехт, Н. Альбов, С. Сомье, Е. Левье, Ю. Воронов, Б. Шишкин, А. Гроссгейм, А. Харалдзе и др.); ими же описано много новых видов.

В результате изучения литературы и гербарных материалов установлено, что в гербарии Государственного Музея Грузии, хранятся 21 аутентичных экземпляров из которых 7 типов (подлинный экземпляр), 10 изотипов (дубликат типа) и 4 котипа, (т. е. экземпляры данного вида, принятые автором во внимание и местонахождение которых приведено в подлинном диагнозе).

В данной работе нами, в основном обработаны типы и изотипы. Что касается котипов, то они приводятся только для некоторых видов.

С целью изучения и установления аутентиков семейства гвоздичных, нами были просмотрены также гербарии Ботанического института АН ГССР и гербарий Ботанического института им. акад. В. Л. Комарова в Ленинграде.

Ниже приводим список аутентиков с критическими примечаниями описания которых даны нами на грузинском языке.

1. *Cerastium ponticum* N. Alb.

Котип, герб. обр. №№ 327, 328, рис. 1, 1₁

Вышеуказанный вид *C. ponticum* N. Alb. впервые описан в 1894 году Н. Альбовым из Абхазии. Классическое местонахождение—m. *Mamdzychka*. [17].

В 1895 году автор опубликовал отмеченный вид более подробно латинским диагнозом и ареалом распространения [18].

По данным флоры СССР, тип вида *Cerastium ponticum* Alb. хранится в Женеве [16].

При изучении гербарных материалов, нам удалось установить, что типичный образец данного вида хранится также в Тбилиси в гербарии Ботанического института АН ГССР.

Что касается аутентичных экземпляров вида *C. ponticum* Alb. хранящихся в гербарии Музея Грузии в Тбилиси, под номером 327, 328, согласно существующей номенклатуре, представляют котип.

2. *Cerastium undulatifolium* S. et L.

Изотип, герб. обр. № 332, рис. 2.

В 1893 году С. Сомье и Е. Левье описали новый вид под названием *Cerastium undulatifolium*—классическое местообитание согласно вышеуказанных авторов „m. Elbruz“.—Северный Кавказ [21].

По литературным данным, тип данного вида хранится в Ленинграде, [16].

При просмотре нами гербария Ботанического института им. акад. Комарова выяснилось, что на аутентичном экземпляре вида *Cerastium undulatifolium* S. L.—А. Гроссгеймом отмечено «котип», т. е. А. Гроссгейм принял его за дубликат типа, (новая номенклатура-изотип).

Мы вполне согласны с данными А. Гроссгейма, так как известно, что типичные экземпляры гербария С. Сомье и Е. Левье хранятся в Италии во флоренции.

Гербарный экземпляр данного вида, хранящийся в Тбилиси, в Музее Грузии, представляет часть того экземпляра, который имеется в Ленинграде в вышеуказанном институте, и мы считаем, что этот гербарный образец № 332, также представляет изотип.

3. *Dianthus imereticus* (Rupr.) Schischk.

Котип, герб. обр. № 351, рис. 3.

Данный вид впервые был установлен Ф. Рупрехтом из Западной Грузии (Имеретия, окр. Кутаиси), под названием *Dianthus montanus f. imereticus* Rupr. [19].

В дальнейшем у С. Сомье и Е. Левье эта форма цитируется в качестве разновидности *Dianthus montanus* MB var. *densiflorus* S. et. L. [22].

Впоследствии Б. Шишкин вышеуказанную форму—*Dianthus montanus f. imereticus* Rupr., описал как новый вид под именем *Dianthus imereticus* (Rupr.) Schischk. и в числе синонимов привел вышеотмеченные формы [20].

Впоследствии вид этот во флоре Кавказа фигурирует под этим последним названием.

Тип вида *D. imereticus* (Rupr.) Schischk. хранится в Ленинграде в гербарии Ботанического института им. акад. Комарова.

В Тбилиси в гербарии Музея Грузии имеется аутентичный экземпляр котип № 152, (гербарий С. Сомье и Е. Левье) [20].

3041959 001
202 001 01033

Кроме того в гербарии Музея Грузии хранятся также экземпляры данного вида—коти́пы, которые приведены также в подлинном диагнозе.

Mingrelia. In *calcareis* ad ripam. fl. Techuri supra p. Kurzu, 25.VII.1923. legit.: B. Schischkin.

Mingrelia, Distr. Achal—Senakj. In. faucibus fl. Techuri supra p. Nakalakevi. 24.VII.1923. legit. teste: B. Schischkin.

4. *Dianthus Raddeanus* Vierh.

Изотип, герб. обр. № 363, рис. 4.

В 1873 году Е. Траутфеттер опубликовал разновидность *Dianthus alpinus* L. var. *glacialis* (Beg), по экземплярам, собранным Г. Радде из Армении „Gösol-dara“ [23].

В 1898 году Ф. ВьерхAPPER. (Vierhapper). установил новый вид *Dianthus Raddeanus* Vierh. и в качестве синонима привел *D. alpinus* L. var. *glacialis* Trautv. [25].

В 1913 году Ю. Вороновым был описан из Армении и из Азербайджана (Карабах), вид *Dianthus Trautvetteri* Wor. и как синоним указал разновидность *Dianthus alpinus* L. var. *glacialis* Trautv. [5].

В новейшей литературе по флоре Кавказа, этот вид по приоритету приводится под именем *Dianthus Raddeanus* Vierh. Классическое местонахождение: „Gösol—dara“ [7, 16].

В результате обработки литературных данных и гербарных материалов, выяснилось, что сборы Г. Радде с классического местонахождения, принадлежащее к виду *Dianthus Raddeanus* Vierh. хранятся в Ленинграде в гербарии Института ботаники им. акад. Комарова а также в Тбилиси в гербарии Музея Грузии, которое представляют изотип.

Тип данного вида по литературным данным хранится в Вене [16].

5. *Gypsophila brachypetala* Trautv.

Изотип, герб. обр. № 368, рис. 5.

В 1883 году Е. Траутфеттер по экземплярам Г. Радде из Туреккой Армении Аших-даде, описал новый вид *Gypsophila brachypetala* Tr. [23].

По литературным данным и по гербарным материалам выяснилось, что подлинный экземпляр данного вида хранится в Ленинграде в Институте ботаники им. акад. Комарова.

Аутентичный экземпляр вида *G. brachypetala* Tr. хранящийся в Тбилиси в Музее Грузии, представляет изотип (т. е. дубликат типа), так как является образцом, собранным с классического местонахождения (определение принадлежит Г. Радде).

6. *Gypsophila robusta* Grossh.

Тип, герб. обр. № 375, рис. 6.

Данный вид впервые описан А. Гроссгеймом из Грузии, окрестности станции Вазвани, [8].

В результате наших исследований нам удалось установить, что вид *Gypsophila robusta* Grossh. хранится в Тбилиси в гербариях Института ботаники АН СССР и Музея Грузии. На этих экземплярах рукою автора отмечено название вида и классическое местообитание, кроме этого морфологические признаки вида *G. robusta* Grossh. указанные автором в подлинном диагнозе, совпадают с растениями, находящимися в данных гербариях.

7. *Melandrium Boissieri* Schischk.

Тип, герб. обр. №№ 440, 445, рис. 7, 7а

Вид этот впервые был установлен Б. Шишкиным по гербарным материалам из Азербайджана (Баку и Ленкоран) и опубликован во «флоре Тбилиси» в 1925 году [10].

Б. Шишкин во «Флоре СССР» отмечает: «Вид *Melandrium Boissieri* Schischk. описан из Закавказья (Баку?, Ленкоран?). Тип в Тбилиси» [16].

В 1945 г. А. Гроссгейм, согласно данным Б. Шишкина во «Флоре Кавказа» для вида *M. Boissieri* Schischk. указывает классическое местонахождение: «Баку и Ленкоран» [7].

Гербарные экземпляры, принадлежащие к виду *Melandrium Boissieri* Sch. из Бакинской губернии, определенные рукою автора, хранятся только в Тбилиси в Музее Грузии.

Ввиду того, что автором в гербарии не выделен тип, мы сочли возможным, что из числа экземпляров, хранящихся в гербарии Музея Грузии, выделить подлинные экземпляры-гербарные образцы №№ 444, 448, описание которых даны в грузинском тексте.

8. *Minuartia rhodocalyx* (Alb.) Wor.

Изотип, герб. обр. № 320, рис. 8.

В 1894 году Н. Альбов описал вид *Alsine rhodocalyx* Alb.; классическое местонахождение: Главный Кавказский хребет—г. Фишт. [17].

Позже Г. Воронов переименовал данный вид в *Minuartia rhodocalyx* (Alb.) Wor., *alsine rhodocalyx* N. Alb., привел в качестве синонима [6].

В результате обработки гербарного материала и по литературным данным, мы пришли к выводу, что типом является *Alsine rhodocalyx* Alb., так как вид *Minuartia rhodocalyx* (Alb.) Wor. представляет комбинацию вида *Alsine rhodocalyx*. Экземпляр вида *Alsine rhodocalyx*, хранящийся в Тбилиси в гербарии Музея Грузии под номером 320, мы считаем за изотип, так как этикетка написанная самим автором и морфологические признаки гербарного экземпляра тождественны с описанием подлинника.

По литературным данным тип вида *Alsine rhodocalyx* Alb. хранится в Женеве [16, 18].

9. *Minuartia ruprechtiana* Charadze.

Котип, герб. обр. № 466, рис. 9.

Данный вид впервые был установлен ф. Рупрехтом под названием *Alsine imbricata* var. *obtusifolia* Rupr. классическое местонахождение: «in rupib. subalp. Kobi» [19].

26.03.59
512-11101033

В последующей литературе это растение было известно под названиями.

В 1876 году Е. Траутфеттер эту разновидность указал как *Alsine imbricata* var. *silvatica* Tr.; в 1882 году данное растение он отнес к роду *Stellaria* и привел его под названием *Stellaria Brotherana* Tr.; Буассье считал как *Alsine Brotherana* Boiss. Г. Воронов—*Minuartia Brotherana*. А. Гроссгейм—*Minuartia imbricata* var. *obtusifolia*.

Наконец, А. Харадзе из Грузии (Казбекский район) установила новый вид *Minuartia ruprechtiana* Charadze и в качестве синонима подчинила все вышеуказанные названия [4].

По литературным данным и по гербарным материалам мы пришли к выводу, что, согласно существующей номенклатуре, типом данного вида является экземпляр Ф. Рупрехта, по которому была описана впервые разновидность *Alsine imbricata* var. *obtusifolia* Rupr. Этот последний гербарный образец хранится в Ленинграде в Институте ботаники им. акад. В. Л. Комарова.

Что касается гербарного образца вида *Minuartia ruprechtiana* Charadze, хранящегося в Тбилиси в гербарии Музея Грузии № 466, он представляет копию [4].

10. *Minuartia subuniflora* (Alb.) Wor.
Изотип, герб. обр. № 321, рис. 10.

В 1895 году Н. Альбов установил новый вид *Alsine subuniflora* Alb. из Абхазии [18].

Вид этот впоследствии неоднократно переименовался, так напр.: Г. Воронов для Кавказа, в частности для Абхазии, привел данный вид под названием *Minuartia subuniflora* (Alb.) Wor. и как синоним, указал *Alsine subuniflora* Alb. [6].

Некоторые авторы Кавказской флоры этот вид считали за *Minuartia Biebersteini* (Rupr.) Schischk.

По новейшим литературным данным виды *Minuartia subuniflora* (Alb.) Wor. и *Minuartia Biebersteini* (R) Sch. приводятся как самостоятельные виды [3, 7].

В результате изучения литературных данных и гербарных материалов, мы пришли к выводу, что вид *Minuartia subuniflora* (Alb.) W, представляет новую комбинацию и подлинным экземпляром по существующей номенклатуре является вид Альбова *Alsine subuniflora* Alb. под номером—49, который автором приводится в подлинном диагнозе [18].

Экземпляр, хранящийся в Тбилиси в Музее Грузии, совпадают с классическим местонахождением, с номером гербария 49 и с морфологическими признаками растения, указанными автором в оригинальном диагнозе вида *Alsine rhodocalyx* Alb., поэтому мы считаем его за аутентич-изотип. Тип данного вида хранится в Женеве [16].

11. *Silene araxina* Trautv.

Изотип, герб. обр. № 478, рис. 11.

Вид *Silene araxina* Trautv. отмечен Е. Траутфеттером из долины реки Аракса по сборам. Г. Радде; классическое местонахождение: *In Turciae districtu „Erzerum“* (А. Н. Р. III. (1875, 278).

Подлинный экземпляр данного вида хранится в Ленинграде, в Институте ботаники им. акад. Комарова.

Экземпляр, принадлежащий к данному виду из сборов Г. Радде с классического местонахождения, хранится и в Тбилиси в гербарии Музея Грузии, но ввиду того, что на этом экземпляре не имеется определение Траутфеттера, то мы его считаем за изотип.

12. *Silene Cyri* Schischk.

Тип, герб. обр. № 484 рис. 12.

В 1925 году Б. Шишкин из окрестности Тбилиси установил вид *Silene Cyri* Schischkin. [10].

В дальнейшем Б. Шишкин данный вид опубликовал с латинским диагнозом и широким ареалом распространения [15]. В новейшей литературе во флоре Кавказа, А. Гроссгеймом это растение цитируется под именем *Orites Cyri* (Schischk.) Grossh. и в качестве синонима указывается *Silene Cyri* Schischk. [7, 9].

Подлинные экземпляры, определенные автором (Б. Шишкиным), хранятся в Тбилиси в гербарии Музея Грузии.

Автором в гербарии тип не выделен, но мы сочли возможным выделить гербарный образец № 482, описание которого нами дано выше на грузинском языке.

13. *Silene daghestanica* Rupr.

Котип, герб. обр. № 493, рис. 13.

Вид *Silene daghestanica* Rupr. описан Ф. Рупрехтом из Дагестана „fl. Beschita“ [19].

Подлинный экземпляр данного вида хранится в Ленинграде в гербарии Ботанического института им. акад. Комарова.

В результате изучения литературных данных и гербарных материалов выяснилось, что аутентичный экземпляр данного вида, который хранится в Тбилиси в гербарии Музея Грузии, по существующей номенклатуре представляет котип.

14. *Silene Kubanensis* S. et L.

Изотип, герб. обр. № 509, рис. 14.

Вид *Silene Kubanensis* S. et L. описан С. Сомье и Е. Левье из Северного Кавказа, ущ. реки Теберды [21].

При изучении гербарного материала и литературных данных установлено, что экземпляры с классического местонахождения, сборы С. Сомье

в Е. Левье хранящиеся в Тбилиси, в Музее Грузии, представляет изотип (т. е. дубликат типа)

15. *Silene longidens* Schischk.

Тип, герб. обр. № 511, рис. 15.

Данное растение авторами Кавказской флоры приводится под именем *Silene longidens* Schischk, Вид этот описан Б. Шишкиным по сборам Алексеевского из Азербайджана, «Шемаха» [14].

Подлинный экземпляр этого вида хранится в Тбилиси в гербарии Музея Грузии [14, 16].

16. *Silene Marcowiczii* Schischk.

Тип, Герб. обр. № 516, рис. 16.

Вид *Silene Marcowiczii* Schischk. установлен Б. Шишкиным по сборам В. Веденского (гербарии Г. Воронова), из Грузии «Мамисонский перевал» [14].

При пересмотре гербарного материала данного вида и по литературным данным нам удалось выявить, что тип вида *Silene Marcowiczii* Schischk. хранится в Тбилиси в гербарии Музея Грузии.

Тут же имеется также котип данного вида: «Перевал у горы Муровдаг (2900 м.)» Елисавет. г. и у. 19.VII.1912 Legit.: А. В. Schelkovnikov, цитированное местонахождение, приведено в подлинном диагнозе [14].

17. *Silene propinqua* Schischk.

Изотип, герб. обр. № 518, рис. 17.

Данный вид впервые описан Б. Шишкиным из Азербайджана „Bogdag“, по сбору Шелковникова и Волчанецкого.

В результате изучения литературных данных и гербарных материалов установлено, что тип вида *Silene propinqua* Schischk., хранится в Тбилиси, Институте ботаники АН СССР.

18. *Silene Raddeana* Trautv.

Изотип, герб. обр. № 520, рис. 18.

В 1873 году Е. Траутфетгером по сбору Г. Раде описан новый вид под названием *Silene Raddeana* Tr. классическим местообитанием данного вида является *Kasikoporan, in monte Aschich-dade* [23].

Подлинный экземпляр вида *Silene Raddeana* Tr. хранится в Ленинграде в гербарии Ботанического института им. акад. Комарова.

В Тбилиси в гербарии Музея Грузии имеется экземпляр *Silene Raddeana* Tr. сборы Г. Раде, с классического местообитания, который мы считаем за изотип данного вида.

19. *Silene Ruprechtii* Schischk.

Тип, герб. обр. №№ 520, 521, рис. 19.

Ранее данный вид кавказскими авторами был известен под названием *Silene saxatilis* MB.

В 1925 году Б. Шишкин из окрестностей Тбилиси описал новый вид под именем *Silene Ruprechtii* Schischk. в качестве синонима привел *Silene saxatilis* MB, [10].

В результате наших исследований установлено, что тип данного вида (экземпляр с классического местонахождения), хранится в Тбилиси в гербарии Музея Грузии, под номером 13303, описание которого нами приводится выше.

20. *Silene solenantha* Trautv.

Изотип, герб. обр. № 556, рис. 20.

Из Дагестана *in monte Schalbus-dagh* Е. Траутфеттер описал вид *Silene Solenantha* Trautv. по сборам Беккера и опубликовал его в 1880 году [24].

По имеющимся литературным данным и по гербарным материалам выяснилось, что подлинный экземпляр вида *Silene solenantha* Tr. хранится в Ленинграде в Институте ботаники им. акад. В. Комарова.

Экземпляр данного вида, хранящийся в Тбилиси в гербарии Музея Грузии под номером 556, представляет изотип, так как вышеуказанный экземпляр является с классического местонахождения но с определением написанным рукою Г. Радде.

21. *Silene Talyschensis* Schischk.

Тип, герб. обр. № 566, рис. 21.

При обработке литературных данных и гербарных материалов, относящихся к виду *Silene Talyschensis* Schischk. установлено, что данный вид впервые описан Б. Шишкиным из Азербайджана—классическое местонахождение, «Зувант» [14].

Тип вида *Silene Talyschensis* Schischk. имеется в Тбилиси в гербарии Музея Грузии, описание которого нами приводится выше на грузинском языке.

ლიტერატურა—ЛИТЕРАТУРА

1. ა. მაცაშვილი. თბილისის მიდამოების ფლორა. 1, თბილისი, 1952.
2. ვ. პაპაძე. კავკასიის ფლორის რთულყვავილოვანთა ოჯახის აუტენტიკები, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XV-A, თბილისი, 1953.
3. ა. ხარაძე. ოჯახი მიხაკისებრნი, საქართველოს ფლორა, ტ. III, თბილისი, 1947.
4. ა. ხარაძე. К систематике кавказских представителей шикла *Minuartia imbricata* (MB.) Wot. თბილისის ბოტანიკური ინსტიტუტის შრომები, ტ. II, თბილისი, 1938.
5. Ю. Воронов. Заметки о новых и малоизвестных растениях Кавказской флоры. Известия Кавказского Музея, т. VII, Тифлис, 1913.

349369000
3020000000000

6. Ю. Воронов. Сем. гвоздичные. Определитель растений Кавказа и Крыма, Т. II, 2. Тифлис, 1914.
7. А. Гроссгейм. Сем. гвоздичные. Флора Кавказа, т. III, изд. II. Баку, 1945.
8. А. Гроссгейм. Несколько новых видов для Закавказья. Вестник Тифл. Ботанич Сада 51. Тифлиси (1920).
9. А. Гроссгейм. Сем. гвоздичные. Определитель растений Кавказа. Москва, 1949.
10. А. Гроссгейм. Д. Сосновский, Б. Шишкин. Флора Тифлиса, ч. I. Тифлис, 1925.
11. В. Липский. Флора Кавказа. С.-Петербург 1899.
12. Я. Проханов. Новое в международных правилах Ботанической номенклатуры: изменения и дополнения, принятые VII международным Ботаническим конгрессом в Стокгольме в 1950 г. Ботанический журнал т. XXXVII. 2. Москва-Ленинград 1952.
13. Г. Радде. Коллекции Кавказского Музея, т. II, Тифлис, 1901.
14. Б. Шишкин. О редких, новых и критических растениях Кавказского края. Вестник Государственного Музея Грузии, т. I, Тбилиси, 1922.
15. Б. Шишкин. Описание новых видов. Известия Томского Государственного Университета, т. 77, вып. 3, 1927.
16. Б. Шишкин. Сем. гвоздичные. Флора СССР. т. VI, Москва-Ленинград, 1936.
17. N. Alboff. Nouvelles contributions a la Flore de la Transcaucasie. Bull. Herb. Boiss. II, Genevae et Brassileae, 1894.
18. N. Alboff. Prodrum Flora Colchicae. Тифлис—Женева, 1895.
19. F. Ruprecht. Flora Caucasia. St-Petersbourg, 1869.
20. B. Schischkin. Duae species novae caucasicae generis Dianthi. Bull. du Musei de Georgici t. V. Tiflis, 1930.
21. S. Sommier. et E. Levier. Plantarum Caucasi novarum vel minus cognitarum manipulus secundus. Acta Horti Petr. XIII. 1893. St-Petersbourg.
22. S. Sommier. Et E. Levier. Enumeratio plantarum anno 1890. In Caucaso lectarum Acta Horti. Petr. XIII. St-Petersbourg, 1893.
23. E. Trautvetter. Enumeratio plantarum anno 1871 a Dr. Radde in Armenia rossica et Turciae districtu Kars lectarum. Acta Horti Petr. II. 2 St-Petersbourg 1873.
24. E. Trautvetter. Elenchus stripium anno 1880 in isthmo caucasio lectarum. Acta Horti Petrop. t. VII, 2, St-Petersbourg, 1881.
25. E. Vierhapper. Zur Systematik und geographischen Verbreitung einer alpinen Dianthus-Gruppe. Sitzungsber. d. Ac. Wissensch. in Wien. Math-naturw. Classe Bd. CVII—II—XIII—X. Ubt. Berlin, I—1898.

Рис. 1. *Cerastium ponticum* N. Alb.

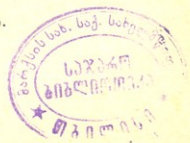

FIG. 14. *Cerastium ponticum* N. Alb.

FIG. 2. *Cerastium undulatifolium* S. et L.

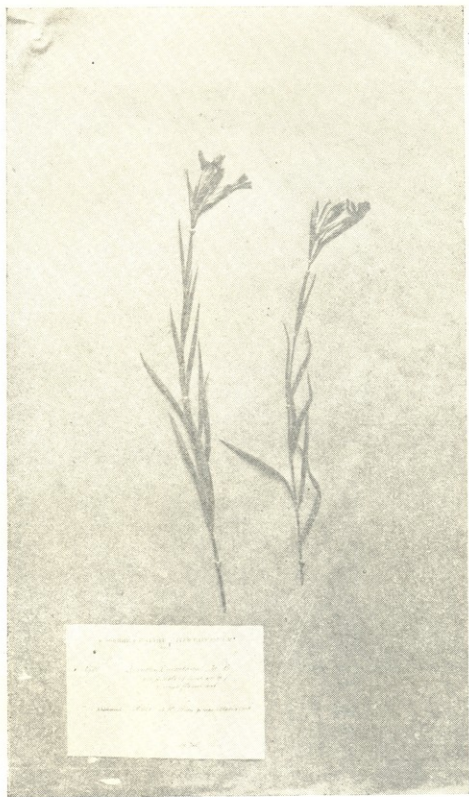

Рис. 3. *Dianthus imereticus* (Rupr.) Sehishk

Рис. 5. *Gypsophila brachypetala* Trautv.

Рис. 6. *Gypsophila robusta* Grossh.

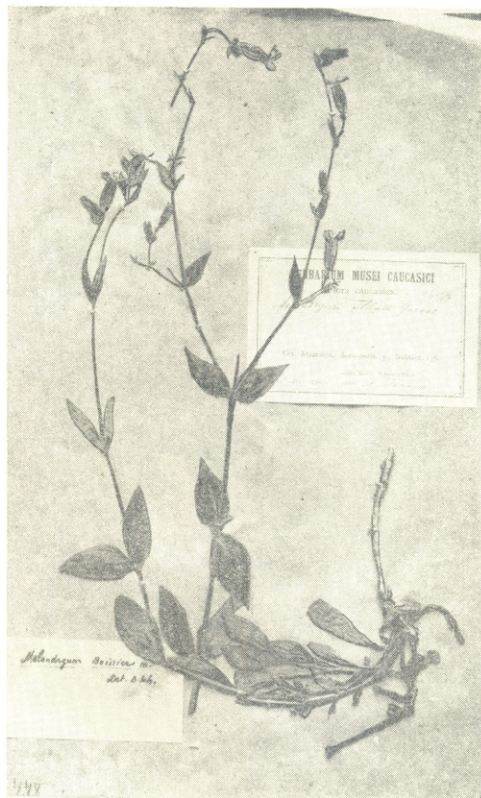

Fig. 7. *Melandrium Boissieri* Schischk.

რიც. 71. *Melandrium Boissieri* Schischk.

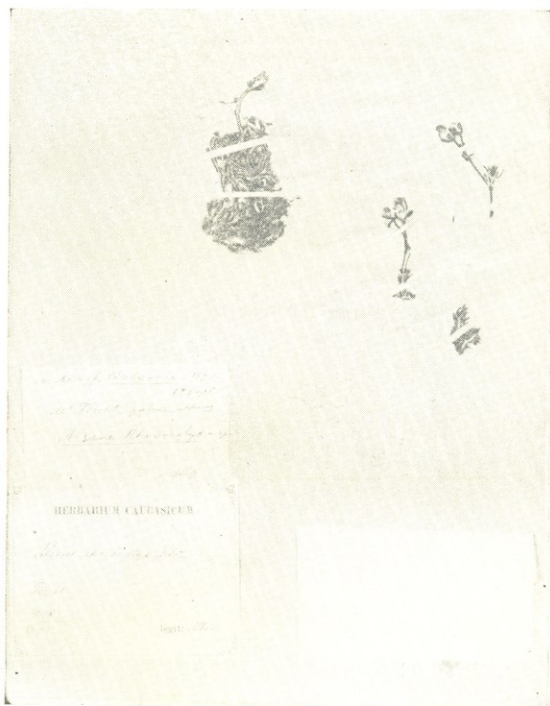

Рис. 8. *Minuartia rhodocalyx* (Alb.) Wor.

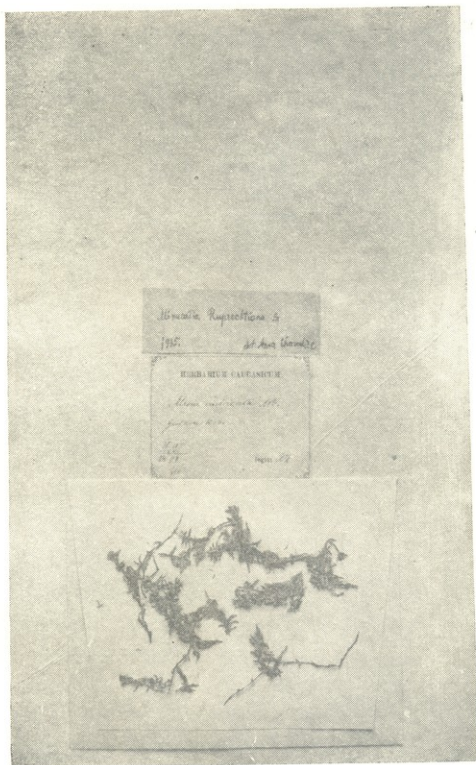

Fig. 9. *Minuartia ruprechtiana* Charadze.

N. ALBOFF. PLANTIS D'ABRUZZE

1877

Alcornoque subuniflora

Col. Bossi's herbarium
 near St. Remy
 13 Sept. 1877

HERBARIUM CAUCASICUM

Alcornoque subuniflora Alb.

Alcornoque

15. IX
1877

logit: Alcornoque

Рис. 10. *Minuartia subuniflora* (Alb.) Wor.

Рис. 11. *Silene araxina* Trautv.

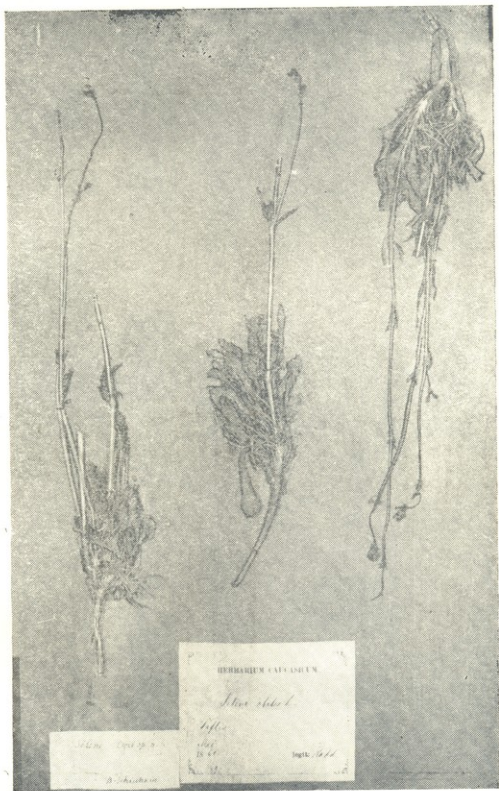

FIG. 12. *Silene Cyri* Schischk.

FIG. 13. *Silene daghestanica* Rupr.

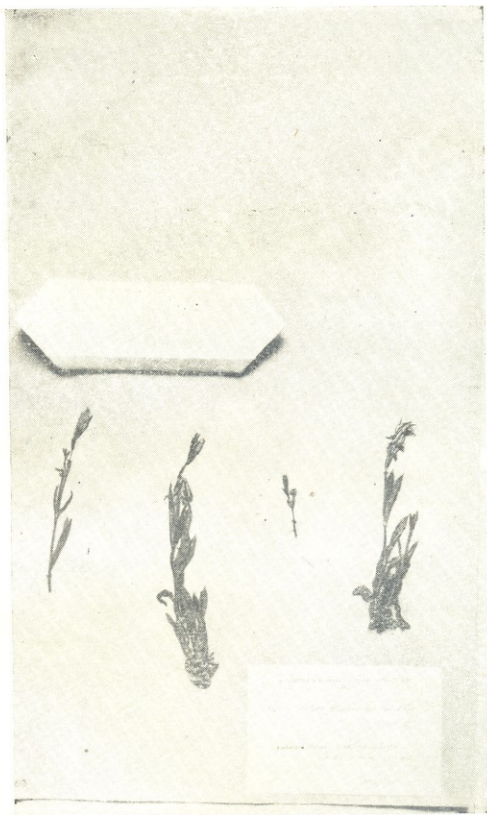
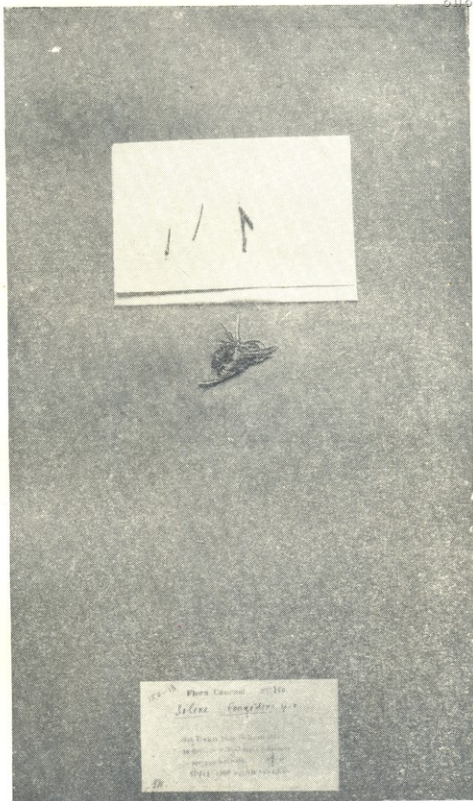

Рис. 14. *Silene Kubanensis* S. et L.

რუც. 15. *Silene longidens* Schischk.

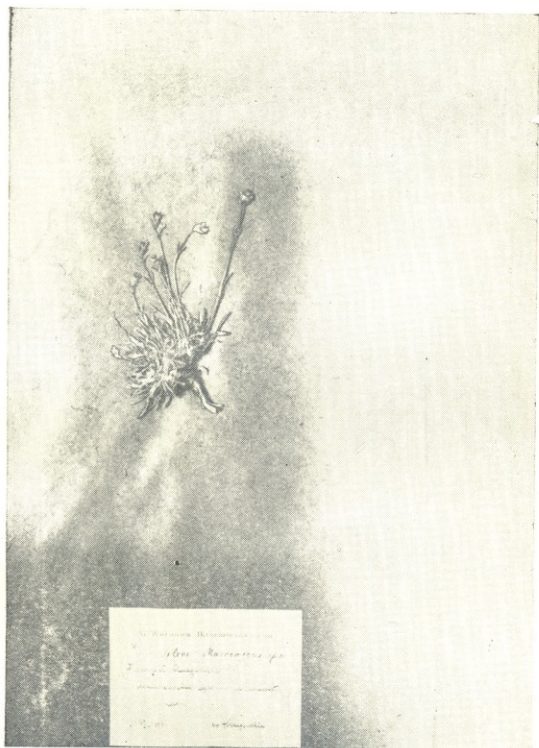

Рис. 16. *Silene Marcowiczii* Schischk.

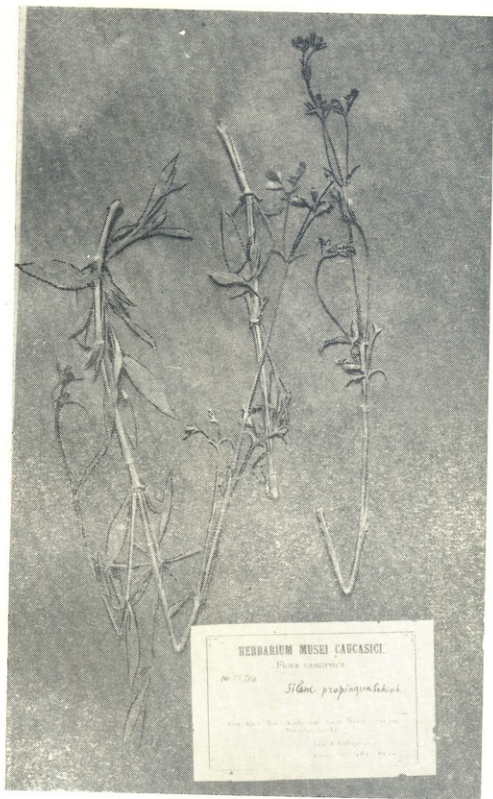

Fig. 17. *Silene propinqua* Schischk.

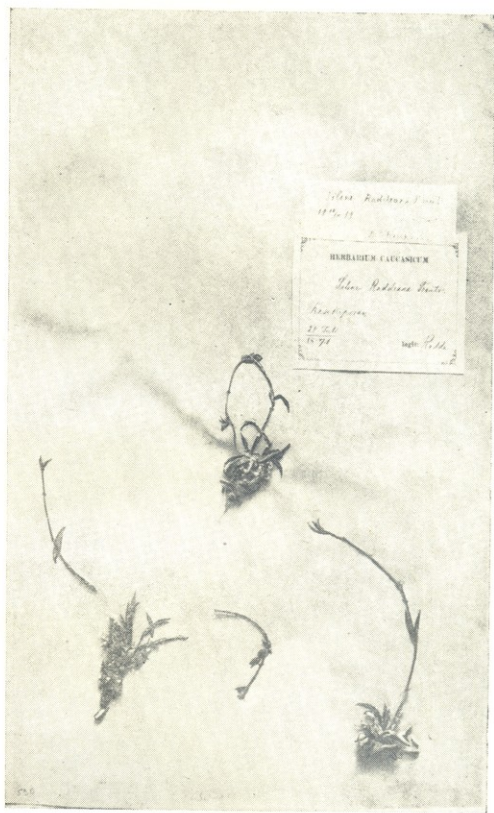

Рис. 18. *Silene Raddeana* Trautv.

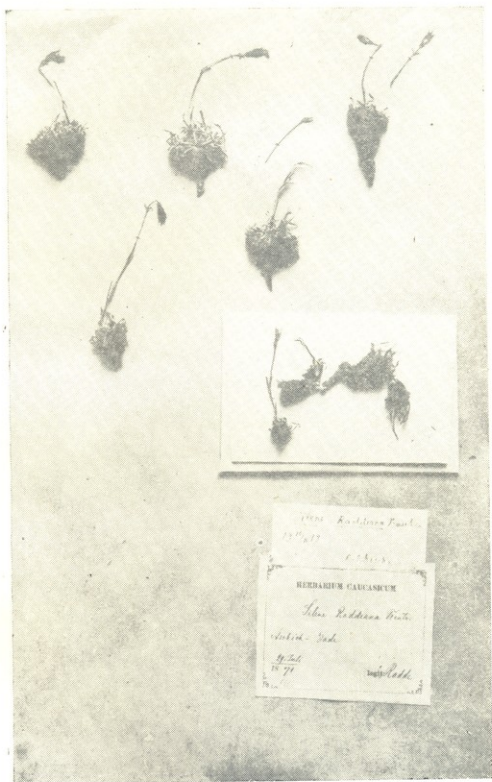

Рис. 18₁. *Silene Raddeana* Trautv.

ПИС. 19. *Silene Ruprechtii* Schischk.

FIG. 20. *Silene solenantha* Trautv.

ლ. ჩინჩალაძე

ალბინოსი ფრინველები

ცხოველთა სამყაროში ალბინიზმი საინტერესო მოვლენაა და საკმარისად არ არის შესწავლილი.

ბუნებაში ამა თუ იმ ცხოველის სახეობის კანსაფარველს და თვალის ფერად გარსს დამახასიათებელი ფერი (პიგმენტი) აქვს. ალბინიზმის შემთხვევაში ცხოველს არა აქვს დამახასიათებელი შეფერილობა—მისი კანსაფარველი თეთრია, ფერადი გარსი კი მოწითალო. ამის მაგალითებია წითელთვალა თეთრი ბაჭია, თეთრი ვირთაგვა, თეთრი თაგვი. ცნობილია ალბინოსი მგელი, მელა, თევზი, გველი.

იშვიათია ალბინიზმის მოვლენა ფრინველებში, რის გამო მათი გამოვლენა მეცნიერების დიდ ყურადღებას იპყრობს.

აკადემიკოს ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ფონდებში დაცულია ალბინოსი ფრინველები (ფიტული) ჩვეულებრივი შროშანი.—*Sturnus vulgaris* (მოპოვებულია აღმოსავლეთ საქართველოში, შულავერში, 13-XI-1927 წ.) და შავი შაშვი—*Turdus merula* (მოპოვებულია დასავლეთ საქართველოში, ჯიხაიში, 2-11-1927 წ.). მათი განაჯომები შემდეგია: ჩვეულებრივი შროშანის ნისკარტი 28 მმ, ფრთა 126 მმ., ბოლო 62 მმ., ტერფი 26 მმ.; შავი შაშვის ნისკარტი 22 მმ., ფრთა 120 მმ., ბოლო 100 მმ., ტერფი 28 მმ.

ამჟამად თბილისის ზოოლოგიურ პარკში ბინადრობს ალბინოსი ფარშავანი *Pavo cristata* დედალი და მამალი. მათი ნისკარტი, ფეხი და გვირგვინი (თავზე) თეთრია. აღნიშნული დედალი და მამალი განცალკევებულად არის ნორმალური შეფერილობის ფარშავანებისაგან და არ მრავლდება.

ПТИЦЫ АЛЬБИНОСЫ

Режки среди птиц альбиносы, когда особь, принадлежащая к обычно пигментированному виду, в своих покровах совершенно не имеет пигментов. Поэтому их выявление всегда обращало на себя внимание.

В фондах Государственного Музея Грузии имени академика С. Н. Джанашиа хранятся птицы (чучела) альбиносы—обыкновенный скворец—*Sturnus vulgaris* (добыт в Восточной Грузии, Шулаверы, 13-XI-1927 г.) и черный дрозд—*Turdus merula* (добыт в Западной Грузии, Джихаиши, 2-II-1927 г.).

В настоящее время в Тбилисском зоологическом парке живут самец и самка павлина—*Pavo cristata* альбиносы, у которых в целом оперение белое, а также клюв и ноги белые. Эта пара держится отдельно от нормальных особей павлинов и не размножается.

8. მელიქიშვილი

ქახეთში ნაპოვნი ვაშლის მარტი ფორმის შესახებ

სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა კანდიდატის ე. ერისთავის მონაცემებით „*Malus pumila* Mill.—ნაგალა ვაშლის გარეული სახეობა საქართველოში ჯერჯერობით ნაპოვნი არ არის. მისგან წარმოშობილი ჯიშები კი გავრცელებულია საქართველოში, სადაც გვხვდება *M. pumila*-ს ერთი საინტერესო სახესხვაობა-ხომანდული“.

ხომანდული იზრდება გართხმული ბუჩქის სახით და აგრეთვე „ხე-ხომანდლის“ სახითაც. ეს უკანასკნელი გავრცელებულია კახეთის რაიონებში.

გასული წლის შემოდგომაზე ველური ხილის მასალების შესაკრებად კახეთში ექსპედიციაში ყოფნის დროს თელავის რაიონში, სახელდობრ „თბილი წყლების“ მიდამოების ტყეში სხვადასხვა ჯიშის ველურ ხილთა შორის, ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ვაშლის ერთმა ფორმამ, რომელიც თავისი ზოგიერთი დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით მსგავსებას იჩენს კულტურულ ხომანდულთან.

მსგავსება შემდეგში შედგენდება:

1. ამონაყარი ძლიერი, სიმაღლე დაბალი, 3-4 მეტრამდე,
2. ნაყოფი—ფორმით ოვალური, ყუნწი 2-სანტიმეტრი სიგრძის, ოდნავ მოგრებილი,
3. ჯამი დახურული,
4. გემო-ტკბილი, სიმთავე სრულებით არ ემჩნევა.

გორის სასელექციო სადგურის უფრ. მეცნიერი თანამშრომლის ე. ერისთავის და ბოტანიკის ინსტიტუტის კულტურულ მეცნარეთა განყოფილების უფრ. მეცნ. თანამშრომლის ნ. ბრეგვაძის აზრით, ვაშლის ეს ფორმა ზემოთ ჩამოთვლილ ნიშან-თვისებების მიხედვით უახლოვდება ნაგალა ვაშლს.

ამავე დროს საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ აკად. კომაროვის სახ. საკავშირო ბოტანიკის ინსტიტუტის კავკასიური განყოფილების გამგემ პროფესორმა ა. ფედოროვმა, ამ მასალის გაცნობის შედეგად, შესაძლებლად სცნო ვაშლის ამ ნიმუშის ახალ ფორმად გამოყოფა.

მომავალში განზრახული გვაქვს მრავალი საპერბარიო და კარპოლოგიური მასალის საფუძველზე, განესაზღვროთ და დავაზუსტოთ ვაშლის ეს ფორმა.

М. МЕЛИКИШВИЛИ

ОТНОСИТЕЛЬНО ОДНОЙ ДИКОРАСТУЩЕЙ ФОРМЫ ЯБЛОНИ, ОБНАРУЖЕННОЙ В КАХЕТИ

По данным кандидата сельско-хозяйственных наук Е. Ш. Эристави „*Malus pumila* Mill.“ дикий вид низкорослой яблони в Грузии пока что не обнаружен. От него происшедшие сорта распространены в Грузии, где встречается *M. pumila*—одна интересная разновидность—„Хомандули“.

Хомандули растет в виде распростертого куста, а иногда и в виде „дерева-хомандули“. Это последнее распространено в районах Кахети.

Осенью прошлого года, во время экспедиции по сбору дикорастущих плодовых в Телавском районе, а именно, в окрестности „Тбилицхлеби“, в лесу, среди других сортов диких плодовых, наше внимание было привлечено одной формой яблони, которая некоторыми своими характерными признаками напоминала культурную хомандули. Признаки следующие:

- 1) сильные отпрыски, низкорослость—3-4 метра;
- 2) плоды—овальной формы, черешок длиной в 2 см., слегка согнутый,
- 3) чашечка закрытая,
- 4) вкус сладкий, кислота совершенно не чувствуется.

По мнению старшего научного сотрудника Горийской опытной станции Е. Ш. Эристави и научного работника отдела культурных растений Тбилисского Ботанического института Н. Брегадзе, эта форма яблони по вышеперечисленным признакам близко стоит к низкорослой яблони.

Считаем нужным также отметить, что заведующий Кавказским отделом Ленинградского Всесоюзного Ботанического института имени В. Л. Комарова А. А. Федоров, после ознакомления с нашим материалом, признал возможным выделить эту яблоню в новую форму.

В будущем на основе большого количества гербарного и карпологиического материала мы уточним и определим эту форму яблони.

ჭ რ ო ნ ი კ ა

აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის საბუნებისმეტყველო განყოფილების ბოტანიკური დარგის გასაცვლელი ჰერბარიუმის ფონდის შესახებ

აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის საბუნებისმეტყველო განყოფილების ბოტანიკური დარგის ფონდებში დაცულია 13 ჰერბარიუმი.

აღნიშნულ ფონდებში ყველაზე დიდ მეცნიერულ ღირებულებას ჩვენთვის კავკასიის ფლორის ჰერბარიუმი წარმოადგენს.

მასში შემავალი მცენარეთა კოლექციები 125 წლის განმავლობაშია მოგროვილი (1829—1954 წლ.). როგორც სრული და უძველესი იგი ღირსშესანიშნავია კავკასიისა და საქართველოს ფლორის შესწავლისათვის.

ამ შემთხვევაში ჩვენ მხოლოდ ერთ სპეციალურ ფონდს-გასაცვლელ, ანუ დუბლეტების ჰერბარიუმს მოვიხსენიებთ. ამ ფონდში მუშაობა ეხლახან განახლდა. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია ჩვენი გასაცვლელი ჰერბარიუმის დანიშნულება და მნიშვნელობა განვმარტოთ.

საქართველოს მუზეუმის გასაცვლელი ჰერბარიუმი—*Dupla Herbarii Musei Georgici*—შედგება მეტწილად კავკასიისა და საქართველოს ფლორის განმეორებულ ნიმუშების, ანუ დუბლეტებისაგან,¹ რომელნიც საქართველოს მუზეუმის ბოტანიკურ დარგს დაცული აქვს მსურველთან გასაცვლელად. გასაცვლელი ჰერბარიუმი განსაზღვრულია, ხოლო მონტირებული არ არის. ხსენებული ფონდის საჰერბარიუმო ნიმუშს, როგორც წესია, თან ახლავს შტამპიანი „ეტიკეტი“ ზედწერილით „*Dupla Musei Georgici*“. „საქართველოს მუზეუმის დუბლეტი“. იქვე აღნიშნულია მცენარის სადასურობა, შეგროვებისა და განსაზღვრის დრო, კოლექტორისა და განმსაზღვრელის ხელმოწერა. ამგვარად მოწესრიგებული ცალკეული საჰერბარიუმო მცენარის ნიმუში გასაცვლელ ერთეულს წარმოადგენს. გასაცვლელი ჰერბარიუმი საქართველოს მუზეუმის ბოტანიკურ დარგის ფონდებში საჰერბარიუმო ფურცლების რაოდენობის მიხედვით საკმაოდ სრულად არის შედგენილი და იგი საესებით უზრუნველყოფს სამაგიერო საჰერბარიუმო ნიმუშების მიღებას.

გაცვლით მიღებული სსრ კავშირისა და უცხოური ქვეყნის ფლორის ნიმუშები, უნდა ითქვას, საკმაოდ არის წარმოდგენილი საქართველოს მუზეუმის ბოტანიკურ ფონდებში და ასეთი კოლექციები მიღებულია არა მარტო სსრკ-იდან, და ევრაზიული კონტინენტიდან, არამედ მთელი მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიებიდანაც.

ასე, მაგალითად, საერთო ჰერბარიუმში დაცულია ჩეხოსლოვაკიის ფლორის შესანიშნავად გამოცემული ჰერბარიუმი შემდეგი სათაურით: „*Schedae ad*

¹ ჯერ-ჯერობით გვიგანაირების შიშველთესლოვანებისა და ფარულთესლოვანებისა.

Florum exsiccatorum Reipublicae Tchechoslovaque, Bohemicae Slovenicae et Croatiae... Institut Botanice de l'Universite de Brno“, რომელიც მიღებული გვაქვს ქალაქ ბრნოს (ჩეხოსლოვაკია) უნივერსიტეტთან არსებული ბოტანიკური ინსტიტუტისაგან.

სამამულო ომის წლების განმავლობაში სსრკ-ის და უცხოურ ბოტანიკურ დაწესებულებებთან კავშირი შეწყვეტილი იყო, მათ რიგში ჩეხოსლოვაკია-სთანაც.

საქართველოს სახ. მუზეუმის ბოტანიკურ დარგს დუბლეტების ჰერბარიუმისათვის გააჩნია დაბეჭდილი კატალოგი შემდეგი სათაურით.

„კატალოგი გამშრალ მცენარეთა, რომელთაც საქართველოს მუზეუმის ბოტანიკური განყოფილება შესთავაზებს მსურველს გასაცვლელად 1940 წ., Delectus Plantarum Exsiccatarum quae Museum Georgicum anno 1940 Pro mutua commutatione offert.“

საბჭოთა პერიოდში გამოცემულია გასაცვლელი ფონდის ორი კატალოგი: პირველი—ბოტანიკური განყოფილების ყოფილი გამგის სსრკ მეცნ. აკად. წევრ-კორეს. პროფ. ბ. შიშკინის რედაქციით, 1925 წელს და მეორე—ბოტ. განყოფილების ყოფილი კონსულტანტის მ. სახოკიას რედაქციით, 1940 წ. ამ უკანასკნელ გამოცემაში „Delectus“-ისა შესულია 640-მდე სახელწოდების მცენარე. ამათში კავკასიისათვის ენდემურად ჩაითვლება 52-მდე ფორმა, რაც შეადგენს მთელ კატალოგში ჩამოთვლილ მცენარეთა 8%. საქართველოს ენდემების წილად მოდის 3 ფორმა; ამ კატალოგში შესულ დანარჩენ მცენარეთა უმეტესი წილი კავკასიის გარდა გავრცელებულია მის მოსაზღვრე აზიის მხარეებშიაც.

მცენარეთა უმეტესობა მოგროვილია საქართველოს ტერიტორიაზე, ხოლო მცირედ რიცხვს შეადგენს ის მცენარეები, რომელნიც თუმცა, უმეტეს შემთხვევაში, გავრცელებულია კავკასიაში, მაგრამ მოგროვილია მის საზღვარს იქით—ირანში ან თურქეთში.

ასეთია, საზოგადოდ შინაარსი „Delectus“-ისა.

„Delectus“-ის შემდგომ გამოცემებში კავკასიისა და კერძოდ საქართველოსათვის დაწერილებით იქნება ნაჩვენები მცენარეთა შეგროვების ადგილი, რაც, უძველია, მნიშვნელოვანი იქნება ამა თუ იმ მცენარულ ფორმათა დიფერენციალ-სისტემატიკურ შესწავლისათვის. „ღიახაც დასანანია, რომ ვერ შეეძლო ამ გამოცემაში ეს სურვილი განგვეხორციელებინა“ წერს „Delectus“-ის მეორე გამოცემის რედაქტორი წინასიტყვაობაში.

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ბოტანიკური განყოფილების მიერ 1940—41 წლებში დაგზავნილ „Delectus“-ებზე ბევრი სამეცნიერო დაწესებულება გამოგვეზიარა; მათ გაცვლის სურვილი გამოთქვეს. მაგრამ ამ საქმის მოგვარება სამამულო ომის პერიოდში ჩვენ ვერ მოვიხერხდა. შემდგომ კი ყველა ბოტანიკური ფონდის ინვენტარიზაციასთან და ორი ახალი ფონდის—თბილისისა და საქართველოს ფლორის ჰერბარიუმის შედგენასთან დაკავშირებით, გაცვლა დროებით შეჩერებული იყო. რადგან ორი ჰერბარიუმის შექმნა სადუბლეტო ფონდის ხარჯზე ჩატარდა, წარმოიშვა გასაცვლელი ფონდის შევსების აუცილებლობა. ამ სამუშაოს აწარმოებენ ბოტანიკური დარგის თანამშრომლები უკანასკნელი წლების მონაპოვრების საფუძველზე. ამგვარად გასაცვლელი ფონდი შეივსება კოლექციებით საქართველოს სსრ-ის სხვადასხვა რაიონებიდან: კახეთის, ზორჯომის, თრიალეთის ქედის ჩრდილო აღმოსავლ-

თის და ქართლ-იმერეთის ქედის აღმოსავლეთი ფერდობებიდან (1954 წლის მასალებით) არაგვის, ქსნისა და მისი შესართავის ალევის-წყლის აუზის წყალგამყოფი ქედიდან და მესხეთიდან.

მიმდინარე 1954 წელს დაწყებული გაცვლა ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია ჯერჯერობით 1940 წლის კატალოგის მიხედვით ვაწარმოთ.

პირველივე კოლექცია, 295 საპერბარიუმო ფურცლის შედგენილობით, ძირითადად საქართველოს ფლორის პერბარიუმის დუბლეტებიდან, საგანგებოდ შერჩეული საქართველოს მუზეუმის ბოტანიკოსთა კოლექტივის მიერ ძღვნად გადაგზავნილია ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიწათმცოდნეობის მუზეუმში.

ელ. ჭიჭიბია

З А М Е Т К А

ОБ ОБМЕННОМ ГЕРБАРИИ ФОНДЕ БОТАНИЧЕСКОГО РАЗДЕЛА ЕСТЕСТВЕННОГО ОТДЕЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО МУЗЕЯ ГРУЗИИ ИМ. АКАД. С. ДЖАНАШИА

Раздел ботаники Государственного Музея Грузии имени акад. Джанашиа хранит в своих фондах 13 отдельных гербариев.

Для изучения флоры Кавказа и в частности флоры Грузии, самым ценным является Кавказский гербарий. Составляющие этот фонд коллекции собраны на протяжении 125 лет (с 1829 по 1954 год включительно) и, следовательно, фонд этот имеет более чем вековую давность.

В составе ботанических гербарных фондов в данном случае, в связи с началом рассылки растений, мы упоминаем о специальном фонде раздела ботаники-обменном гербарии т. е. гербарие дублетов, предназначенном для связи с научно-исследовательскими ботаническими учреждениями.

Обменный гербарий Музея Грузии — *Dupla Herbarii Musei Georgici* — представляет фонд сухих образцов растений, предлагаемых в обмен ботаническим учреждениям СССР и зарубежных стран.

Составлен этот фонд из повторных экземпляров образцов растений или дублетов¹ преимущественно кавказского и грузинского гербариев.

Рассылаемый гербарий определен, но не монтирован. К гербарному образцу, как полагается, приложена этикетка со штемпелем „*Dupla Musei Georgici*“, с отметкой местонахождения растения, датой сбора за подписью коллектора и лица, определившего данный гербарный образец.

Наличием этого фонда обеспечивается пополнение основных гербарных фондов Музея за счет коллекций растений из других ботанических учреждений.

¹ Пока-что исключительно папоротникообразных, голосеменных и покрытосеменных растений.

В имеющемся фонде общего гербария включены ботанические лекции зарубежных стран, как Евразийского континента, так и других частей света. Так, например, в общем гербарии хранится прекрасное издание гербария флоры Чехословакии с каталогом под заглавием: „*Schedae ad floram exsiccatarum reipublicae Tchechoslovaque, Bohemicae Slovenicae Centuria... Institut Botanique de l'universite de Brnov.* Указанный гербарий получен нами в порядке обмена с Институтом ботаники, при университете г. Брно (Чехословакия).

В период Отечественной войны связь с зарубежными ботаническими учреждениями была прекращена. Прекращен был обмен и с Чехословакией.

Для обмена и выявления видового состава гербария дублетов ботанический раздел Государственного Музея Грузии имеет печатный каталог под названием «Каталог сухих растений, предлагаемых в обмен в 1940 году Ботаническим отделом Музея Грузии».

В советский период изданы 2 каталога „*Delectus*“-а обменного фонда: первый — под редакцией бывшего заведывающего отделом ботаники проф. чл.-корр. АН СССР Б. К. Шишкина в 1925 г., второй — под редакцией бывшего консультанта ботанического отдела М. Ф. Сахокина.

В предисловии второго изд. говорится: «В этот последний выпуск „*Delectus*“-а заключены около 640 названий растений. Из них эндемичными для Кавказа являются 52 формы, что составляет около 8% всех приведенных в каталоге растений. На долю эндемиков Грузии приходится 3 формы; значительная часть остальных растений, вошедших в данный каталог, свойственны, помимо Кавказа, и смежным с ним странами Азии.

Большая часть растений, упоминаемых в каталоге, собрана на территории Грузии и лишь незначительное число составляют те растения, которые хотя и распространены на Кавказе, но собраны и за его пределами — в Иране или Турции.

Таково в общих чертах содержание „*Delectus*“-а.

В дальнейших выпусках „*Delectus*“-а будет дано для Кавказа и, в частности для Грузии, подробное указание мест сборов растений, что безусловно важно в деле дифференциально-систематического изучения тех или иных растительных форм».

На разосланные в 1940—41 г. *Delectus*-ы отозвались многие научные учреждения желающие вступить с нами в обмен.

Однако наладить дело обмена в период Отечественной войны нам не представилось возможным. Впоследствии же в связи с инвентаризацией всех ботанических гербарных фондов и составлением двух гербариев флоры Тбилиси и флоры Грузии, обмен был временно прекращен.

В связи с составлением двух новых фондов на базе обменного гербария явилась необходимость пополнения этого последнего. Работа эта проводится сотрудниками ботанического раздела, за счет сборов последних лет. Обменный гербарный фонд будет пополнен коллекциями из различных районов Грузинской ССР, как-то: Кахети-Лагодехи, Боржоми северо-восточного склона Тriaлетского и восточного склона Карталинско-Имеретинского хребтов и, наконец, сборами ранне-весенней флоры 1954 года

с водораздельного хребта бассейнов р.р. Арагви, Ксани, притока последнего Алевис-Цхали из Месхети.

Начатый в текущем 1954 году обмен мы считаем возможным пока проводить по каталогу 1940 года.

Первая коллекция, в количестве 295 гербарных листов, в основном из дублетов флоры Грузии, тщательно отобранная коллективом ботаников Государственного Музея Грузии, передана в дар Музею Землеведения Московского государственного университета им. Ломоносова.

Е. Кижодзе

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

რედაქტორი ლ. კალანდაძე

ტიპოგრაფიკული ა. თოდუა

კორექტორი ლ. კობიძე

გამომშვები ნ. ავალიანი

გადაეცა წარმოებას 10.4.54. ხელმოწ. დასაბეჭდად 22.11.54. ქალაქდ.

ხომა $70 \times 108^{1/16}$, ქალაქდ. ფურც. 5,75. საბეჭდ. ფურც. 15,75.

სავეტორო 9,93. სააღრ.-საგამომც. ფურც. 12,33.

შეკვ. 569. უფ. 17624. ტირაჟი 500.

ფასი ლ. მან. 40 კაპ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, ა. წერეთლის ქ. 3/5.

ფასი 8 მან. 40 კპ.

საქართველო
ბიბლიოთეკა